

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

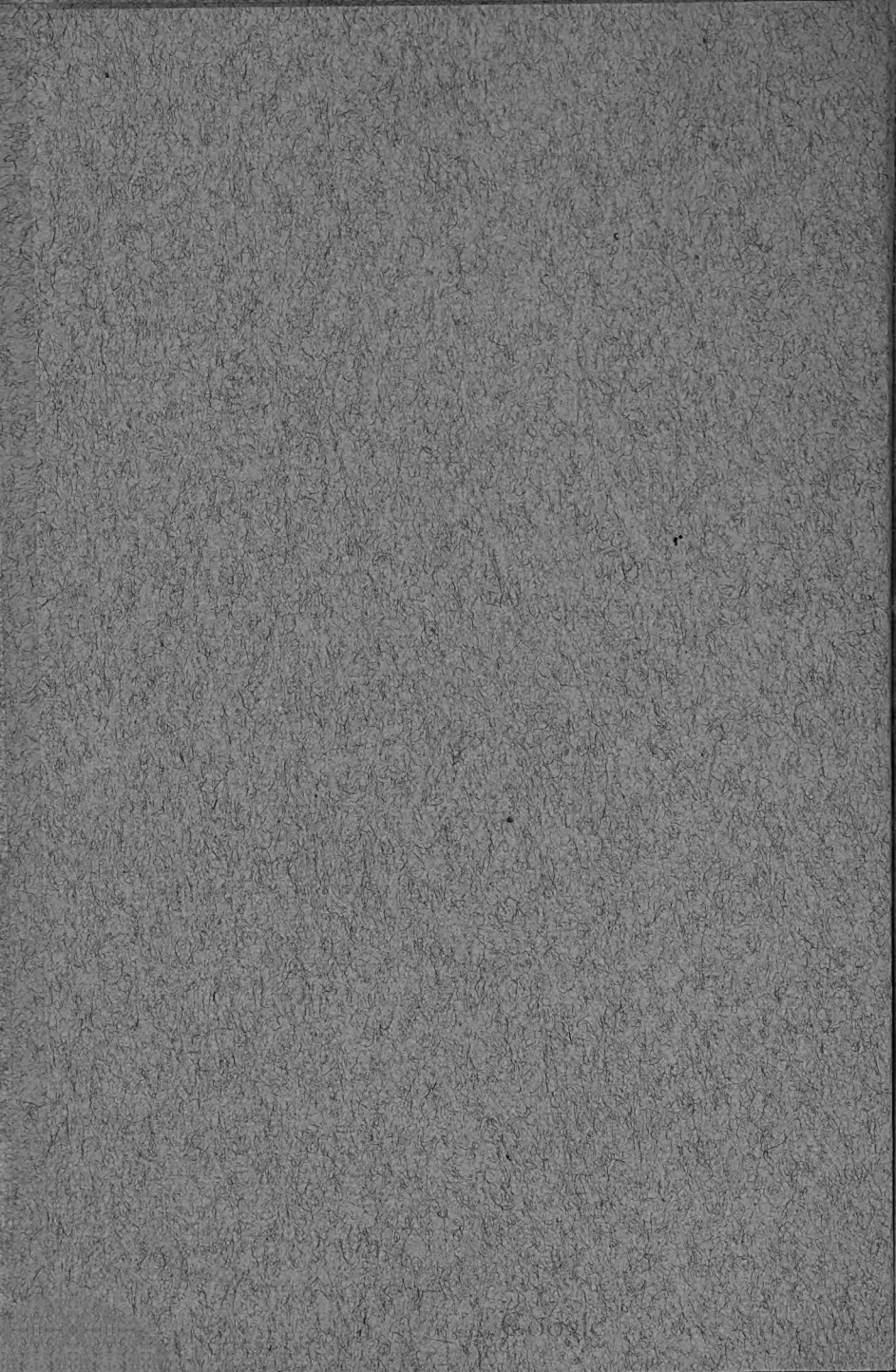
21e

ERFGOEDBIBLIOTHEEK H. CONSCIENCE

03 08 0460201 6

AANLEIDING TOT

STUDIE VAN LITERATUUR. — I. —

POTGIETER'S POËZIE

TOEGELICHT DOOR

C. H. DEN HERTOOG

I. ZANGEN DES TIJDS

AMSTERDAM — 1896 — W. VERSLUYS

A
52757

1354

137882-1

27. 1. 25

Red. Boek

82 20

—

AANLEIDING TOT STUDIE VAN LITERATUUR.

Nº. 1.

POTGIETERS POËZIE I.

AANLEIDING TOT

STUDIE VAN LITERATUUR. — I. —

POTGIETER'S POËZIE

TOEGELICHT DOOR

C. H. DEN HERTOEG

I. ZANGEN DES TIJDS

AMSTERDAM — 1896 — W. VERSLUYS

VOORBERICHT.

De algemeene titel, waaronder deze beide deeltjes verschijnen en nog enkele andere zullen volgen, wil voornamelijk doen uitkomen, dat hier meer lessen dan studiën worden aangeboden. Zij richten zich in de eerste plaats tot de onderwijzers, in wier voorbereiding letterkundige studie, bedoeld als gevoelsopvoeding, een onmisbaar, schoon nog altijd te weinig verzorgd element uitmaakt, en verder tot allen, die in de „vreugde van het lezen“ gelooven en voor literair genot wat inspanning over hebben, d. i. voor ieder, die voelt, wat Darwin op het oog heeft, als hij in zijne *Autobiography* zegt: „Mijn geest schijnt eene soort van molen „geworden te zijn, waarin de feiten in-, en de waarheden uitge- „draaid worden. Kon ik mijn leven nog eens opnieuw beginnen, „stellig zou ik er een regel van maken, minstens eenmaal per „week wat poëzie te lezen en wat muziek te hooren. Smaak „daarvoor te derven is gemis aan geluk, en kan schadelijk zijn „voor het verstand, maar is zeer waarschijnlijk nadeelig voor het „karakter, aangezien verzwakking van de vatbaarheid voor aan- „doeningen er mede gepaard gaat.“

Zal letterkundige studie deze beteekenis voor het gevoelsleven hebben, dan is tweeërlei kwaal te vermijden: eenerzijds luiheid, die zich verslaaft aan slap en verslappend genot; anderzijds pijnlijke grondigheid, die alleen behagen vindt in overwonnen moeilijkheden. Aan de tragen blijft het verborgen, hoe niet hetgeen in den schoot geworpen wordt, maar alleen wat het

karakter van eene verovering draagt, in staat is om een hoog en verfrisschend lustgevoel te wekken. En voor hunne tegenvoetters wordt het rechte genot der letterkundige studie bedorven door angstvallig getob over nietige vraagstukken. Zulke beoefenaars van letterkundige studie raken meest verdwaald in eindelooze zakelijke, historische of taalkundige verklaringen, en al hunne lectuur blijft fragmentarisch. En wagen zij zich aan een kunstwerk van eenigen omvang, dan blijven zij onherroepelijk steken in hunne vraagteekens. Zoo laat de schoonheid van het bosch hen koud en zij weten van al zijne bekingen niets, dan dat het er met een dievenlantarentje goed wormenzoeken is.

Zie, wanneer dezen ten slotte met moedeloze blikken hun armoedig geestelijk inboedeltje overzien — een lapje hier, een lapje daar, gelijk het kinderversje luidt, — dan is het toch om deernis te hebben met al dien verspilden ijver. Hun zou men willen toeroepen: laat toch af van dat onvermoeide wroeten, wantrouwt al dien arbeid, die u geen genot bezorgt, die u niet het gevoel geeft, dat ge groeit, dat ge rijker wordt, dat ge krachtiger zijt en weer iets meer zoudt aandurven dan vroeger. Weest daarom met geen brokstukken literatuur tevreden, maar ziet steeds een zeker geheel te bemachtigen. Wat nood, of daarin eenige kleinigheden u verborgen blijven, als ge ontwaart, dat dit geheel door zijne schoonheid of waarheid aan uwe ziel het gevoel heeft gegeven van een verfrisschend bad. Dan zullen die moeilijkheden bij de nadere kennismaking, waartoe de dankbaarheid u nopen zal, wel voor en na overwonnen worden. De duisterheid van een taalkunstenaar verdwijnt gewoonlijk, wanneer men hem begint te kennen en lief te hebben en door de gemeenzaamheid, waarin men tot hem geraakt is, achter zijne geheimen komt. Prof. J. H. Gunning haalde indertijd, toen hij het over Kingsley had, ¹⁾ een woord van Schleiermacher aan, dat ook hier van pas is: „Niet het afwegen van minutieuze momenten, maar het raden van de individuële wijze, waarop een auteur combineert, doen samenhang en zin zijner woorden begrijpen.“ Ziedaar een woord, dat genezing kan brengen aan allen, wier letterkundige studie, door gebrek aan innerlijke warmte, ontaardt in onverkwikkelijk

¹⁾ *De Gids* 1889.

getob over nietigheden. En moge daarom dat woord menigeen, die aan de geschetste kwaal lijdende is, bij herhaling in de ooren klinken, evenzeer als een ander, dat de schrijver er op liet volgen: „Zoo is het. Geestdrift en liefde heeft de wereld geschapen en kan haar dus alleen verstaan!“

Tot letterkundige studie in die richting eenige aanleiding te geven, smaak te wekken in letterkunst van hooger orde, drang naar geest en gemoed verruimende leesstof, is de strekking der hier aangeboden lessen. De stof er voor zal voorloopig ontleend worden aan Potgieter en Da Costa, Beets en De Génestet, als de meest geschikte voorbereiding tot de waardeering van poëzie, zoowel uit vroeger verleden als die uit jonger en jongsten tijd. De beide thans verschijnende bundels behelzen een commentaar tot de belangrijkste gedichten uit het eerste en tweede deel van Potgieters *Poëzie*, met uitzondering van *Florence* en *Gedroomd Paardrijden*, waarvan de toelichting later volgt.

November 1896.

D. H.

VERBETERINGEN.

Bl. 35, r. 19 v. o. *staat*: *liedelijke lees*: liefelijke

„ 36. Achter „spoor trein“ *inlasschen*: die afstanden verslindt.

En nog vernietigender is de overmacht van de telegraaf,

Bl. 40, r. 5 v. o. *staat*: *hart lees*: *hard*

„ 42, r. 2 v. b. „ der „ des

„ 79, r. 3—10, zie voor eene betere lezing: *Aanhangsel*, 2e bundel.

INLEIDING.

„Over Potgieter is dus bijna het laatste woord gesproken,” zegt Dr. Jan ten Brink in zijn bekend werk ¹⁾, na eene lange opgaaf van geschriften en artikelen, aan Potgieter en zijn werk gewijd. „Laatste woord” is nog al sterk, maar het kan geen kwaad, als het spreken over een groot kunstenaar binnen zekere grenzen blijft, en het is inderdaad eene eerbiedwaardige lijst, die hier gegeven wordt en die thans, ongeveer 10 jaren later, nog aanmerkelijk zou zijn uit te breiden, o. a. met de „Bibliographie” en de beschrijving van het leven en de werken van Potgieter van den heer J. H. Groenewegen, waardoor ook niet langer, als de heer Ten Brink deed, over gebrek aan biographische bijzonderheden is te klagen. Althans voor zoover Potgieter niet met opzet zijn intiem leven aan onbescheiden blikken heeft onttrokken ²⁾.

Is er over Potgieter dus veel te lezen, zijn nagelaten dicht en proza worden ook meer gekend en gewaardeerd, dan hij ooit bij zijn leven gedroomd heeft. Wat hij zelf indertijd heeft uitgekozen, zijne twee deelen *Poëzie* en zijn deel *Proza* hebben in de twintig jaren na zijn dood zes of zeven drukken beleefd, en al mag dit feit niet tot voorbarige gevolgtrekkingen leiden, het bewijst in ieder geval, dat de tijd verre achter ons ligt, waarin Potgieter zelf kon spotten met „de gauw telbare (schare), die

---

¹⁾ *Gesch. der Noord-Ned. lett. in de XIXe eeuw* II, 125.

²⁾ Zie voor een beknopt overzicht van Potgieters leven het *Aanhangsel* in den tweeden bundel dezer uitgave.

gewoonlijk wat wij schrijven inziet," — en Busken Huet omtrent hem kon vaststellen, dat hij op tijdgenooten en medeletterkundigen den indruk maakte van „eene vreemde eend in de vaderlandsche bijt."

Toch blijft eene poging om meerderen te bewegen, een deel van Potgieter's rijkdom in zich op te nemen, alleszins gerechtvaardigd. Het is waar, nog steeds blijft Huet's verzekering van kracht: „Potgieter's verzen zullen nimmer populair worden." En evenzeer, wat hij op die verzekering laat volgen :

„Steeds zal de groote menigte der halfbeschaafden met grond tegen hem kunnen aanvoeren, dat eene zegswijze gelijk de zijne aan het ongeoorloofde grenst; de oplettendheid, welke hij van zijne lezers eischt, onbestaanbaar is met een volkomen genot; het onedelmoedig is, bij hen eene gemeenzame bekendheid met feiten en toestanden te veronderstellen, welke ook hem zelve misschien, toen hij zijn vers nog maken moest, slechts gebrekkig voor den geest stonden. En steeds zal hij daarop zegevierend kunnen antwoorden, dat hetgeen onkundigen zijne duisterheid en zijne gemaktheid noemen, alleen in hunne verbeelding bestaat; zijne geleerdheid, of hetgeen men met dien naam gelieft te bestempelen, de grenzen van het meer uitgebreid lager onderwijs nauwlijks overschrijdt; hij door al degenen, welke waardig zijn hem te verstaan, gemakkelijk verstaan wordt, en niemand in zijne geschriften eene moeilijke plaats aanwijzen kan, die, eenmaal begrepen, niet het getuigenis wegdraagt, de helderheid zelve te zijn."

Dit is stout gesproken en voor menigeen om zich klein te gevoelen, als hij toch hier of daar in Potgieter's dicht of ondicht blijft steken. Toch heeft Huet in den grond der zaak gelijk, mits niet uit het oog verloren worde, hoe hij ook ten volle erkend heeft, dat wie zich niet onwaardig wil achten om Potgieter te verstaan en te genieten, er „inspanning" en „hoofdbreken" voor moet over hebben. Intusschen vijf jaren vroeger (1864), bij de aankondiging van het *Proza* ¹⁾, liet Huet zich ook wel iets meer aanmoedigend uit:

„Werkelijk komt het mij voor, — luidt het daar, — dat de ware proef met zijne schrijfwijze nog genomen moet worden. Wie weet? De

---

¹⁾ *Litt. Fantasiën* XV, 15.

groote menigte der lezers zou er misschien minder in te berispen vinden, indien zij zelf beter op de hoogte waren. Het woord affektatie is spoedig uitgesproken; doch laat ons op onze hoede zijn. De ongemaniërdheid heeft er belang bij, voor natuurlijk door te gaan. Elke deugdelijke stijl, ook de doorschijnendste en vloeiendste, is eene vrucht van studie; is op zijn best eene gewoonte, die tweede natuur werd. Sommige auteurs slagen er in degelijk te blijven, en nochtans zekere mate van populariteit te verwerven. Verder kan niemand het brengen. De beste schrijvers zullen ten allen tijde het minst gelezen worden. Moest ik hem katalogiseeren, ik zou den heer Potgieter tot de klasse van personen brengen, bij wie men, indien de konversatie tijdens de eerste kennismaking niet vloten wil, een jaar later eens terug moet komen."

Zoo is het inderdaad. Niemand late zich afschrikken, die begeert het hooger onderwijs deelachtig te worden, dat in Potgieter's werk te vinden is, en waarvan Huet in zijne artikelen over zijn vereerden vriend de hooge beteekenis zoo uitlokkend heeft doen gevoelen¹⁾. Maar dan is, om te beginnen, de waan op te geven, dat men het recht zou hebben van letterkundige kunst bij voorkeur te eischen, dat ze in een sluimerstoel te genieten zij. Om muzikaal genot te smaken, getroost men zich zeer inspannende voorbereiding. Men schaamt zich niet te erkennen, dat men aan eene enkele auditie niet genoeg heeft, om er in te zijn. Men bestudeert soms de partituur; men doorloopt althans het klavieruittreksel. Waarom zou de poëzie het met minder toewijding moeten stellen?

* * *

Tot dergelijke voorbereiding met het oog op Potgieters dichtwerk eenige handreiking te leenen, is het doel der volgende toelichtingen. Als regel is daarvoor de vorm der paraphrase gekozen, gevolgd door eenige onvermijdelijke losse aantekeningen.

Het is den schrijver niet onbekend, dat de vorm der paraphrase in het oog van sommigen verdediging behoeft. Zelfs stelt men het soms voor, als ware daarmede eene soort van heiligschennis gepleegd. In het algemeen echter kan reeds

¹⁾ *Lit. Fant.* III, 25 — XIII, 1 — XV, 1 — XVI, 152 — en XXII, 21.

opgemerkt worden, dat dergelijke overdrijving eigenlijk alle onderwijs in literatuur uitsluit, behalve juist het allerslechtste soort, dat buiten de kunstwerken zelf omgaat, en zich in historische, biographische, bibliographische, grammaticale en lexicologische opmerkingen verloopt. Ook alle vertalen is dan heiligschennis, want dat is evenzeer een nieuwen vorm zoeken voor een gegeven gedachte- en gevoelsinhoud. En hoe monistisch men ook over inhoud en vorm denke, de ervaring leert, dat eenzelfde denkbeeld of een zelfde sentiment in meer dan een vorm te belichamen is. ¹⁾

Er zijn echter eenige niet onbelangrijke voordeelen op te noemen, die pleiten voor den gekozen vorm. Het hoofddoel is, de gegevens te verschaffen om tot den diepsten kern van een poëtisch werk door te dringen, en daartoe zijn ophelderende aantekeningen blijkens de ondervinding alleen niet voldoende. Afgescheiden nog van het bezwaar, dat dergelijke dorre aantekeningen toch stellig geen grooter eerbied voor de kunst verraden en juist door hun minder leesbaren vorm een groot aantal lezers uitsluiten, wier lust tot onderzoek met eenige gemakzucht gepaard gaat, hebben zij bovendien het gebrek, dat zij meer de détails dan den samenhang verhelderen, en een scherp en juist overzicht van het geheel dan toch menigmaal achterwege blijft.

Hiermede staat in verband, dat het bij een dichter vaak noodzakelijk is, tusschen de regels te lezen en als een goed verstaander aan een half woord genoeg te hebben. Maat- en

---

¹⁾ Aan een artikel van Dr. G. A. Nauta (*Schoolblad* v. 10 Nov. 96) is nog het volgende ontleend: „Roemde — om bij die voortreffelijke oude meesters te blijven — ook niet de groote leeraar in de redekunst *M. Fabius Quintilianus* in zijn leerboek (X, 5, ⁴/₅) de paráphrasis als stijloefening? En waarom? Omdat de omzetting niet alleen „interpretatie“ d. i. vertolking moet zijn, maar ook een strijd en wedijver om eens uitgedrukte gedachten beter weer te geven. Hij verschilt daarom in gevoelen van hen, die paraphrase afkeuren, omdat zij beweren, dat datgene wat eens uitstekend gezegd is, op een andere manier uitgedrukt, noodzakelijk minder goed wordt weergegeven.“ „Zoo nuchter en arm,“ gaat hij voort, „heeft de natuur de welsprekendheid toch niet gemaakt, dan dat men over één en dezelfde zaak zich niet meer dan éénmaal goed kan uitdrukken.“

rijm dwang alleen zijn reeds nu en dan oorzaak, dat hij zijne bedoeling voor een deel laat gissen, of ook, zijne dichterlijke ideeënreeks maakt hier of daar een sprong of een snellen overgang, die in het vers verrassend werkt, maar die den argeloozen lezer soms noodlottig van het spoor brengt. Dergelijke verrassingen zijn vooral bij Potgieter niet vreemd, wien evenzeer, als hij Hooft in Florence laat te beurt vallen ¹⁾, het „geheim der kunst“ geopenbaard was, „beurtelings half te verbergen en half te vertoonē.“ Welnu, toch hebben ook verbeelding en gevoel hunne zij het ook vaak gesluisde logica, en paraphrase is het beste middel om de vermoedelijk weggelaten schakels weer in te lasschen.

Maar hoofdmotief is dit, dat deze transcriptie een voornaam middel is om het sentiment van een vers te vertalen. Zij wordt dan een kleine wedstrijd met den dichter, om met de eenvoudiger en soberder middelen van het proza zooveel mogelijk dezelfde gevoelsindrukken te weeg te brengen. En indien de philologie van tijd tot tijd felle, en niet altijd even rechtvaardige aanvallen te verduren heeft, dan verdient zij die toch vaak door te vergeten, dat de analyse van een kunstwerk, die den gevoelsinhoud links laat liggen, het eerste en voornaamste overslaat. „Een dichter vat alleen, die hem kan na-voelen, nadenken, die 'm nadiichten kan!“ — waarschuwde onlangs Dr. Buitenrust Hettema in *De Gids* ²⁾. Welnu, paraphraseeren is niet anders dan eene poging om na te dichten, die, hoe zij ook uitvalle, het doordringen tot de ziel van een kunstwerk aanmerkelijk steunt.

Bevestigd werd deze opvatting laatst nog door een interes-

¹⁾ Vgl. de 7e terzine van den eersten zang van *Florence* :

„En in zijn schets der ongelijkbre schoone
Zooals zij langs den Arno tot hem kwam
Een myrth ter hand, een lauwerkran tot kroone,

't Geheim der kunst hem eensklaps bleek bewust,
Die beurtlings half verberge en half vertoone, —”

eene zinspeling op den regel uit Hoofts *Reis-Heuchenis* :

„Heel zag men hals noch borst, dan eensdeels allebeide.”

²⁾ *De Gids* 1896, I, 69.

sant artikel van Prof. Van Hamel in hetzelfde tijdschrift: *Dramatische dictie* ¹⁾, waarin deze het volgende mededeelt: „Een der eigenaardigheden van Regnier's onderwijs aan het Parijsche Conservatoire, — en bij andere „professeurs de diction“ heb ik dezelfde methode teruggevonden — bestond hierin, dat hij zijne leerlingen, wanneer ze eene klassieke tirade eentonig cadenceerend, zonder wezenlijk gevoel hadden voorgedragen, de gedachte van den dichter uit de verzen liet te voorschijn halen en haar in de gewone taal van het dagelijksch leven liet overbrengen. Had de leerling op die manier de natuurlijke intonatie gevonden, dan moest hij deze vasthouden en tegelijk de verzen herhalen. Nu kwam er leven en uitdrukking in de voordracht; het vers kreeg zijn eisch, maar door de verzen heen klonk de waarheid der gedachte.“ — De juistheid van deze methode zal door iedereen, die zich met leesonderwijs voor meergevorderden heeft bezig gehouden, erkend moeten worden. Geen beter middel om in de stemming van een gedicht te komen, dan den inhoud in meer gewone taal samen te vatten en daarna bij de voordracht de vleugels uit te slaan. Woord voor woord, en zin voor zin tot zijn recht te willen doen komen, geeft niets dan geknutsel. Het geheel moet gegrepen worden, daarvan eerst gaat de bezieling uit!

* * *

Intusschen kunnen losse aantekeningen niet geheel gemist worden. Vooreerst veronderstelt Potgieter van zijne lezers eene gemeenzaamheid met een wereld van historische, literaire en politieke bijzonderheden, die wel wat meer dan Huet voorgeeft, „de grenzen van het meer uitgebreid lager onderwijs“ overschrijden. Menigeen kan er braaf van geprofiteerd en op eigen gelegenheid nog heel wat belezenheid er bij verworven hebben, en toch zich niet dadelijk herinneren, wie b.v. de Amerikanen Willis, Jackson en Brown waren, op welke wijze de gemeente Haarlemmermeer aan haar wapen kwam, wanneer in de Tweede Kamer de koloniale oppositie begon en wie er de voormannen van waren, welke beteekenis Wiselius voor het

¹⁾ *De Gids* 1896, II 514.

vaderlandsch tooneel had, wat voor menschentype Shakespeare's Timon van Athene was, wat *De Maaiers* en *De Visschers* van Leopold Robert voorstellen, en zoo al meer. De *Aanteekeningen*, aan verschillende gedichten in de volgende bladzijden toegevoegd, kunnen van den afwisselenden aard dier wetenswaardigheden een denkbeeld geven en menigeen ontheffen van het tijdroovend naslaan van niet altijd voorhanden bronnen, wat hem er al licht toe zou brengen, van verdere kennismaking af te zien.

Maar verder worden ook velen afgeschrikt door de eigenaardige vrijmoedigheden van Potgieter's taalgebruik, zijne onverschrokken neologismen en archaïsmen, de stoutmoedigheid zijner zinswendingen en zijne vrijmachtige houding tegenover de grammatica. Erkend moet worden, dat niet alles hier te bewonderen valt, maar zeer dikwijls is dit wel het geval, en het is voor een taalkenner bijna altijd interessant om na te gaan, met hoeveel smaak en tact Potgieter te werk ging in zijne pogingen om de expressiviteit onzer taal te verhoogen en haar pittoresk vermogen uit te zetten. Doch wat het verstaan betreft, is het inderdaad in vele gevallen waar, wat straks van Huet werd aangehaald, „dat menige moeilijke plaats, eenmaal begrepen, de helderheid zelve blijkt.“ Daartoe is in den regel slechts eenige vertrouwdheid met Potgieters idioom noodig; de eene plaats verklaart de andere, en de *Aanteekeningen* zijn er op toegelegd, deze gemeenzaamheid wat te bespoedigen. Erger is het, dat vooral de herdrukken der *Poëzy* door tal van drukfouten en slordige punctuatie ontsierd worden, die dikwijls het recht begrip hinderlijk in den weg staan. Ook in dit bezwaar zullen de toelichtingen zooveel mogelijk trachten te voorzien.

* * *

Wat eindelijk de keuze betreft, in dezen eersten bundel zijn uit het eerste deel der *Poëzy* de voornaamste Zangen des Tijds — gelijk Potgieter ze zelve betiteld heeft — uitvoerig behandeld, terwijl de overige in een overzicht samengevat, zoo noodig, van eene enkele aanteekening voorzien zijn. In den tweeden bundel is de meer intieme poëzie van het tweede deel vereenigd, waarvan de *Nalatenschap van den Landjonker* het belangrijkste gedeelte uitmaakt.

De tijdzangen bewijzen, hoe het leven van Potgieter's tijd hem de stof voor dichtelijke waarneming heeft opgeleverd. Binnen en buiten de grenzen van stad en land ontgaat hem nooit de poëtische zijde van de kleinere of grootere bewegingen en verschijnselen, die op het wel en wee van de Amsterdammers, van de Nederlanders, van de volken invloed hebben. Hij doet dit steeds als kunstenaar, en het is geen wonder, als de man der practische politiek bij deze poëtische beschouwingen soms het hoofd schudt, of een meer wijsgeerig aangelegde natuur dit aanleggen van een idealen gevoelsmaatstaf aan de zoo verbijsterend samengestelde werkelijkheid met beduchtheid voor ongerechtvaardigde en op den duur verlamdende ontevredenheid vervult. Zoo heeft Huet dan ook nog bij het leven van Potgieter ronduit verklaard ¹⁾, dat diens wenschen en verzuchtingen „het merk der onvruchtbaarheid aan het voorhoofd dragen en in den grond der zaak niet minder onpraktisch zijn dan de verheven monomanie van Da Costa, die voor de kwalen van zijn tijd slechts één oplossing kende: het Duizendjarig Rijk.“

Men kan eene dergelijke bewering van een practisch standpunt beamen, maar er toch niet blind voor zijn, dat zij geen recht doet aan het idealistische moment in alle echte kunst en op te beperkte opvatting van haar wezen berust. Een dichter zou geen dichter, geen kunstenaar zijn, als hij de werkelijkheid niet in een schooner licht zag, d. i. niet in een onwaar licht, maar in een ander en hooger licht, vermits hij door de bijzondere bewerktuiging van zijn gevoelsleven ziet, wat anderen niet zien. Zoo werkt de kunst voort in dezelfde richting, waarin de natuur haar voorgaat, het voortreffelijke steeds verkiezend boven het minder voortreffelijke. En zoo arbeiden de kunstenaars mede aan de immer voortgaande schepping van nieuwe idealen, die wel telkens met de werkelijkheid in botsing komen en den kunstenaar zelve menige ontgoocheling en teleurstelling bereiden, maar als zij echt zijn, d. i. aan de realiteit zelve ontsproten, op den duur toch eindigen met die werkelijkheid te vervormen in hare lijn. Er is een idealisme, dat van louter phantasie en abstractie uitgaande, niets anders ten gevolge heeft,

1) *Litt. Fant.* III, 43.

dan wekelijke afkeer van het bestaande. Dat is een zoeken naar schijnschoon, waarvan men zeggen mag, dat het met onvruchtbaarheid is geslagen. Maar van dat soort is Potgieter's idealisme niet. Hij heeft de oogen steeds wijd open gehad voor de verschijnselen om hem heen, van verre en van nabij. Hij heeft vele dingen anders en mooier gezien dan zijne tijdgenooten. Hij heeft er de weelde van gesmaakt, doch er ook het verdriet der eenzaamheid om gekend, zonder nochtans daar laf over te klagen. Maar niemand kan ontkennen, dat vele zijner idealen reeds vleesch en bloed geworden zijn, en dat andere, die onverwezenlijkt bleven, overgenomen zijn door een nieuw geslacht. Nóg is hij de zanger van al wat der menschen samenleven verfraaien en verheffen kan!

Het ligt buiten dit bestek, een en ander in bijzonderheden te staven. Het was er alleen om te doen, de opmerking van Busken Huet tot de grenzen, die haar voegen, te beperken. De scherpe criticus heeft ongetwijfeld in vele zijner opmerkingen het gelijk aan zijn kant, b.v. als hij beweert, dat Potgieter de vrijheid, die de Fransche revolutie gebracht heeft, met die der 17e eeuw verwisselt, dat hij een te vurig geloof heeft gehad in „de alleen zaligmakende Italiaansche eenheid,” en nog wel in enkele andere bezwaren meer. Ook in de volgende *Aanteekeningen* ontbreekt het hier en daar aan bescheiden tegenwerpingen bij sommige voorstellingen van den dichter niet. Maar ten slotte heeft niemand beter dan Huet bewezen, „dat men tegenover Potgieter zijne vrijmoedigheid kan behouden en toch erkennen, dat men groote verplichtingen aan hem heeft.” En al is de maat ook verschillend, ieder zal dit kunnen herhalen, die er de inspanning voor over heeft, om met dezen voortreffelijken geest gemeenzaam te worden. Ook van hem geldt, wat hij zelf van Shakespeare zong:

„Maar eerbied voor de grootschheid van zijn lijnen,
Maar studie van 't verscheiden grootsch geheel.”

AAN NEW-YORK (1841).

De dichter vangt aan met New-York te begroeten, in eene kleine allegorie die de oorzaken in beeld brengt, waardoor het voorbestemd was eene wereld-handelsstad te worden. Twee watergoden, de Hudson en de East-River, brengen de „ongelijke Stedemaagd“ knielend hunne hulde. Maar ook de grijze Atlantische Oceaan komt haar zijn eerbied betuigen. Want niet alleen de beide rivieren, die het eiland Manhattan insluiten, op welks zuidelijk gedeelte New-York gelegen is (1), met de trotsche baai, die de samenvloeiende stroomen vormen, bepalen hare beteekenis als handelsstad, ook de nabijheid van den meestbevaren Oceaan heeft bijgedragen tot hare commerciële grootheid, die alleen voor Londen behoeft onder te doen.

Aan de inwoners van dit machtige New-York stelt de dichter nu de vraag, of zij nog weleens terugdenken aan de pioniers, die den grondslag hunner stad gelegd hebben. Of na de drukte der dagtaak, als over de schoone baai de stilte van den avond nederdaalt en de schepen wegduiken in de zich verdichtende duisternis, eene wandeling langs de kaden niet nu en dan hunne verbeelding terugvoert naar dien 12en September 1609, toen Henry Hudson met de zijnen voor de eerste maal de baai inzeilde (2), en met „de schipboot“ opvarend, de schoone rivier ontdekte, aan welker monding „de Stad der steden“ gelegen is? (3)

II.

Die rivier draagt den naam van den ontdekker (4), en vleiender hulde kon men Henry Hudson ook al niet brengen, dan een

zoo heerlijk vloed met zijn rijkdom aan natuurschoon naar hem te vernoemen. Maar toch is dat bewijs van erkentelijkheid een hatelijk onrecht, „een hoon“ zegt P., tegenover onze voorvaderen. Het enkel gedenken van den aanvoerder schijnt in te sluiten, dat de New-Yorkers geheel vergeten zijn, hoe Hudson in dienst was van de Nederlandsche Oostindische Compagnie, dat zijn schip eene bemanning van Hollandsche matrozen had, en alzoo New-York in den grond der zaak eene Nederlandsche stichting is. Over die afkomst hebben de Amerikanen zich ook waarlijk niet te schamen. De republiek der Vereenigde Nederlanden voerde in die dagen een hooggeëerden naam in Europa, zoowel om de wijze, waarop zij hare onafhankelijkheid had verworven, als om hare beproefde liefde voor wetenschap en kunst, en — wat nog schooner lof is, — om hare verdraagzame gastvrijheid, waardoor honderden, die elders om hun geloof werden vervolgd op haar grondgebied eene veilige wijkplaats vonden. Daarvan genoten ook onder meer de hooggeeroemde Pelgrimvaders (5), die, onder de regeering van Jacobus I om den geloove uit Engeland geweken, eerst naar Holland kwamen en vandaar in 1620 met de *Mayflower* naar Amerika togen; die streng-godsdiensstige voorvaderen, op wie de Amerikanen zoo trotsch zijn, en wier deugden ze als onnavolgbaar voorstellen aan hunne kinderen, maar van wier edelen geest men dan ook verwachten mocht, dat een deel op hen zelf zou overgegaan zijn.

III.

Doch, hoe zou die nobele geest in hen kunnen getuigen, gaat de dichter voort, waar de Amerikanen, en de New-Yorkers in het bijzonder, zulke onbeschaamde egoïsten zijn. Slechts terloops komt bij hunne geschiedschrijvers de naam der Nederlanders voor, en in plaats van dien met lof te vermelden, geven de ondankbaren den indruk, alsof de Roodhuiden, die zij zoeschandelijk wreed verdreven hebben, veel ernstiger redenen hadden, om de Nederlanders te vloeken. Hoe is daarmede het verslag in strijd, (6) dat van wege de O. I. Compagnie over Hudson's reis werd uitgebracht! Het natieve verhaal geeft een

aantrekkelijk beeld van de ontdekte streek: overvloed van wild, van graan, van druiven, — een rijkdom, die bedrog en knevelarijen geheel overbodig maakte. Weldra ontstond er dan ook tusschen de Hollanders en de Roodhuiden vriendschappelijk verkeer en een vreedzame ruilhandel. Eerst later zijn het de Yankee's ¹⁾ geweest, die deze rampzalige stammen wreedaardig verdreven hebben, hen tot weerwraak op kinderen, vrouwen en grijsaards prikkelden en de ongelukkigen steeds verder naar het Westen terugdrongen, tot ze voor het meerendeel werden uitgeroeid en in den Stillen Oceaan hun reusachtig graf vonden. Daar wacht hun Grootte Geest geduldig den tijd af, dat de Amerikanen voor die wreedheid zullen worden geoordeeld (7). Wat zullen we dan lieden, die zulk een gruwel op hun geweten hebben, nog lastig vallen om hun gebrek aan piëteit jegens de Hollanders! Een poos later zijn ze Engelsch geworden. Daarna hebben zij zich weer vrij gemaakt. En nu hebben zij immers met die Oude wereld afgerekend!?

IV.

Natuurlijk, de New-Yorkers zullen tegen die voorstelling opkomen, en volhouden dat ze hunne afkomst nooit verloochend hebben. Zij zullen zich beroepen op het noordelijker aan den Hudson gelegen Albany (8), waar nog tal van legendarische herinneringen aan de oude „Dutchmen“ aangetroffen worden, waar 's winters nog trouw het Sint-Nicolaasfeest wordt gevierd en bij die gelegenheid in grappig gebroken-Hollandsch getoast wordt op de Hollanders en hun Koning. Maar wij weigeren in die jaarlijksche grappenmakerij een ernstig huldebetoon te zien, wij walgen van dat schandelijk verknoeien onzer schoone taal. Hadden die lieden dan maar liever hunne afkomst totaal vergeten, dan dat ze die op zulk eene smakeloze manier herdenken! Schering en inslag is het bij hen, dat er met die eerste stamvaders braaf den draak gestoken wordt. Voortdurend

---

¹⁾ *Yankee*, spotnaam voor de bewoners der voormalige *Nieuw-Engelsche koloniën*; soms noemt men zoo ook de bewoners van alle noordelijke, nu en dan zelfs alle bewoners der *Vereenigde Staten*.

leveren deze aan de Amerikaansche humoristen stof voor hunne flauwe caricaturen. Mismaakte en half-idiote zonderlingen, ziedaar het doorgaande type, dat ze van de Knickerbockers geven, van die kloeke zeventiende-eeuwers, wier deugden door een Vondel bezongen, wier roemrijke Historiën door een Hooft te boek gesteld werden. Washington Irving (9) is er mee begonnen en alle andere novellisten, tot Willis toe, hebben hem nagevolgd. Geen enkele onder hen, die billijk en edelmoedig genoeg is, om ook recht te doen aan de voortreffelijke eigenschappen der Hollanders, geen die er aan denkt, de verdiensten van een Stuyvesant (10) of een Evertsen (11) te doen uitkomen.

V.

Thans stijgt 's dichters verontwaardiging tot eene hoog-lyrische stemming, waarin hij met vaste hand in enkele grootsche lijnen het vloeiden en ebben in de geschiedenis van den wereldhandel teekent, en op profetischen toon het groeiende en bloeiende New-York herinnert, dat „opgaan, blinken en verzinken” regelmatig wederkeert.

O, New-York, voormalig Nieuw-Amsterdam, — dus klinkt zijne sombere waarschuwing, — ook wij waren eenmaal meesters ter zee, en toch hebben we die heerschappij zien verloren gaan. Een zelfde lot wacht ook u! Al zijt ge nog in uwe opkomst, wis maakt eens de dag van uw val. Schud niet ongeloofig het hoofd; de wereldgeschiedenis is daar, om te bewijzen, dat geen aardsche glans onvergankelijk is! Het trotsche Tyrus viel; het machtige Carthago werd verwoest. Venetië en de Italiaansche zeesteden gingen onder, toen de handel zich van Zuid naar West-Europa verplaatste. Een weinig later moest weer Lissabon voor Amsterdam de vlag strijken. Dat wekte den naijver der Engelschen. Anderhalve eeuw lang duurde de worsteling tusschen hen en ons, die met den triomf van den Britschen luipaard eindigde. Welnu, thans is uw tijd gekomen! Kamp nu op uwe beurt met dat machtige Engeland, ja, overwin dat trotsche Eilandrijk, — toch ontkomt gij uw en ondergang niet. Reken niet op de voortreffelijkheid van uw en regeeringsvorm en van uwe wetgeving! De grillige fortuin gaat haar

onberekenbaren gang. Straks rijst er licht in Zuid- of Midden-Amerika eene nieuwe wereldstad (12), die den loop des handels in andere richting stuurt en u tot eene doode stad verlaagt; of wel, de Oude wereld gaat herleven en ontnemt aan de Nieuwe hare overmacht. Wie voorspelt nauwkeurig den gang der wereldhistorie! Laat het kort of lang duren, jaren of eeuwen, ten val komen zult ge! Ja, wie weet, worden uwe muren niet weer met den grond gelijk gemaakt en verkeert uw verwarrend druk gebied in eene eenzame woestenij, waar als in lang vervlogen dagen niets de groote stilte afbreekt, dan de kreten van het dorstend wild en het gekras der watervogels!

VI.

Die ommekeer zou vreeslijk zijn: een reuzenkerkhof op de plek, waar eenmaal al de volkeren der wereld elkander ontmoetten! En toch, nog schrikwekkender toekomstbeeld kunt ge u denken, o New-York! Stel u voor, dat eenmaal de Historie zich op die puinhoopen zetelde (13), om met volkomen wetenschap streng en koel uw vonnis te wijzen. Niet, dat het in hare oogen zwaar zou wegen, dat gij te kort schoot in erkentelijkheid jegens de Nederlanders en hen onverdiend hebt gesmaad. Zij, de onpartijdige, de rechtvaardige, zou ook de beschuldigingen aanhooren, die de ongelukkige Indianen met recht tegen onze voorvaderen kunnen inbrengen. Deze toch hebben hun het vuurwater leeren kennen, en zoo over deze natuurkinderen de plaag losgelaten, die onder de blanken al zoo talloze slachtoffers had gemaakt. In gretigen wellust namen de onnoozelen het zoet-bedwelmende gif tot zich, niet vermoedende, hoe verwoestend het knagen zou aan hun bedreigd volksbestaan; niet beseffend, hoe zij er zich dood en verderf aan drinken zouden!

VII.

Welnu, wij zullen ootmoedig het hoofd buigen voor het vonnis, dat wij hebben verdiend (14). Maar van u zal de Geschiedenis oordeelen... ja, wat zal haar oordeel zijn? Het geding is nog verre, de uitspraak niet te voorzien. Wie weet, wat uw toekomstige verdediger eens in uw voordeel zal kunnen pleiten!

Hij zal kunnen aanvangen met te herinneren, hoe verdienstelijk ge u gemaakt hebt jegens den vrede en de vrijheid; hoe, toen uw bond snel zich uitbreidde, aan elk nieuw gebied dezelfde rechten werden gewaarborgd, als de oude staten zich verworven hadden, en hoe uwe achtereenvolgende regeeringen zich steeds als leidende gedachte harer buitenlandsche politiek aan de kloeke leer van Monroe hielden: elke poging der Heilige Alliantie tot toepassing van haar regeeringssysteem op het Westelijk half-rond als gevaarlijk voor den vrede en de vrijheid te zullen beschouwen; elke Europeesche inmenging, ten doel hebbende de onafhankelijke Amerikaansche regeeringen te onderdrukken of te contrôleeren, als eene daad van vijandschap tegen de Vereenigde Staten te zullen aanmerken; en niet te zullen dulden, dat de onafhankelijke stelling der beide helften van het Amerikaansche vasteland bedreigd werd door pogingen tot kolonisatie van Europeesche gouvernementen. En misschien zal uw advocaat der toekomst er nog aan kunnen toevoegen, dat gij, op die wijze den druk van tirannie en autocratie werend, ook uwe zelfaangelegde boeien verbroken hebt, door afstand te doen van uwe geldzucht en uwe vereering van den „almachtigen dollar.”

Het pleidooi zou zijne beteekenis hebben, maar ongetwijfeld toch nog weinig indruk maken op de richtende Historie. Doch de mogelijkheid bestaat, dat uw voorspraak nog krachtiger argumenten zou kunnen aanvoeren. Wellicht mag hij ook in herinnering brengen, hoe gij bij uwen toenemenden rijkdom en overvloed u nochtans vrij hebt weten te houden van de glanzende, maar ontzenuwende weelde, die de Oude wereld maar al te bereid was, u tegen uw goede geld te leeren kennen; — ja, dat ge eindelijk aan de gansche aarde eene hooge les in humaniteit gegeven hebt, door uwe slaven vrij te laten en te erkennen, dat ook zij menschen zijn, geschapen naar Gods beeld . . .

Hier houdt de dichter in. In zijne verbeelding ziet hij de New-Yorksche stedemaagd dreigend het voorhoofd fronsen. „Neen, Trotsche!” roept hij haar toe, „laten al deze veronderstellingen u niet doen toornen. Verre is van ons het denkbeeld, uw spot met ons voorgeslacht door schimpende taal te wreken. Laten de Amerikanen al die nog onvervulde uitzichten slechts verwezenlijken, en wij, Hollanders, zullen de eersten zijn om

te erkennen, dat we u niets meer te vergeven hebben, want dat gij ons beschaamd en overtroffen hebt!"

AANTEEKENINGEN.

I.

1. *Op 't lommer van de dubbele kust.* Om P.'s allegorie in den aanhef te volgen, is het noodig zich de kaart van New-York een weinig voor te stellen. Van het Noorden komt de Hudson en loopt zelf westwaarts van het eiland Manhattan door, terwijl een andere arm, de *Harlem-river* en verder naar 't Zuiden de *East-river* gheeten, om de oostzijde stroomt van het eiland, op welks zuidelijk gedeelte New-York gelegen is. De dubbele kust vormen dus de oevers van beide rivieren, waartegenover westwaarts Jersey- en Hobokencity, oostwaarts Brooklyn (op Long-island) liggen.

Lommer is een der vele plaatsen bij P., waar hij *lommer* (= schaduw, uit fr. *l'ombre*) voor loof of loover neemt. Het spraakgebruik onder het *lommer* naast in den *lommer* is daarmede in overeenstemming.

2. *Het kleine jacht, de kleener jol.* Hudson had op zijne expeditie slechts één schip onder zich; de jol is de „schipboot“, die, naar het verslag luidt, de rivier opvoer.

3. *Voor wie u stichtten, Stad der Steden?* Het is niet volkomen juist van P., de stichting van New-York met Hudsons reis samen te doen vallen. Eerst in 1613 had de eerste Hollandsche nederzetting plaats, die den grondslag van Nieuw-Amsterdam legde. Ook gaat de dichter wel wat ver met van de New-Yorkers dankbaarheid jegens Hudson en zijne gezellen te eischen. Belangstelling en eene zekere piëteit is wat anders.

II.

4. *Uw schoonste vloed draagt Hudsons naam.* Het gaat kwalijk aan, gelijk P. doet, uit deze naamgeving af te leiden, dat de New-Yorkers zich hunne Hollandsche afkomst geschaamd hebben. Vooreerst zullen het wel de Hollanders geweest zijn, die de rivier zoo genoemd hebben. Ook was Hudsons schip zoowel met Engelschen als met Hollanders bemand. En eindelijk kwamen er aanvankelijk Hollandsche namen genoeg voor in de nieuw-ontdekte streek. Dat die later door Engelsche vervangen werden, is bij de toen-

malige verhouding der Nederlanders en Engelschen zeer begrijpelijk.

5. *Tot zelfs die stugge Pelgrimvaard'ren.* De *Pilgrim Fathers* waren Puriteinen, die onder Jacobus I wegens geloofsvervolging Engeland verlieten, — hun aantal bedroeg 102, — om in Amerika eene schuilplaats te zoeken. Met de *Mayflower* kwamen zij 21 Dec. 1620 in de Massachusettsbaai aan en legden den grondslag van de stad Plymouth, de oudste stad van Nieuw-Engeland. Op de plaats, waar zij geland zijn, de Plymouth- of Forefathers-Rock, is in 1875 een kolossaal beeld, het Geloof voorstellende, opgericht. De Pelgrimvaders met hunne strenge beginselen zijn door de Amerikanen steeds hoog vereerd. De staat Massachusetts is ook de bakermat der Amerikaansche vrijheid geweest en de Engelschen hebben hem steeds beschouwd als het broeinest der revolutie.

Eene aardige bladzijde uit de eerste dagen dezer nederzetting is te vinden in Longfellow's *The Courtship of Miles Standish*.

III

6. *Gevloekt? Wat zijn de trekken mild van 't oud verhaal!* De dichter beroept zich hier op het verslag van Hudsons reis in 1609, voorkomende in „*Begin ende Voortgangh van de Ver. Ned. Geoctr. Oost-Indische Compagnie*“ (1646), I, 54. De plaats, die hij hier dichterlijk paraphraseert, luidt aldus: „Voor in de Riviere vonden sy kloek ende weerbaer volck, maer binnen in 't wyterste vonden sy vriendelijck ende beleeft volck, die veel lijftocht hadden, ende veel vellen ende Pelterijen, Maerters, Vossen ende veel ander commoditeyten, Voghelen, Vruchten, selve Wijndruyven, witte ende roode, ende handelden beleefdelycken metten volcke, ende brochten van als wat mede.“ Veel bewijst deze plaats echter niet. In hetzelfde reisverhaal komt nl. ook het volgende voor, wat op eene noordelijker gelegen kust voorviel: „sy vonden die plaetse bequaem om Cabbelliaeu te vangen, als oock om trafficke van goede Huyden ende Pelssen ofte Weyeringhe te doen, dat aldaer om een kleyn dingen te bekomen was; maer het Schip-volck leefden qualick mettet landt-volck, dinghen met geweld nemende, waer over sy twistigh onder den anderen werden.“ Dit luidt al heel wat minder idyllisch. Bovendien het was slechts de eerste tocht, en Potgieter spreekt in de vijfde strophe zelf de al te mooie voorstelling der tweede tegen, door te erkennen, dat het vuurwater den Indianen de eerste maal aan Hudsons boord werd ingeschonken.

7. *Uw oordeel heeft hier eene passieve beteekenis en staat voor veroordeeling, vonnis.*

IV.

8. *Albany*. Dit is de eigenlijke hoofdstad van den staat New-York. Zij is 40 uren gaans noordelijker dan N.-Y. aan den Hudson gelegen. Daar ter plaatse werd het fort Oranje gesticht, dat het middelpunt werd der stad Beverwijk. Fort en stad werden in 1664 naar den tweeden titel van den hertog van York, den lateren Jacobus II, in Albany verdoopt. Na Jamestown in Virginië is het de oudste stad in de 13 oorspronkelijke staten, en er leven nog vele herinneringen aan Holland. Zoo wordt o.a. jaarlijks het feest van „Sinte Klaus“ gevierd, waarvan P. de pret wel wat hoog opneemt.

9. *Van Irving af tot Willis toe*. Wat de humoristische voorstellingen omtrent de oude Hollanders betreft, is Washington Irving de voornaamste zondaar. In 1809 liet hij onder een pseudoniem verschijnen: *A History of New-York, from the beginning of the world to the end of the Dutch Dynasty*, door Diedrich Knickerbocker, met het motto op den titel:

„De waarheid, die in duister lag,
Die komt met klaarheid aan den dag.”

De titel is eigenlijk veel langer en het boek van het begin tot het einde vol Amerikaanschen, d. i. wat sterk aangezetten humor. Om een voorbeeld te geven, het boek haalt de geschiedenis van Amerika tot de schepping op, voornamelijk om het Noach tot een grief aan te rekenen, dat hij indertijd geen vierden zoon had, wiens nageslacht dan Amerika had kunnen bevolken, hetwelk nu overschoot. In gelijken trant wordt de ontdekking van Hudson verder op de volgende wijze verhaald:

„De overlevering luidt in onze familie, dat toen de groote zeevaarder het bekoorlijke eiland zag, hij voor de eerste en eenige maal van zijn leven teekenen van verbazing en bewondering gaf. Verhaald wordt, dat hij zich daarop tot Mr. Juet, den stuurman wendde en, terwijl hij naar dit paradijs der nieuwe wereld wees, deze merkwaardige woorden uitsprak: „Kijk eens!“ — en vervolgens — wat altijd zijne manier was bij een ongewoon welbehagen, — zulke zware wolken van tabaksrook uitblies, dat het land oogenblikkelijk weer uit het gezicht was, en de stuurman moest wachten, tot de winden dien ondoordringbaren nevel weer verdreven hadden.”

Het boek gaf veel ergernis bij sommige Hollandsche families, gelijk Irving in een lateren druk (van 1850) zelf verklaart. Maar bij meer dan eene gelegenheid heeft hij zich vrijgepleit van booze bedoelingen. Hoofzakelijk had hij zich aangetrokken gevoeld door het feit, dat, waar de overige Amerikaansche steden meestal geen geschiedenis hebben, New-York op het voorrecht bogen kon, evenals

vele steden in de Oude wereld een zeker legendarisch tijdperk achter zich te hebben. Zelf had hij er zich over verbaasd, hoe weinig stadgenooten bij de verschijning van zijn boek wisten, dat New-York vroeger Nieuw-Amsterdam geheeten had. En hij wijst er met voldoening op, dat men na dien tijd gekregen heeft: „Knickerbocker societies, Knickerbocker insurance companies, Knickerbocker steamboats, Knickerbocker omnibuses, Knickerbocker bread and Knickerbocker ice,“ en dat de New-Yorkers het steeds eene heele eer hebben gevonden tot de „echte Knickerbockers“ te behooren.

De eerste druk van het boek kwam als eene literaire fictie uit ten name van D. Knickerbocker, eene fictie, die door eenige handige berichten en reclames in de dagbladen aardig was voorbereid. D. Knickerbocker nl. heette een echte afstammeling der old Dutchmen en deze oude heer, het laatst in eene herberg hooger op aan den Hudson gezien, en daarna plotseling op geheimzinnige wijze verdwenen, zou niets anders dan het thans uitgegeven manuscript hebben achtergelaten, enz. Het was inderdaad voor Irving een groot succes, dat deze fictie aanleiding is geweest tot het populariseeren van den fantasienaam „Knickerbockers“ voor de oude Hollandsche familiën, en dat van de verschijning zijner *History* af, de belangstelling in het allervroegste tijdperk van New-Yorks geschiedenis, sterk is toegenomen. Ook in Irvings *Sketchbook* — zie *Rip van Winkle* en *the Legend of Sleepy Hollow* — komen Knickerbockers voor, en zonder dat een Nederlander er zich over behoeft te ergeren.

Potgieter heeft dat wel gedaan, maar o. i. met even weinig grond als er b. v. nu zou zijn, om er ons bijzonder over te verheugen, dat de leden der Hollandsche familiën van heden hun oorsprong gaarne als eene soort van patriciaat doen uitkomen. Er is heel wat ijdelheid in die belangstelling voor Holland. Een paar jaren geleden werd b. v. in de *New-York Herald* een feestmaal der *Holland-Society* beschreven, waarbij al de Oud-Hollandsche familiewapens der aanzittenden afgedrukt waren. Ook in de *Nieuwe Wereld* zijn aristocratische neigingen niet uitgesloten.

Willis, door Potgieter vermeld, is een Amerikaansch dichter (1806—1867), die indertijd veel opgang maakte en in den geest van Irvings traditie schreef. Hij woonde een tijdlang op een landgoed aan den Hudson en laat er vele van zijne novellen spelen.

10. *Stuyvesant*. Peter Stuyvesant is van 1646—1664 de derde gouverneur van Nieuw-Nederland geweest. Hij wordt beschreven als een trotsch en geweldig man, met heel veel neiging tot willekeur, maar hij wordt tegelijkertijd ook geprezen als de beste administrateur, die de Compagnie gehad heeft. Hij was het, die 8 Sept. 1664 de kolonie aan de Engelschen moest overgeven.

Washington Irving steekt wat den gek met de groote vereering, waarvan hij onder de Knickerbockers het voorwerp is geweest, maar verbergt zijne verdiensten niet.

11. *Evertsen*. Bedoeld is hier Cornelis Evertsen, die met admiraal Binkes den 3en Augustus 1673 Nieuw-Nederland heroverde. Het verhaal van deze kloeke daad vindt men bij De Jonge, *Gesch. van het Nederlandsche zeewezen*, en daaruit blijkt, dat de Engelschen bij die gelegenheid een treurig figuur maakten. Evertsen had er intusschen weinig voldoening van. Terwijl Binkes door de Amsterdamsche admiraliteit, die hem uitgezonden had, met hooge onderscheiding werd ontvangen, waren de Staten van Zeeland ten uiterste misnoegd over de handelwijze van Evertsen en rekenden zij zijn lang vertoeven in Nieuw-Nederland onder de „misdaden“, die hem later werden aangewreven. Die geschiedenis is een leelijk staaltje van miskenning geweest. Maar het is van de Amerikanen wat veel gevegd, dat zij Evertsen een eerkrans zouden hebben moeten vlechten. In Juli van het volgende jaar ging de kolonie weer aan de Engelschen over.

12. *Uw mededingster rijst in 't Zuiden, of 't West zwicht voor 't herlevend Oost*. Het is natuurlijk ondoenlijk precies te zeggen, aan welke mogelijkheden P. gedacht heeft. Heeft hij misschien reeds in 1841 van eene eventueele doorgraving der landengte van Panama gedroomd, waardoor de handelsbeweging in Amerika een geheel anderen loop zou kunnen nemen? Daar hij van 't herlevend Oost spreekt, heeft hij in de tweede plaats blijkbaar aan het Oostelijk halfrond en in het bijzonder aan Europa gedacht.

13. *Dan of er vreemdelingen kwamen*. Een van de vele voorbeelden waarin P. of = *indien* gebruikt.

14. De 7e strophe van het gedicht is grootsch van opvatting, maar dwingt om veel tusschen de regels te lezen, zoodat de hier gegeven paraphrase noodzakelijkerwijze eenigszins subjectief is. Vast staat het, dat de dichter zich verdiept in de vraag, wat in eene verre toekomst het oordeel der Geschiedenis over de Vereenigde Staten zijn zal. Met beslistheid oordeelt hij, dat zij groote diensten aan de vrijheid hebben bewezen. (*Een wereld, spiegelnde in uw glansen* is opgevat als eene aanduiding van de zich bij de oorspronkelijke 13 staten aansluitende territoriën.) Even stellig acht P. het eene verdienste van de republiek, dat zij tegenover den invloed van het Heilig verbond de fiere leer van Monroe¹⁾ stelde. (De inhoud dier verklaring is in den tekst ingelascht; zij werd in

¹⁾ Vgl. *De Gids* 1836, bl. 51. De uitputting, die het gevolg was van den Seecessieoorlog (scheidingsoorlog), heeft in 1823 de Vereenigde Staten belet Monroe's leer te handhaven en de Mexicaansche expeditie te verhinderen.

1823 door den president Monroe uitgesproken en was geformuleerd door den staatssecretaris Adams.) Bij het derde argument, dat misschien in Amerika's voordeel zou kunnen aangevoerd worden, plaatst de dichter reeds een vraagteeken. De geldzucht houdt de Amerikanen nog te veel gevangen. Potgieter heeft hier niet zeer doelmatig den vorm van een bijv. bijzin gekozen. Het is wel waar, dat die ook wel dienen kan voor eene mededeeling, maar deze moet hier half vragend klinkend en dat gaat beter bij een hoofdzin. Nu de dichter eenmaal een bijzin gebruikt heeft, moet de vragende toon al bij *Die zelfs de boeien hebt verbroken*, beginnen.

"t Was luttel!" Vgl. voor deze uitdrukking *Een ander visioen* (I., 148): *Luttel waar 't, zoo....* enz. De zin is dus: Al het aangevoerde zou luttel te beteekenen hebben, zou op de Historie nog weinig indruk kunnen maken. Daarom voegt de dichter er nog eenige andere idealen aan toe, die de Amerikanen wellicht in de toekomst kunnen verwezenlijken: het weren van de weelde, (*de blinkende!*), de verheffing van hun ethischen zin en de afschaffing der slavernij.

Intusschen het aanwijzen dezer idealen, welker vervulling ongetwijfeld de weegschaal in het voordeel van Amerika zou doen overslaan, is eene ingewikkelde beschuldiging. De dichter ziet dan ook in zijne verbeelding New-York's stedemaagd het voorhoofd fronsen en haast zich alzoo, door de slotregels der strophe zich te vrijwaren tegen den schijn, alsof hij de bespotting van ons voorgeslacht met schimp wilde betaald zetten. Laten de Amerikanen die veronderstellingen slechts waar maken, de Nederlanders zullen dan de eersten zijn, om toe te geven, dat de aangeklaagden hunne spotzucht ruimschoots hebben goedge maakt.

MAART MDCCCXLIV.

Evenals aan Da Costa, heeft de zoogenaamd vrijwillige leening van 1844 Potgieter tot een kleinen tijdzang stof gegeven. De minister Van Hall had als dilemma gesteld: eene verplichte heffing van 35 millioen, of eene vrijwillige leening van 127 millioen tegen eene rente van drie ten honderd. Het tweeledige voorstel werd onder hevig verzet aangenomen, en ofschoon de minister allereerst met de vrijwillige leening de proef nam, het schrikbeeld eener gedwongen heffing zat er nu eenmaal achter.

Da Costa had met een paar strijdschriften een belangrijk aandeel aan de beweging dier dagen genomen; Potgieter daarentegen hield zich van de practische politiek liefst verre. Maar hoe uiteenlopend van geestesrichting ook, beiden vonden in den verheugenden uitslag van den maatregel aanleiding, om op hervormingen aan te dringen. In een gesprek, dat Da Costa met den Koning had, nam hij de vrijheid „bij herhaling te waarschuwen tegen ingebeelde rust, wanneer de leening eens wel gelukken mocht; niets zou dan naar zijn oordeel gevaarlijker zijn, dan eene bloot materiëel conservatieve richting van de zijde van het Gouvernement; — niets ongelukkiger dan van geen herziening of hervorming te willen hooren, wanneer men eenmaal met betrekking tot de financiën geholpen mocht zijn.“

Zoo prees Da Costa den Koning een „Christelijk monarchaal liberaal beginsel“ aan, en gaf hij daarmede duidelijk te kennen met behoud van zijn theocratisch standpunt vooruit te willen. Potgieter, bezigde gelijksoortigen aandrang, maar legde zwaarder nadruk op het recht der natie en den plicht der kroon, en beiden bewezen op bemoedigende wijze, hoe ook de politiek poëtische vergezichten kan opleveren.

I.

De grillige Maart is in onze Noordelijke streken slecht befaamd om zijne buien en vlagen. Maar de laatstverloopen lentemaand heeft betere heugenis achtergelaten: zij bevestigde opnieuw den band tusschen vorst en volk.

Niet dat er wonderen gebeurden! (1) Geen broze bloemen, die voor den tijd ontloken; van vorstelijke bruiloftsvreugde was geen sprake. Geen eiken liepen uit, als ware er drang om zeldzame burgerdeugd te kronen. De wijngaard droeg geen druiven, om in bruischenden feestroes kwellende zorgen weg te spoelen; noch heldenmoed, als onzen koning siert, tooverde lauweren uit de Maartsche ruwheid.

Neen, het was een allernuchterst feit; geen band van bloemen of bladeren, een metalen band werd hier gesmeed (2). Eene leening werd uitgeschreven, om dreigende moeilijkheden te keeren. En die leening werd volteekend. De groote fortuinen stonden groote bijdragen af; de kleine wat zij konden missen. En door vereende inspanning was de nood gekeerd.

II.

Dat was een glorieus feit, het voorgeslacht waard, dat steeds tot groote dingen gereed stond. Politiek telle Nederland niet meer mee, de voorrang ter zee zij ons ontgaan, maar onze handteekening is ons heilig en zonder vrees kan het buitenland ons zijn goud vertrouwen, al lasteren jaloersche naburen, dat wij het tot onzen afgod maken.

Wij komen er rond voor uit, dat wij het geld eene macht van beteekenis achten, de zenuw van handel en nijverheid, de noodzakelijke voorwaarde van stoute tochten naar Noord en Zuid, tot vermeerdering van kennis en uitbreiding van betrekkingen, onmisbaar middel vooral tot benutting der schatten van onzen Archipel, die hier door werk de welvaart, door eerlijke verdienste de levensvreugd doen stijgen (3). Vloek brengt alleen het geld, waar de rekenschap aan God en geweten niet als dure verplichting wordt gevoeld.

III.

In 's lands vergaderzaal bleek, hoe het bezweren van den financiëlen nood tot een politiek vraagstuk groeide. Maar ook bij hen, die de voorgeslagen oplossing verwierpen, stond het vast, dat Neêrlands reputatie van eerlijkheid ongerept moest blijven,

Bij alle verschil van inzicht, dacht geen partij aan een laaghartig staatsbankroet. En mocht het eindbesluit hier en daar ontevredenheid wekken (4), het Nederlandsche volk is een orde-lievend volk en ook ditmaal beschaamde het de verwachting niet.

Het besepte, dat het hier gold zich de groote voorvaderen waard te toonen, en te bewijzen, dat het geslacht van heden zich niet minder door wet en recht gebonden acht dan zij.

En toen Oranje het voorbeeld gaf, toen bleek heel de burgerij offervaardig, en zelfs de allerkleinste bezitters schreven naar hunne zwakke krachten in. De prozaische handeling kreeg wijding door het hooge plichtgevoel, dat er zich aan paarde!

IV.

De buiige Maart in onze Noordelijke streken is ook de tijd van het ontkiemen. Welnu, moge evenzoo het goede zaad, dat in deze dagen op het gebied van ons staatsleven is uitgestrooid, welig gedijen en vasten wortel schieten, en rijke vruchten dragen.

Thans kome er — dit zij de eerste winste! — voorgoed een einde aan allen sleur (5), die den weg der hervormingen zoo hardnekkig verspert. En in alle kringen moge begrepen worden, hoe er heel wat krachten in ons volk schuilen, die slechts gewekt behoeven te worden, om zich rijk en snel te ontwikkelen.

Maar een volk, dat vreedzaam aan de uitbreiding zijner welvaart werkt — de erkenenis daarvan zij het tweede voordeel! — heeft ook recht mee te spreken, waar het de regeling zijner algemeene belangen geldt. En geen revoluties zijn te vreezen, waar de grondwet de uitdrukking is van den gemeenschappelijken volkswil!

Zoo moge het vaderland — God verhoore die bede! — een nieuw bloeitijdperk te gemoet gaan, Vorst en Volk ter eere,

oplat de Historie eenmaal te vermelden hebbe, hoe van dezen tijd af de echte volksgeest onder ons weer is ontwaakt.

O, moge die tijd van vrijheid, wijs beleid en vromen zin spoedig aanbreken, en drage ieder, zwak of machtig, het zijne daartoe bij! Ook kleine krachten, samenvloeiend, zwellen aan tot onweerstaanbaarheid.

Het is eene oude waarheid: in het heden ligt de toekomst. En die toekomst is te beheerschen, als de ernstige wil daartoe in vrijen drang zich krachtig openbaart. Maar waar die wil bij de meerderheid ontbreekt, daar zijn ook de geestdriftigste voorgangers op den duur machteloos en kan de ondergang niet uitblijven.

Daarom ernstig naar het beste gezocht, de daad bij 't woord gevoegd en op Gods zegen vertrouwd, om zoo, de lessen van het verledene raadplegend, vol vertrouwen de toekomst te gemoet te gaan; dan kan de nieuwe morgen niet uitblijven.

En alie ijdel getwist zal verdwijnen, wanneer voor allen zonder onderscheid plichten en rechten dezelfde worden, en iedere bevoorrechtiging zal ophouden.

VI.

Wie, o Koning! is meer dan gij geroepen, om bij dien nieuwen koers als leider voor te gaan? Is er hooger lof te denken, dan die het Delftsche praalgraf (6) aan uwen eersten voorzaat brengt: „Hij diende de vrijheid!“

In uwe jongelingsjaren heeft hooge krijgsmansdeugd uw naam door Europa doen klinken; moge uwe staatsmanswijsheid ons weldra nieuwe redenen geven, om dien geërden naam te zegenen.

Onwrikbaar staat dan uw troon, als gij hem gelijk durft zijn, die ons voorgeslacht de vrijheid bezorgde, en tot eene krachtontwikkeling opwekte, die de wereld verbaasd deed staan.

Door saamverworven glorie en saamgedragen leed zijn Oranje en Nederland verbonden. Ga gij dan voor, o Koning, en alle partijen volgen u, waar nieuw volksheil te veroveren valt!

AANTEKENINGEN.

1. *Hij vlocht hem niet van bloemen*, e.v. De dichterdijk-spelende overgang, eer op de vraag, van welken aard die tusschen vorst en volk vernieuwde band was, het prozaïsche antwoord volgt, is in de paraphrase met eenige vrijheid weergegeven.

2. *Hij heeft haar* (de keten) *volgeklonken*. Een eenigszins geforceerd beeld voor: „Hij heeft de leening volteekend gezien.“

Al te vlug ging het intusschen met de leening niet. Op 22 Maart was van de 127 millioen slechts ruim 20 millioen ingeschreven. Den 26^{en} werd de termijn uitgesteld tot den 28^{en}. Ook toen was het bedrag nog niet bijeen en onderscheidene kapitalisten te Amsterdam verhoogden op aansporing hunne inschrijvingen. Het millioen, dat daarna nog te kort kwam, nam de koning voor zijne rekening.

Voor de velerlei motieven, die zich bij de volteekening deden gelden, zie men De Bosch Kemper, *Gesch. v. Ned. na 1830*, IV, 284—290. Toch is ook het oordeel van dezen: „De dagen, die wij beleven, zullen eene schoone bladzijde beslaan in de geschiedenis des vaderlands,“ en verder: „in weerwil van de aanblazingen van sommigen, heeft de natie vrij algemeen, met nauwgezetheid, de verplichtingen vervuld, die de wet haar oplegde.“

3. *Werk welvaart — geld genot*. Versta: „De oogst der morgenlanden verspreidt door werk welvaart, door geld genot.“

4. *En wat de wrevel morde*. Door tal van adellijke en niet-adellijke vermogenden was in adressen aan de vertegenwoordiging met „lijdelijk verzet“ bedreigd, m. a. w. medewerking geweigerd tot het doen slagen der leening. In Limburg werd van „afval“ gerept. Van Hall werd bij Alva en zijn 10^{en} penning vergeleken. Da Costa's verontwaardiging over deze onvaderlandslievende houding gaf toen den stoot tot zijn beroemd vlugschrift: *Landgenooten! met het oog op God blijft Nederlanders en vereenigd. Een woord bij gelegenheid der Wet van Leening of Heffing*. Ongetwijfeld is dit kloeke woord van grooten invloed geweest op het gelukken van den financiëelen maatregel.

5. *Gewente*, neologisme voor *gewoonte*, vgl. ook *Bronbeek*, 6: *heilige tuchtgewente*. In het *Uurwerk van het metalen Kruis* (I, 84) komt zelfs voor *wennis*.

6. „*Hij diende vrijheidszaak*“. Onder de vier allegorische figuren, die het praalgraf te Delft sieren, behoort ook het beeld der Vrijheid met sceppter en vrijheidshoed.

ZANDVOORTSCHE WEDRENNEN.

In het voorjaar van 1844 liet de Haarlemsche Societeit tot aanmoediging der verbetering van het paardenras, (voorzitter: de heer Mr. A. H. van Wickevoort Crommelin), op een terrein in de nabijheid van Zandvoort eene renbaan aanleggen, ten einde daar wedloopen en harddraverijen te doen houden. De onderneming wckte in hoogere kringen veel belangstelling. Den 18en April kwamen de Prins van Oranje en de Prinsen Alexander en Hendrik uit Amsterdam naar Haarlem, om de gemaakte inrichtingen te bezichtigen, en gaven zij er hunne hooge tevredenheid over te kennen. Ook lieten zij zich niet onbetuigd in het uitloven van prijzen. Op 6 en 7 September hadden de eerste wedrennen plaats. Koning Willem II kwam niet, maar de Prins van Oranje, Prins Alexander en Prins Frederik waren wel tegenwoordig. Prins Alexander liet eenige van zijne paarden loopen en behaalde twee prijzen, die hij weer voor het volgende jaar beschikbaar stelde.

Potgieter ergerde zich zeer aan de invoering van deze nieuwigheid, en gaf daarvan onverholen uiting in zijne *Zandvoortsche wedrennen*, een artistiek protest vol hooge verontwaardiging.

I.

Het is geen vernedering voor het paard, ook niet voor het edelste, dat zijn vurige aard zich buigen moet voor de geestelijke meerderheid van den mensch, en het afgericht wordt tot het bewijzen van velerlei diensten, hetzij bij het landbouwbedrijf, hetzij bij het vervoer van zware lasten, soms tegen steile bergwegen op (1).

Evenmin is het beleedigend voor het krachtige en moedige

ros, een zwaargeharnasten krijgsman te midden van het strijdgewoel te dragen; zijn vroolijk gebriesch bewijst, dat het zich dan in zijn element voelt, bij het fluiten der kogels en het donderen van het geschut.

En nog minder is het een fieren klepper onwaardig, afgericht als telganger (2), aan den vingerdruk eener schoone vrouw te gehoorzamen, en haar in zachte wiegeling door een lachend landschap te voeren, keur van natuurschoon aan haar blik voorbijdrijvend, als droeg haar een zacht-glijdend vaarttuig voort.

Maar wel is het ergerlijk en schandelijk, als het nobele paard afgejakkerd wordt door een bontkleurigen aap van een jockey, die voorovergebogen op den nek van het zich verrekende dier, alle duivels uit de hel vloekt, om maar zijn mededingers voor te zijn.

II.

Hoe komt men er toch toe, die wedrennen, in barbaarschheid wedijverend met de Spaansche stierengevechten, maar nog verderfelijker om de weddenschappen, die er mee gepaard gaan, uit Engeland hier over te brengen, en nog wel in onze liefdelijke duinstreek, waar de poëtische stilte verjaagd wordt door paardenkoopers, koetsiers en soortgelijk luidruchtig volkje, dat er bij troepen wordt heengelokt?

En dat gaat uit van verbeteraars van ons paardenras! Hoe is het in 's hemels naam mogelijk, dat men kloeker en schooner afstammelingen verwacht van zulke afgewerkte paarden, wier ribben door de huid schijnen, en waarvan de beste toch amechtig den slagboom bereiken, al is de baan ook zoo kort!

Dwazen, die gij zijt! Wat baat die snelheid, waarop ge u verheft. Niets anders doet gij, dan u vergripen aan de schoonheid der edele dieren, en uw gerechte straf zal het zijn, als gij het geslacht zult zien achteruitgaan, en uwe paarden mettertijd wegslinken tot magere en onaanzienlijke viervoeters. Uw hersenschimmig streven kan tot niets goeds leiden. De tijden zijn voorbij, dat een onvermoeide en geoefende koerier met een vlug en krachtig paard het snelste middel was om een spoedbericht over te brengen. Wat baat het thans, of een ros ook al zijne mededingers in snelheid overtreft? Het heeft concu-

renten gevonden, met wie geen wedstrijd meer denkbaar is. Zie, ginds snort de spoortrein, die het mogelijk maakt, dat de Parijzenaars de overwinningen, die de Fransche troepen den eenen dag in Marocco behalen, den volgende dag vermeld vinden in hunne ochtendbladen (3).

III.

Helaas, de tijden zijn voorbij, dat onze zeemacht zich met de Engelsche meten kon! Al heeft het nagenoeg anderhalve eeuw geduurd, en al heeft de natuurlijke omstandigheid meegewerkt, dat een klein volk op den duur niet bestand is tegen eene groote natie, als die haar achterstand beseft en gaat inhalen, het is een onloochenbaar feit, dat onze heerschappij ter zee voorgoed aan de Engelschen is overgegaan. En alleen, wanneer de verbeelding ons in de dagen van De Ruyter verplaatst, kunnen wij bij eene avondwandeling aan het strand ons nog voorstellen, in de zware wolken aan den gezichteinder eene trotsche vloot van Hollandsche schepen te zien, zooals de Noordzee er in die dagen herhaaldelijk te aanschouwen gaf.

Neen, het is vrede en het blijve vrede met Engeland. Maar al is nu de vroegere nijd voorbij, de goede verhouding, waarin wij met onze voormalige mededingers verkeerden, behoeft toch geen reden te zijn, om allerlei dwaasheden en ruwheid van hen over te nemen. En het is maar goed, dat de Engelschen nog op iets beters dan op hunne vermaarde wedrennen kunnen wijzen, wanneer het de vraag geldt, welk volk de eerste plaats in de rij der natiën inneemt; dat ze dan zich kunnen beroepen op hunne belangstelling in kunst en wetenschap, op hunne reusachtige nijverheid, op tal van ijverige pogingen tot bestrijding van slavernij en menschenhandel, en vooral ook op hun machtig Bijbel- en Zendelinggenootschap, altemaal titels, die hun er aanspraak op geven, aan andere volken ten voorbeeld gesteld te worden.

IV.

Gij, prins van Oranje, die aan de Zandvoortsche wedrennen uwe belangstelling hebt geschonken, — als heel Europa Engeland prijst om dien Christelijken zin, voelt ge dan, van wat

afkomst gij zijt? Bedenkt ge dan, dat het Engelsche protestantisme in een uwer groote voorzaten zijn onvermoeiden beschermmer en verdediger heeft gevonden, dien voorzaat, die in zijne jonge jaren ons vaderland uit dreigende gevaren redde, en die op rijper leeftijd, heel Europa ten zegen, strijdend waakte voor het behoud van staatkundig evenwicht en vrijheid van geweten? Maar voelt ge dan ook, dat die afkomst verplichtingen oplegt? Gij, die anders gewoon zijt aan betere vermaken, en gelijk stadhouder Willem de derde de edele valkenjacht bemint, (4) deed zich, toen ge die wedrennen gingt steunen door den luister uwer tegenwoordigheid, deed zich toen in uw binnenste geen stem hooren, die u ried terug te keeren? En klonk niet eene vermaning van dien derden Willem u uit de verte toe: „Waarde neven, bij wedrennen en harddraverijen is uwe plaats niet! De Oranjenaam mag alleen verbonden zijn aan wat verheft en veredelt, niet aan onbeschaafd vermaak, dat ruwheid en lage winzucht aanmoedigt!”

AANTEEKENINGEN.

1. *Beklaveren*. Het woord staat in verband met *klauw* en is synoniem met *beklauteren*. Weiland haalt aan: *Men hoeft de katte niet te leeren klaveren*. D. Smits zingt:

„En 't waer een ambachtsman gelukt
Den steilen Sangberg op te klav'ren.”

Vgl. ook *Mount-Vernon* (I, 136):

„Toen wilde droom van wereldheerschappij
Napoleon de transen op deed klaav'ren.”

Tot dezelfde woordfamilie behoort ook *klauwieren*, schroefvormige plantendeelen bij sommige klimplanten, b.v. erwten en boonen, en eveneens *klavieren*, ruw-gemeenzaam voor *handen*.

2. *Tel* voor *telganger*, mnl. *tellende paert*, van het ww. *tellen*, door assimilatie uit *telden*. De *telgang* behoort tot het zoogenaamde schoolrijden: het paard beweegt om beurten de twee rechter- en de twee linkerpooten, waardoor eene wiegende beweging van den rug ontstaat.

Tel voor *telganger* herinnert aan andere woorden, die als eerste deel van eene samenstelling voor de geheele samenstelling in gebruik zijn gekomen: *tram* voor *tramwagen*, *zorg* voor *zorgstoel*,

schoorsteen voor schoorsteenmantel, min en best voor minnemoer en bestemoer, mol voor molwerper (hd. Maulwurf), winkel misschien voor winkelhuis. In *Laplandsch liedje* (II, 24) gebruikt P. ren voor rendier, maar hier is de kortere benaming de oudste, evenals in *walvisch* het eerste deel der samenstelling oorspronkelijk voldoende was ter aanwijzing van het dier.

3. *Zijne Afrikaansche zegepralen*. Juist was in die dagen de Fransche expeditie onder maarschalk Bugeaud tegen Marokko aan den gang, en was kort te voren (14 Aug.) de bekende slag bij Isly gewonnen. Zoo snel als Potgieter het voorstelt, ging het echter met de telegraaf toen nog niet. De eerste onderzeesche kabel werd in 1846 gelegd, en die tusschen Algiers en Sardinie pas in 1857.

4. *Jacht van veer met veer*. Omschrijving van de valkenjacht, door P. bij herhaling gebruikt, bv. in *Bronbeek* (I, 159):

„Ginds hoort Hij 't blijde hofgeschater
Om 't edel spel van veër met veër,
Bij 't Aardhuis aan het Udd'ler meer.”

Eigenlijk eene omschrijving voor de jacht van vogel op vogel, — ook sperwers en havikken werden er toe afgericht, — eeuwen lang een privilegie van den adel. Huygens gebruikt de omschrijving ook in zijn *Hofwijck*, als hij het heeft over het schieten met pijl en boog naar een houten vogel; vs. 541—543:

„Ten minsten is het geen verboden weyery:
De wett seght, *veer met veer*; wy nemen 't niet soo teertjens,
Het komt ten naesten by, 't is hout met hout, en veertjens.”

Dit leidt tot het vermoeden, dat de uitdrukking wel ontleend zal zijn aan eene oude bepaling op de uitoefening van het jacht-recht.

Nog zij hier vermeld, dat in 1836 eene club van leden uit den Engelschen en Hollandschen adel was gevormd, die op het Loo en in de Soerensche bosschen met valken jaagden. Er is iets vreemds in, dat P. jacht in het algemeen, en de valkenjacht in het bijzonder, minder ruw en wreed acht dan wedrennen of harddraverijen.

EENE HALVE-EEUWS WAKE.

I.

't Is Oudejaarsnacht 1850, en bij het aanvangen der nieuwe eeuwheft heeft de dichter een schitterend visioen: Hollands Muze recht doende over de dichters der geslotene eerste. Het is eene indrukwekkende groep, rijk aan kleur en licht. De Muze heeft als trawanten al de grooten der 17e eeuw om zich heen: links Hooft, hoffelijk-schalksch, die zijne bruid een nieuw minnelied doet keuren (1), rechts Vondel, den frisschen grijsaard, herschepper van het paradijs en dichter van engelenzang (2), en op den voorgrond gespreid een hoorn des overvloeds van handelsschatten uit Noord en Zuid, de groep schilderachtig afsluitend. Maar dat alles toch niet meer dan waardige omljsting van de blonde vrouwengestalte op den middenzetel, wier ernstig staren de schoonheid van dat blozend gelaat nog verhoogt.

II.

Een lange stoet van naam- en roemlooze dichters trekt voorbij. Zij verschijnen en verdwijnen, maar de Muze blijft onbewogen. Een enkele mag haar op doen zien, geen hunner houdt zij staande. Hoe hadden hunne namen tot haar kunnen doordringen uit de lage sferen, waar hun klein talent zich thuis voelde!

Maar daar rijst de Muze plotseling op. Wie is die schim, die zij tot zich wenkt? Met verwarden blik en in heftige

ontroering ontwaart de wankelende gedaante in de schitterende groep de aangebeden vaderlandsche kleuren. Is Holland dan niet verzonken, Oranje niet verjaagd! Zoo was het immers, toen hij uit het leven scheidde, en de handlangers van den Geweldenaar, wiens toorn hij zoo onbevreesd had uitgelokt, slechts deinsden bij zijn lijk? Een wreede twijfel verscheurt dat 'opgewonden gemoed. Was het dan niet Gods bedoeling het heilige vaderland en het dierbare vorstenhuis uit te roeien?

Zoo vraagt hij, die daar verschijnt om geoordeeld te worden, en aller oogen worden vochtig bij het aanschouwen van dien bangen zielestrijd. Maar daar klinkt de welluidende stem der Muze: „Ja, Helmers, Hollands driekleur wappert weer, en dat zij het doen mag, dat dank ik ook u en uw lied.“ En, „eikeblaren voor lauwertwijgen“ hem biedend (3), kranst de schoonheid vol eerbied de burgerdeugd!

III.

Het visioen verandert. Eene breede wolk drijft aan, eene galerij van poëtisch beeldwerk omhullend, dat aller bewonderende verbazing wekt, volmaakt van vorm als de kunst der Ouden, maar gewijd door hooger bezieling, dan heidendom wekken kon. Eenstemmige kreten van opgetogenheid klinken uit de groep, en in geestdrift vraagt Vondel: „Wie mag hij zijn, wiens vorsteljk werk het mijne doet vergeten?“

En Bilderdijk, voor het rechtgestoelte verschenen, hoort dien zoeten lof, maar weert hem somber af. „Vlei mij niet, o Vondel!“ zucht hij. „Gij, bevoorrechte, hebt den bloeitijd onzes volks meegeleefd; wie zou in frischheid u evenaren? Ik heb slechts lijden gekend en ben nooit jong geweest. Mijn volk zag ik te gronde gaan, onwillig om te luisteren. Toen heb ik zijne genegenheid versmaad, ik kon geen blijden toon doen hooren. Mijne kunst werd hart en wreed, meedoogenloos wapen in telkens feller worsteling. Gevochten heb ik met mijn tijd en — ik heb verloren. Laat dan blijven dien bitteren lof! Lauweren begeer ik niet; afgestreden, verlang ik alleen... naar rust!“

IV.

Nieuwe verandering in het visioen. Een Geldersch landschap: gloeiende klapprozen in gelende velden; wuivend geruisch en beekgemurmelt, dartelend water van lachend-groene hoogten, en in die zonnige omgeving een romantisch landgoed, omsloten door diepe, donkere lanen. Eeuwenheugend geboomte neigt zich over een fluweelen mosbed, waar droomend een dichter de koelte geniet, de schepper van minder trotsche, maar van even onvergankelijke poëzie: verrassend en pittig en tintelend, als het sprinkelend schuim van het vallende water ginds; vroolijk en warm en schitterend, als het goud daar gestrooid over de velden; luim en scherts verbergend, als de ertsrijke lagen in de diepte, maar edel metaal steeds gebleken, als vlugge geest ze weet op te diepen.

En hier treedt Huygens uit de groep naar voren, die in Staring een erfgenaam van zijn vernuft herkent (4), en hem hartelijk en kameraadschappelijk den krans op 't hoofd drukt, die zijn eigen slapen sierde.

V.

Eene laatste hulde geldt den dichter van *Adel en Mathilda* ¹⁾, te vroeg, helaas, aan het vaderlandsch tooneel ontvallen (5). Hem geldt de krans van lauweren en cypressen, die de Muze thans ter hand neemt; nog rouwt zij om zijn heengaan. „Is hij niet de laatste geweest,“ zoo klaagt zij, „die zich verzet heeft tegen de treurige verbastering der dramatische kunst? Was hij niet de eenige tooneeldichter, die mij trouw bleef? Hij heeft geen betere dagen mogen beleven, en nog zijn ze niet gekomen, maar zoolang de schandelijke toestanden blijven aanhouden, wil ik troost zoeken, in de schoonheid van wat hij ons naliet.

O, kome dra die heilrijke tijd, dat het vaderlandsch tooneel zich weer zijne schoone, verheven roeping zal herinneren, en eene

---

¹⁾ S. Iz. Wiselius, † 1845.

leerschool der volks worde, waar het waarheid en goedheid leert liefhebben.

Neen, dichters van Nederland! de middag der eeuw is daar, maar de kunst heeft haar middag nog niet bereikt. Doch wat zou ik vreezen! De poëzie mag kwijnen, sterven kan zij niet, en zij zal weer opleven, als gij haar weet vrij te houden van alle noodlottige banden, vrij van jammerlijke navolgingszucht, vrij van theologische kleingeestigheid, vrij van aesthetische dogmatiek!

De toekomst alleen kan beslissen, wat nieuwe schoonheidsvormen de wereld nog wachten (6). Maar voor nu en voor alle tijden, voor blijde en voor droeve kunst geldt onveranderlijk deze hooge waarheid (7): „Slechts de oorspronkelijkheid maakt onsterfelijk!“

AANTEKENINGEN.

1. *Die voor zijn bruid van liefdes luit de kneepjens duidt.* Letterlijk: die zijne bruid het bespelen der luit leert verstaan.

't *Mopsjen.* De bekende liedeboekjes der 17e en 18e eeuw, in klein, handig formaat, die de gasten bij gezellige bijeenkomsten meebrachten.

2. *Wiens stoute wijs het paradijs gebiedt: „Herrijs!* Zinspeling op *Vondels Lucifer en Adam in Ballingschap.*

Een grijs voor *een grijsaard*, archaïsme, dat herinnert aan het mnl. gebruik om onverbogen adjectieven als substantieven te bezigen: *een ziec, een arm, een out*, enz. evenals nog ons: *een dwaas, een gek, een zot*, e. a. — *Verdam, Mnl. Wdb.*, citeert *Parth.* 6597. „Een Turc, een out, een grijs.“

3. *En Helmers draagt de burgerkroon.* De hier gegeven voorstelling brengt slechts het oordeel in beeld, door P. in zijn *Jacob van Heemskerck* (*Kr. St.* II 269) over Helmers geformuleerd: „Voor ons, wij vreezen geen verwijt van Helmers' schimme, wanneer wij er goedrond voor uitkomen, dat we zijn beeld liever met eikenblaren dan met lauwertwijgen omkransen, dat wij hem als burger hooger stellen, dan wij het hem als dichter mogen doen.“

Bekend is de bijzonderheid, dat Helmers door zijn: „Ja, Grieken gij zijt slaven!“ enz. bij de Fransche autoriteiten de maat had doen overloopen, en 27 Febr. 1813 gendarmen naar zijne woning gezonden werden, om hem gevangen te nemen. Den nacht te voren was hij overleden en zijn zwager Loots bracht hen bij het lijk.

4. 't Vernuft, waar 't zijn naar zweemt, niet vreemd. Als het een goede regel is, het latere met het vroegere en niet omgekeerd te vergelijken, dan zou men hier verwachten: dat naar 't zijne zweemt.

5. „Vlecht lauwren en cypressen zaam!“ De hulde, hier aan Samuel Iperuszoon Wiselius († 1845) gebracht, klinkt van Potgieter's zijde wel wat vreemd, waar de deftige treurspeldichter thans totaal vergeten is. Jonckbloet heeft hem goed gekarakteriseerd: „Het eerste deel (van zijne 5 dln. *Mengel- en Tooneelpoëzy*, 1818—1821) prijkt met zijn portret in het officiële kostuum van Lid des Instituuts. Dit is karakteristiek voor zijne poëzie, die iets officiëls, iets Instituutachtigs heeft.... Hij voelde zich vooral Treurspeldichter. Tegen de Romantieken trok hij den neus op: niet alleen tegen de oningewijden en het verachtelijkst Jan Hagel uit de school van Kotzebue en Iffland, maar evenzeer tegen Shakespeare en Schiller.“ *Lear*, *Macbeth* en *Othello* noemde hij „slechte voortbrengselen van den wansmaak.“ (Jonckbloet, *N. L.*, VI. 79).

Intusschen, schoon Potgieter met Wiselius nog al op had, en van dezen verklaarde, dat hij „alleen een heir gold,“ bleef die ingenomenheid toch zeer voorwaardelijk en was hij van oordeel, dat de populariteit van Wiselius vooral op zijn *Adel en Mathilda* rustte, „zijne meest romantische schepping.“ (*Gids* 1850).

Stinkwalm is eene adhesie van P. aan het krasse oordeel van den toenmaligen *Spektator*: „Wat zullen wij van het tooneel zeggen, dien vergaarbak van het vuilste draf der uitheemsche literaturen, afzigtelijk voor het oog, en walgelijk ten eenenmale voor wie het waagt, hem naderbij te komen, enz.“ (Jonckbloet, VI, 274).

6. *Wat nieuwe vorm de wereld beidd'*. Van het laatste woord is één d overtollig.

7. *Onsterflijk maakt de oorspronkelijkheid!* Deze slotregel vormt het welgekozen opschrift, waarmede het gedenkteeken voor P. op de oude Westerbegraafplaats te Amsterdam prijkt.

HET NIEUWE TOLHUIS DER STAD AMSTERDAM. (1859).

Ter inleiding van dit gedicht, waarin de Zwollenaar Potgieter zoo sprekend zijne liefde voor de stad zijner inwoning lucht geeft, — eene liefde echter, die de roede niet spaart, — zijn te lezen de beide fraaie sonnetten: (1) *Aanstaande verandering in Amsterdams wapen* (1841), dien geestvollen roep om eene waterleiding voor de naar frischheid snakkende stad, en verder: (2) *Haesje Claesdochter op 't Prinsenhof* (1855), in haar snijdend-fiere klacht over de volgehouden verbanning der Stedemaagd uit haar eigen huis, het paleis op den Dam. En wil men nog meer voorbereiding, dan vindt men die in Potgieter's beide critieken ¹⁾ in *De Gids* van 1861: *Amsterdam in 1860* en *Wandelingen door Amsterdam*, naar aanleiding van enkele plaatwerken en monographieën, op de hoofdstad betrekking hebbende. Zoowel uit zijn dicht, als uit zijn proza blijken Potgieter's hooggestemde idealen, ten aanzien van hetgeen Amsterdam in zijne oogen aan zijn heden en zijn verleden schuldig was. En wanneer we bedenken, dat hij zijn *Tolhuis* dichtte in 1859, in een tijd en in toestanden, die Thorbecke kort te voren aanleiding hadden gegeven om te verklaren, dat indien Amsterdam de hartader des lands verdiende te heeten, de pols maar flauw bleek te kloppen, dan kan de geest van ontevredenheid, die uit het gedicht spreekt, niemand bevreemden. Het is de ontevredenheid van den kunstenaar, die tegelijk warm vaderlander en volksvriend is, die in de schoonheid een voornaam element van volksofvoeding ziet, en die diep doordrongen is van het zinrijke woord des eersten Napoleons, door den derden later in praktijk gebracht: „De straat is de Louvre van het volk.“ En zoo begrijpen we, hoe de inrichting

---

¹⁾ *Kritische studiën* III, 184 en 209.

van het Buikslotertolhuis tot eene uitspanningsgelegenheid, voor hem het uitgangspunt zijn kon van den dichtsterlijken ideeëgang, in het vers ontwikkeld.

De voordracht van Burgemeester en Wethouders, die op deze zaak betrekking had, werd behandeld in de raadszitting van 27 Jan. 1858. De kosten van gebouw en plantsoen zouden *f* 34635 bedragen, de jaarlijksche pachtsom op *f* 5800 gesteld worden. De discussiën over het voorstel waren geheel van financieëlen aard en de raadsleden zullen gewis zelf het meest verwonderd zijn geweest, toen ze naar aanleiding van dit besluit zich als „halve goden“ hoorden prijzen. Intusschen de wijze, waarop het plan werd uitgevoerd, bleek later den dichter maar weinig te behagen. De vermelde critiek toch der *Wandelingen door Amsterdam* sluit met eenige verzen, *Op 't IJ* getiteld, waarin o.a. deze strophe aan 's dichters teleurstelling lucht geeft:

„Het Tolhuis! och, staak toch uw lofgetrompet,
Dat oordeel-verbijsterend doorslaat.
Onz' Raad heeft dat basterd-châletje gezet,
't Stadhuis werd gesticht door zijn voorzaat!“

Zoo kan het verkeer in een snelbewogen kunstenaarsgemeed. Maar dit vermindert in geenerlei opzicht de waarde der dichtsterlijke ideeën, in het *Tolhuis* weergegeven. Enkele daarvan zijn omgezet in daden; andere klinken, ook nog in dezen tijd, als een heilzaam prikkelende drang, om daarmede voort te gaan.

I.

De gemeenteraad van Amsterdam heeft besloten, dat aan het Buikslotertolhuis (3) eene gelegenheid tot uitspanning zal worden verbonden, eene beslissing, die de uitnoodiging in zich sluit, dat de burgerij daar op warme zomeravonden heen trekke, om genietend van de frissche IJ-koelte, tegelijk zich te verkwikken aan het verheffende schouwspel, dat de hoofdstad, van den overkant gezien, aanbiedt. Door dat besluit heeft de Raad blijk gegeven, niet achter te staan bij de hoogvoelende vroedschappen der 17e eeuw, door de dichters dier dagen als „halve goden“ (4) geprezen, en diep doordrongen te zijn van zijn plicht om de burgerij op te wekken uit hare dommelmzucht, door prikkelende herinneringen aan het grootsch verleden, die leiden kunnen tot

nieuwe krachtsinspanning en tot voorbereiding eener toekomst, welke dat verleden evenaart en zoo mogelijk overtreffe.

Die hooge opvatting getuigt van wijs inzicht. Immers zoo lauw en onverschillig kan eene burgerij niet zijn, of zij moet toch wel eerbied gaan gevoelen, als zij bij elken blik om zich heen gewaar wordt, wat grootsche dingen het voorgeslacht met zijne beperkte krachten tot stand wist te brengen; als het de toekomst ziet van dien onvermoeiden ijver en dat onverdroten geduld, waardoor Amsterdam van een nietig dorp, dat op een open strand tenauwernood zijne visscherschuiten (5) bergen kon, aangewassen is tot eene groote koopstad, met schepen uit alle oorden der wereld in hare ruime dokken.

Zie, zelfs de traagsten van gemoed zullen iets in hun binnensten voelen wakker worden, als zij daar aan het Tolhuis hunne mooie vaderstad overzien, de Westertoren met de kroon van Maximiliaan fier zich verheffend boven tal van andere, en de omtrek der halve maan wegflauwend aan den horizon. En het goede voornemen moet in hun gemoed post vatten: „indien het van ons afhangt (7), dan zal het niet uit zijn met den bloei en de uitbreiding onzer onvergelykelijke vaderstad, welke eenmaal burgers binnen hare muren telde, die voor geen vorsten hadden te wijken!“

II.

En toch is het de vraag, of het prijselijk besluit van den Raad volstaan zou (8), indien Vondel eens uit zijn armzalig graf in de Nieuwe Kerk verrees en in ons midden verscheen (9), hij, onze groote medeburger, die indertijd, naar het recht dat zijn genie hem verleende, zoo vrijmoedig zijne dichterlijke vonnissen hooren deed. Indien hij, zich niet ergerend aan de schamele rustplaats (10), hem in de Nieuwe kerk bereid, weer eens in zijn geliefd Amsterdam rondwandelde, zou dan zijn oordeel over ons lovend of lakend zijn? Steeds leefde Vondels groote ziel het leven van zijn tijd en van zijne tijdgenooten mede, en zijn sprekend gelaat gaf immer onverholven zijne aandoeningen weer. Het hooge voorhoofd, — het uitspansel gelijk, dat niet alleen het weldadige zonnelicht, maar ook het verterend

bliksemvuur bergt, — kon zoowel hooge ingenomenheid als vernietigende afkeuring uitdrukken, en aan lof en blaam beide gaf hij uiting in liederen, die eerst vergaan zullen als onze taal vergaat. En zoo heeft hij door zijne verzen menigen burgernaam onsterfelijk gemaakt, meer dan schilder of beeldhouwer ooit had vermocht; maar heeft hij ook vloeken uitgesproken, die onverflauwd doorklinken tot op den huidigen dag en doorklinken zullen tot het verste nageslacht. Welnu, indien Vondel eens het thans levende geslacht bezingen moest, de burgerij en hare overheden, wat zouden wij dan hooren: een scherp hekeldicht of een prijzenden lierzang?

III.

Van nieuw leven is nergens sprake, en als een symbool van dien stilstand zetelt het Gemeentebestuur nog steeds op het Prinsenhof en niet in het Paleis op den Dam, waar de groep in de voorkap, — de Stedemaagd (11) bewaakt door leeuwen en gehuldigd door Neptunus met zijne tritons en zeenimfen, — zonder gevolg de bestemming van den schoonen bouw in herinnering houdt. En zoo is het op elk gebied: nergens een schijn van wedergeboorte. Vergeefs stormde de Revolutie, Europa teisterend, ook door het vrije Holland. Wel scheen het, dat met de herstelling van het Oranjehuis eene nieuwe aera was aangebroken, en droomden dichters van een tijdperk van herleving ook voor het eertijds machtige Amsterdam, maar ach, reeds is de eerste helft der eeuw voorbij gekropen, en nog steeds houdt de dommelzucht aan. Zie slechts onze architectuur. Nergens verrijst een bouwwerk, dat aan het nageslacht van eene eigene kunstopvatting dezer tijden zal getuigen. Of meent men wellicht dat die spreekt uit de ongemotiveerde zuilen (12) aan Beurs en Haarlemmerpoort? Zie, het schoone, dat we nog bezitten, wordt geschonden, en leelijk is al het nieuwe. Het grootsche Raadhuis op den Dam (13) is ter wille van een vreemden vorst vertimmerd tot een paleis, en het mooie Prinsenhof, eertijds bestemd om vorstelijke gasten te herbergen, is door aanbouw van stijllooze vleugels tot een gedrochtelijk geheel misvormd. En de nieuwe

Beurs, de oude vervangende, die eenmaal door Vondel als achtste wereldwonder (14) werd begroet, wat is zij anders dan een leelijke, bedompte, zware steenklomp, die hoe eer hoe beter met zijn donkeren voorhof in het Damrak moge verzinken! En zoo is het altijd gegaan. Waar een van Amsterdams praalgebouwen vervangen werd, kwam er steeds iets ontoonbaars voor in de plaats.

IV.

Inderdaad, Oud-Amsterdam (15) mocht vrij bekeken worden. Het leverde een merkwaardig voorbeeld op van de in Holland meer dan elders uitkomende harmonie tusschen bodem, klimaat en levenswijs. Hoe stemmig en gezellig zagen die oud-Amsterdamsche huizen er uit, voor het meerendeel aan grachten gelegen, door de behoeften van den handel noodzakelijk, maar een dubbel sieraad door de fraaie iepen er langs geplant, die een stukje natuur overbrachten in de drukte van het stadsgewoel. Wat aardig kon door dat loof het zonlicht op de teekenachtige gevels spelen, uitlopende in vluggen boog- of trapvorm, den wandelaar verlokken om er op te klimmen, en beeldje of windvaan op den top eens van nabij te bekijken, als er niet zooveel meer aantrekkelijks te zien ware geweest: de witte steenen, die in afwisselende figuren het rood van den gevel braken, of een krans vormden om den gevelsteen, prijkend met welgekozen embleem of spreuk; de diep gelegen vensters, wegwijkend voor gure winden en voorzien van veilige luiken, als de gezelligheid daarbinnen aan nog meer afsluiting behoefte had; kortom, een aantrekkelijk geheel van mooie en geriefelijke huiselijkheid, dat bijna verlokte den aardigen klopper eens te doen klinken en het verzoek te wagen, ook van het inwendige een kijkje te mogen nemen.

Toch was het geen geslacht, dat zich in zijne huizen opsloot. Eene opwekkende drukte heerschte langs grachten en in straten; in vluggen gang woelde daar eene menigte dooreen, afkeerig van nietsdoen, behalve wanneer de dagtaak afgelopen was en de ouderen een buurpraatje maakten onder den luifel, of het

jonge volk ter sluik een deuntje zat te vrijen op de stoep.

Zoo werd dat werkzame Amsterdam groot en machtig. De rijkdommen namen toe, maar tegelijk verrezen tal van kerken, voorziende in naar taal en richting uiteenlopende behoeften, en tevens werd uit dienzelfden overvloed voor weezen en ouden van dagen gezorgd. Zoo toonde oud-Amsterdam zijne grootheid, door in daden van menschenmin uiting te geven aan zijne dankbaarheid, voor genoten zegen op onvermoeide krachtsinspanning.

V.

Die tijden echter zijn, helaas, voorbij. Terwijl de meeste groote steden in Europa na de wakkerschudding door de Revolutie zich krachtig ontwikkeld hebben, is het voordeel van dien tijdelijken tegenspoed en verdrukking voor Nederland verloren gegaan; en is er van Amsterdam, dat eertijds met menige wereldstad wedijverde, of die in schoonheid overtrof, niets dan „'t misvormde lijk" overgebleven. Stil staat het water in de stinkende grachten, weezinwekkende stilstand geeft kwijning op ieder gebied. Vanwaar zal er redding dagen? Hoeveel zomers zullen we nog aan watergebrek lijden, eer de energieke Engelschen (16), tuk op geldverdienen, ons aan eene frissche waterleiding helpen, ons, geduldige Amsterdammers, die vrede hebben gehad met eene armzalige straatverlichting, tot Engelsche ondernemingszucht ons eene gasfabriek bracht, en die toch weer heel wijs het hoofd hebben geschud, toen wederom Engelschen het onzinnig-geheeten denkbeeld opperden, om in den slappen veengrond hier een buizenet te leggen, dat ons frisch en helder water uit Haarlems duinen brengen zou. En geheel spoorloos is de omkeering in de wetenschap aan allerlei misstanden voorbijgegaan, de wetenschap, die opgehouden heeft bespiegelende kamergeleerdheid te zijn, en die zich gedrongen voelt om krachtig te gaan medewerken tot de vernieuwing en verwording onzer maatschappelijke toestanden. Die wetenschap stelt strenge eischen ten bate van het verwaarloosde volksgeluk: hygiënische voorzorgen, betere voeding, kleeding en huisvesting voor de zwoegende en slavende massa; eischen, berustende op het diepe besef, dat geestelijk leven alleen gedijen kan, wanneer

vooraf aan de behoeften des lichaams is voldaan (17). En al zijn steden, waarop Amsterdam voorheen gewend was met hoogheid neer te zien, reeds lang begonnen met naar die eischen te luisteren, zelf komt het eerst nu tot de overtuiging, dat het dringend tijd wordt die beschamende voorbeelden te volgen.

VI.

Hoe zouden we het dan ook van ons kunnen verkrijgen, onzen grooten Vondel — den navolger der klassieken, maar den echt-Hollandsch-voelenden dichter tevens, — op te wekken uit zijne kalme rust, om zich te ergeren aan den jammer, waaronder we gebukt gaan. Wanneer hij eens in ons midden wederkeerde, zou zijn heldere en levendige geest spoedig de eischen des tijds hebben doorzien, en begrepen hebben, dat „hervorming en vooruitgang“ het wachtwoord is. En niet vermoedende, dat onze achterlijkheid een gevolg is van onze indolentie, zou hij ons door tal van benauwende vragen in verlegenheid brengen. Waarom geen vroolijk springende waterstralen op onze markten en pleinen? — de Nederlanders hebben immers den roep van boven alles reinheid en frischheid te beminnen? Waarom geen mooie, schilderachtige groentenmarkt? — zijn wij niet de eerste warmoezeniers van Europa? Waarom geen ruime, heldere vischmarkt, waar zee- en rivierbanket ons doen watertanden!... O, vereerde Vondel, hoe zoudt gij vol walging vlieden, wanneer gij de vieze uitstalling aan de Geldersche kade eens een bezoek bracht! Te vergeefs hebt gij de les gepredikt, dat schoonheid een middel is tot volksopvoeding, dat de kunst, langs den weg der zinnen in de hoofden en harten dringend, het zedelijk peil eens volks doet rijzen! Wij, Nederlanders van dezen tijd, zijn van oordeel, dat het al heel mooi is, wanneer er niet zoo veel bedelaars langs de straten zwerven; dan is ons ideaal van volksverheffing bereikt. Tal van overblijfselen onzer glorierijke schilderkunst, schutterstukken met reeksen van flinke Hollandsche typen, hangen verwaarloosd op zolders en in donkere gangen, doeken, die als ze wat meer onder het bereik van de menigte gebracht werden, ook op de volslagen leeken in de kunst in-

druk zouden maken, de herinnering levendig houdend aan dien schoonen tijd, toen de Nederlanders (18) strijdend hunne onafhankelijkheid verwierven, en daarna van hun vrijheid en voorspoed genoten, strevend naar een eerlijk leven, gekroond door een sterfbed zonder zelfverwijt.

VII.

„Maar we hebben geen geld!“ — zoo klagen de beschreven vaders, als er aandrang komt om groote dingen te doen. Is het niet treurig zulk eene verzuchting te hooren in eene stad, waar het nooit aan millioenen ontbreekt, als er eene buitenslandsche leening aan de beurs wordt gebracht, vaak in gevallen van buitengewone risico? Geen geld! — Hoe durft men zich achter dat armzalige voorwendsel verschuilen! Neen, dit is het kwaad, dat het hoog besef verloren ging, wat een echt Amsterdammer aan de eer zijner vaderstad verschuldigd is; laat dat terugkeeren en de overhand hebben op de uitsluitende zucht om geld te verdienen, dan eerst zal het weer als vroeger worden. Geeft gij maar eens het voorbeeld, gij leden van den Raad met uwe patricische gelijken, dan zal de middenstand, dan zullen zelfs de kleinste burgers niet achterblijven. Juist bij hen, die hard moeten werken voor hun dagelijksch brood, is warme liefde voor de stad hunner inwoning niet het zeldzaamst. Zie, er rijst een denkbeeld in ons op, maar we durven het bijna niet uitspreken. Doch komaan, wij zetten allen schroom ter zijde; alleen harteloozen kunnen het ons euvel duiden. Als het dan zoo nijpt met de financiën, houdt dan eene algemeene collecte langs de huizen voor het arme kwijnende Amsterdam! In allerlei dringende behoeften behoort voorzien te worden. Als Vondel eens weerkwam, moest er een nieuw gasthuis zijn, betere markten, nieuwe scholen....

Doch, stil! laten we toch de schim van dien grooten Amsterdammer niet oproepen, laten we het gevaar niet loopen, dat hij vergelijkingen zou gaan maken. Zie, als hij nog eens op zijne geliefde stad neerzag (19), het zou als ons hem treffen, hoe schoon zij nog is in haar verval, zooals zij stralen kan in den melancholischen glans van het dalende zonnelicht. Wee ons,

indien die aanblik hem aan het droevig lot van de bruid der Adriatische zee herinneren mocht, van dat Venetië, eens door hem zoo hoog geprezen :

„Wie noit Venedigh zagh, zagh 't licht der Staeten niet,“

thans zoo jammerlijk vervallen van haar rang als beheerscheresse der zeeën. En hoe zouden wij huiveren, als wij eens geen ander woord van Vondels lippen vernamen, dan een somber: „Hoe schoon die stad, zelfs nu haar ondergang naakt!“

AANTEKENINGEN.

1. AANSTAANDE VERANDERING VAN AMSTERDAMS WAPEN. Bij een paar plaatsen in deze sonnetten kunnen de volgende toelichtingen dienen.

Het Koggeschip, waarin eene vlag met drie kruisen, komt voor in het zegel van Amsterdam. Terwijl andere steden meest burchten, poorten, kerken of wapens in hare zegels hadden, kwam in dat van Stavoren, Medemblik, Wieringen, Muiden en Amsterdam een koggeschip voor; de windvaan op het Paleis op den Dam geeft er het model van aan. Het koggeschip behoort tot de argumenten voor het vermoeden, dat de eerste Amsterdammers Friezen zijn geweest.

Persyn. De Heer van *Waterland*, Jan van Persyn, werd ter vergelding zijner diensten door Jan van Nassau, bisschop van Utrecht, met bewilliging van Floris V bij den brief van 1285, bekend als „de gifte van *Amstelredamme*“ met eenige rechten op Amsterdam begiftigd. In zijn wapen komen 4 + 3 + 2 kruisen onder elkaar voor.

Schoon 't Voorgeslacht in d'oude Doelen smulde. Eene duidelijke zinspeling op de onvermijdelijke maaltijden der van advies dienende commissiën. Plannen om Amsterdam van zuiver water te voorzien, zijn in de 17e en 18e eeuw bij herhaling aan de orde geweest.

Ofschoon Napoleon mijn' wensch bijna vervulde. Toen Napoleon in 1811 een bezoek aan Amsterdam bracht, gaf hij bevel tot eenige werken van openbaar nut, o. a. het maken eener waterleiding van Weesp naar Amsterdam. Van de uitvoering kwam echter niets.

2. HAESJE CLAESDOCHTER OP 'T PRINSENHOF. Ter Gouw heeft in zijne *Geschiedenis van Amsterdam* bewezen, dat de legende, die

Haze Klaasdochter in 't Paradijs tot stichteres van het Burgerweeshuis maakt, tot het rijk der fabelen behoort. Wel heeft zij in 1523 den grond gelegd voor het Oude-mannen- en vrouwenhuis.

Het fraaie vers biedt geen bijzondere moeilijkheden aan. Alleen de regels

„Vindt het toornen van haar blikken
Fluks in elks gewisse een tolk?”

drukken eenigszins ingewikkeld P.'s bedoeling uit: „Voelt wel ieder Amsterdammer, hoe vernederend het voor de Stedemaagd is, beklaagd te moeten worden?”

Verder zij hier alleen gewezen op den mooien aphoristischen vorm van sommige regels: bv.:

„Heugenis van beter dagen
Scherpt den angel van het leed.”

„Wie zijn recht eischt, doe zijn plicht.”

„Slechts vernieuwing kan behouden,
Achter raakt, wie stil blijft staan.”

3. *Buiksloter-Tolhuis*. De inrichting van het Tolhuis als uitspanningsplaats stond in verband met de bij Kon. besl. van 29 Maart 1859 aan het gemeentebestuur van Amsterdam verleende concessie tot tolheffing op den weg van het Buikslotertolhuis naar het dorp Buiksloot.

4. *Verkondt een raad van halve goón*. *Verkondt* = annonceert. (Vgl. bl. 104, aant. 6). De uitdrukking herinnert verder aan de emphatische manier van prijzen, die der 17e eeuw eigen was. Zoo zingt Vondel in zijn *Geboortklock* van Amalia van Solms, dat het haar

„gebeurt, twee *Goón* te kussen en te omhelzen,”

wat hij te haren opzichte nog eens herhaalt in zijn *Oranje-Meilied*:

„En zij vindt den Mei-tyd schoon,
In het midden van twee *Goón*.”

in welke gevallen Frederik Hendrik en de latere Willem II bedoeld worden. Evenzoo vinden wij in *Inwijding van het Stadthuis*:

„Zijn stads wethouders zelfs *Gods stoel- en stede*houders.”

voorts in een gedicht aan *Pieter Hooft de Graef*:

„Op dezen voet zijn hem de titels aangeboden
Van vaders, herderen, wetgevers, voogden, *Goden*.”

in de toewijding van den *Zegezang ter eere van Fr. Hendrik* aan Borgemeesteren en Regeerden van Amsterdam:

„Waardoor ge in Statenraad *als Goôn* wordt aangebeden.”

of in *Ridderlijk Banket* voor den heer Adam van Lokhorst:

„Want in der *Goden raad*
Besluit men Amsterdam, ten steun van Hollands Staat,
Met aanwas van veel volks te proppen en te bouwen.”

De wijziging *halve Goôn* is waarschijnlijk van Potgieter.

3. *Voor visschersbooten*. De veronderstelling, dat Amsterdam oorspronkelijk een visschersdorp was, is indertijd door Ter Gouw en Witkamp bestreden. Al hebben er waarschijnlijk omstreeks 1204 enkele visschershutten op de Amsteloevers gestaan, de eerste bewoners van den dam in den Amstel ($\pm$ 1240 gelegd) moeten kooplieden geweest zijn.

6. *De keizerskroon*. In 1489 schonk Maximiliaan van Oostenrijk aan Amsterdam het recht zijne kroon in haar wapen te voeren. Eigenlijk was het dus de Roomsch-koninklijke kroon, maar de Amsterdammers hebben de vrijheid genomen hun wapen met de keizerskroon te sieren.

In 1795 werd de kroon vervangen door den grooten vrijheids-hoed met lagen bol en breeden rand. De Westertoren en het Paleis bleven echter met de keizerskroon prijken, hoe weinig genade dergelijke vorstelijke sieraden in de oogen van de mannen der Bataafsche republiek ook vinden mochten.

7. *Hoe, zoo 't aan haar hing, zij die horens nog Forscher, fierder uit zou slaan, haar weergalooze vaderstad, die enz.* Zoowel het eerste als het tweede *haar* slaat terug op de *traagheid* (voor de *tragen*) in r. 21 der strophe, terwijl zij de voorloopige aanduiding is van het lager volgende: *haar weergalooze vaderstad*.

Prinselijke poorters. Vgl. ook I, 150: *prinsen-koopliên*.

8. *En toch, volstond het treflijk werk?* *Volstond* is hier conditionalis: *zou het volstaan?* De omschrijving met *zoude* ware iets duidelijker, daar tengevolge van de vragende woordschikking de vorm *volstond* bij de eerste lezing als een gewone verleden tijd klinkt.

De arm des Agrippijners. Omschrijving voor Vondel, herinnerende aan zijne geboorte te Keulen, het voormalige *Colonia Agrippina*, aldus genoemd naar de moeder van Nero.

9. *Onz' grooten dichter-burgers* is eene bijstelling bij *Agrippijner*. In strijd met het gebruik laat Potgieter hier de bijstelling ook in naamval congrueeren met het bepaalde woord, nu dit in den genitief staat. (*Onz'* voor *onzes*.) In afwijking van de Duitschers, die dit eveneens doen, gebruiken wij in dat geval den accusatief.

10. *O, schaamle steê*. Eerst eene eeuw na Vondels dood (1771) is door het Kunstgenootschap *Diligentia Omnia* boven zijn graf eene marmeren plaat aangebracht, waarop naam en sterfjaar en

eene door-lauweren omkranste urn. Hofdijk beschrijft het sarcastisch dus: „Vondel heeft er een grafsteen, door banken bedekt, en een lijkbussen, dat men een grafteeken heet.“

11. *Waar nog haar beeld, Vorstin der Zee, enz.* In de parafraze is het frontispice slechts met een paar woorden aangeduid. Nauwkeuriger luidt de beschrijving aldus: „De stedemaagd, met de keizerlijke kroon op het hoofd, een olijftak in de rechter- en een op de knie rustend wapenschild in de linkerhand houdende, wordt aan weerszijden door twee leeuwen bewaakt. Vier zeenimfen bieden haar ter wederzijde kransen aan, terwijl twee andere haar aard- en boomvruchten in den schoot storten. Neptunus, met den drietand gewapend, bekleedt op zijne schelpkoets haar rechterzijde, en vóór den zetel dobberen twee tritons, benevens een paar andere stroomgoden en godinnen, die door kinkhorens haar roem verkondigen.“

Ook aan den achtergevel is eene zinnebeeldige voorstelling te zien: Amsterdams handel, gehuldigd door de vier werelddeelen.

12. *Tenzij ze in tal verdwaalde zuilen,
Langs poort en beurs verspreid, mocht schuilen,
Er, zegt waartoe toch? opgericht.*

Potgieter en anderen hebben zich steeds bijzonder geërgerd aan den zware Jonische zuilen van het voorportaal der Beurs, die met hun veertienen niet anders te dragen hebben dan een plat dakje.

Vgl. „Een wonder is de nieuwe beurs!“ (strophe 2):

„Ei, waartoe zulk een zuilenlast,
Wanneer er niets moest opgetast
Dan 't geveltje, dat hoogst gepast
Met gulden cijfers ons verrast?
't Is maar een vraag, Jan Salie!“

Evenzoo hebben de zuilen van de Haarlemmerpoort niets te torsen, dan tegenwoordig een hek voor de telefoonleiding.

Toen de Beurs in 1845 werd ingewijd, waren er behalve de gelegenhedsdichters, die als Hilman en Burlage haar verheerlijkten, ook anderen, die de tegenstelling leverden. In een *Treurzang van Batavus ter gelegenheid van de inwijding der Beurs van Amsterdam* ¹⁾ heette het o. a.:

„Hoe wijkt die nieuw volbouwde tin
't Aloude Damrak in!
't Schijnt of zij stijgende in de lucht
Van schaamte is weggevlucht,
Voor 't wonder van Van Kampen's hand,
Gewrocht ter eer van 't Vaderland.

¹⁾ Uitg. bij G. J. A. Beyerinck, Amst.

Die opgesmukte gevelpraal,
 Dat vreemd gesierd portaal,
 Die zwaar gebouwde zuilenrij,
 't Wendt alles zich ter zij!
 Als greep de vrees den Bouwheer aan,
 Op Kampen's bouw den blik te slaan!"

13. Bij de vier regels, die hier volgen:

*Grootsch Kapitoel, zoo wreed onheiligd!
 Schoon Prinsenhof, zoo droef mismaakt!
 Voor 's vreemdelings schennis niet beveiligd,
 Verbouwd in stijl, dien ieder wraakt,*

is er op te letten, dat de derde regel eene bepaling van den eersten en de vierde regel eene bepaling van den tweeden is.

Het grootsch Kapitoel, het Stadhuis op den Dam, werd onheiligd en was „voor 's vreemdelings schennis niet beveiligd“, toen het den 9en April 1808, na veel bestrijding van het plan, en met veel tegenzin Lodewijk Napoleon als paleis werd aangeboden. Het ergste was, dat door de vertimmering vele schoonheden van het gebouw verborgen werden; zoo o. a. het beeldhouwwerk der voormalige Vierschaar, dat achter een gordijn verdween. Koning Willem III en zijne gemalin Sophia hebben intertijd de meeste betimmeringen en bekleedselen doen wegnemen.

Het Prinsenhof, dat na 1808 als Raadhuis gebruikt werd, is het voormalige St. Cecilia-klooster, in de 14e eeuw gesticht, en werd na 1578 door den Amsterdamschen magistraat bestemd om prins en machthebbers, die de stad bezochten, ten verblijve te dienen. Leycester werd er in 1586 en 1587 ontvangen; in 1584 Maurits; in 1597 Jacob van Heemskerck en de elf wakkere mannen, die met hem van Nova-Zembla weerkeerden; in 1628 Frederik Hendrik (Vgl. Vondels *Welkom, welkom, Welhems Zoon!*) en in 1638 Maria de Medicis. Na 1656 werd het gebouw het eigendom van de admiraliteit van Amsterdam.

Met de verbouwing „in stijl, dien ieder wraakt,“ bedoelt Potgieter ongetwijfeld de afdeeling voor den burgerlijken stand, onderwijs en armwezen, die in 1855 aan de Noordwestzijde van het Raadhuis is aangebouwd.

14. *Eens achtste wereldwonderstuk!* Zoo prees Vondel in zijn *Aan de Beurs van Amsterdam* het „doorluchtig koopslot“, het meesterstuk van Hendrik de Keizer, dat in 1613 voor het eerst gebruikt is. Deze beurs rustte op vijf bogen in het Rokin, had haar voorgevel aan den Vijgendam en liep tot het tegenwoordige Beurspleintje. Het was een onoverdekt vierhoekig plein, omringd van breede gaanderijen, waarvan de gewelven op zuilen van blauw arduin rustten. Boven deze arcaden waren vertrekken, die tot

winkels, werkplaatsen, kantoren en woningen van beambten dienden. Het gebouw werd twee eeuwen lang tot de praalgestichten der stad gerekend. In 1813 begon het te scheuren, en was de handel verplicht naar eene hulpbeurs te verhuizen, maar in 1835 moest het voorgoed ontruimd worden en vergaderden de kooplieden van 1836—1845 in eene houten loods op den Dam ¹).

Intusschen verlieze men niet uit het oog, dat men in de 17e eeuw nog al gul was met den term „achtste wonder.“ Huygens sprak de heeren regeederen van Amsterdam reeds toe als:

„Doorluchtige stichteren van 's Werelts achtste Wonder,“

en als de Nieuwe Kerk in 1645 verbrandt, klinkt het weer dadelijk uit Vondels mond:

„Och, burgers, bouwt een achtste wonderwerk!“

15. Ter vergelijking volge hier, naast Potgieters teekening van Oud-Amsterdam in poëzie (strophe IV), ook die in proza, welke in het straksvermelde *Amsterdam in 1860* voorkomt.

„Ons werelddeel heeft hoofdsteden, waarin slechts de armelijkste buurten schilderachtig zijn, maar ons burgerlijk voorgeslacht komt de lof toe, een oorspronkelijken bouwtrant te hebben uitgevonden, die ook de woningen van den middelstand iets aanlokkends gaf, die zelfs de verblijven der weelde voor vervelende eenzelveigheid vrijwaarde; waarom zouden wij weigeren, deze met u gâ te slaan? Het geboomte in Hollands grootste stad, ter wederzij van het water, waaruit het verrees, — water dat thans frisscher kon zijn, dat weder frisch worden moet — langs die wallen geplant, welke men zoo onjuist grachten gelieft te noemen, huwt er, schier overal en altijd verscheiden, in ontluiking, bloei of verwelking, de schepping van den mensch aan de schoonere schepping Gods. En die eigenaardigheid waarborgt de zoetste verrassing, als 'ge u met deze volstrekt niet vleit. Ons heugt ten minste in het barste seizoen verrukt te hebben stil gestaan en genoten, wanneer die olmen — waarom toch iepen geheeten? — in rijm gehuifd, schitterden van stille pracht, — welke weergalooze weelde! — of wanneer zij dien, schooner schouwspel nog, suizelend afschudden, zoodra de breede zonnestrallen het wonnen van den weldigen wintervorst! Eerst dan, wij bekennen het, eerst dan hadden wij weder

¹ Vgl. in *De Zusters* (geschr. in 1844) den aanhef van hfdst. II: „De deftigheid, waarmede Ovens hare houten deuren iederen middag binnenschreed, was inderdaad de zuilen waardig, die nu alreeds zoo smadelijk op de noodloods nederzien.“

oogen voor de huizingen om ons henen, onder welke enkele, ja, een vermogen verkondigen, dat van geslachte tot geslachte, om die te stichten en te bewonen, dat van vorsten moet hebben geëvenaard, maar wier meerderheid, wier menigte van een welvaart sprak, allen standen gemeen, hier niet hemelsbreed van elkander gescheiden, neen, de een met den aër broederlijk gemeenzaam verkeerende, als het pas gaf, in een burgerlijk, handeldrijvend gemeenebest. Och, dat ge naast ons hadt gestaan, om op te merken, hoe onder die vele gevels van arduin, hier zoo hoog de logge steenen beurende, en boven dat tal van beelden, ginds onder balcon bij balcon gebukt, toch de ouderwetsche woning met hare witte en roode tegels treffelijkst uitkwam, de ouderwetsche woning bij de bouwmeesters onzer dagen zoo gehaat, omdat zij heel hun verwarring van begrippen, als duldde iedere hemel zuilen, als waren deze in ons beneveld wolkengrauw niet bespottelijk, wederlegt en beschaamt."

16. *Aan de overzij.* De eerste gasfabriek te Amsterdam is eene Engelsche onderneming geweest. In 1833 werd zij opgericht onder den naam van Amsterdamsche Pijpgaz-fabriek.

17. *Wie mildst de lichaamsnooden lenigt
Wekt vlugst den geest in 't wakke lijf!*

Het weglaten van *het* voor *bijwoordelijke* of voor *praedicatief* gebruikte *bijvoeglijke superlatieven*, komt meer bij P. voor; vgl. ook in *Haesje Claesdochter*:

„Licht het grootst, nu diepst zij bukt,“—

18. *Hoe Jan de Vrijheid zich verwierf.* De dichter valt hier in de terminologie van zijn *Jan, Jannetje en hun jongste kind.*

19. *De zuilen rijzende van veer.* Deze regel is op te vatten als een absoluut deelwoord vergezeld van een nominatief, met de beteekenis: *terwijl de zuilen in de verte oprijzen.*

ISAAC DA COSTA,

1798—1860.

Dit gedicht, waarin Potgieter de nagedachtenis van Da Costa huldigt, is niet alleen een fraai, maar ook een goed vers, getuigende van de zeldzame hooge waardeering van tegenstanders, die alleen uit de echte verdraagzaamheid kan geboren worden, en welke men gemeenlijk slechts aantreft bij geesten van den eersten rang. Tot die bevoorrechten behoorden zoowel Da Costa als Potgieter. Tegenstanders waren ze, voorzoover beiden zich voor het Nederlandsche volk eene zeer verschillende toekomst droomden; maar naast elkander stonden ze in hoogheid van levensopvatting en in ongezindheid om, ter wille van wie of wat ook, eene ernstige overtuiging te verwateren of te verminken. Alleen zulke mannen kunnen, ook bij zeer verschillend beginsel, elkander naar waarde blijven schatten. Van dit zeldzame verschijnsel biedt Potgieters gedicht een verkwikkend voorbeeld.

Ter inleiding herdenkt de dichter, hoe het Hervormde Amsterdam, d. i. het Amsterdam, hetwelk zich na den overgang in 1578 ontwikkelde, door dien ommekeer en de daaruit voortvloeiende verdraagzaamheid, eene fiere burgerij binnen zijne muren zag aanwassen, die krachtig bijdroeg tot den roem en de grootheid harer vaderstad. En nooit gaf deze nieuwe gemeente een schitterender bewijs van haar vromen en verstandigen humaniteitszin, dan toen zij aan de Joden vergunde, zich in Amsterdam te vestigen (1). Voor de Nederlanders zelf waren het toen nog bange dagen; nog steeds duurde hunne

worsteling om eigen vrijheid voort; toch draalden de Amsterdammers niet, zich gastvrij te betoonen jegens de verdrukte Israëlieten. Geen wonder dan ook, dat deze van harte meeuichten, toen in 1648 een schitterende vrede den tachtigjarigen worstelstrijd bekroonde.

Die Amsterdamsche burgerij, welke bij ervaring wist, hoe zwaar het valt, de vrijheid des gewetens te moeten derven, schonk aan de verjaagden gaarne de vergunning om eene synagoge te bouwen. Zoo hadden de zwervers wederom een tehuis, en zoo vond Rembrandt weldra op zijne ateliers in het Jodenkwartier (2) modellen in overvloed, terwijl hij tevens, populair als hij was onder zijne buurtgenooten, over een rijkdom van aanwijzingen en inlichtingen beschikte, die hooge waarde voor hem hadden bij het scheppen zijner beroemde bijbelsche tafereelen. Maar dientengevolge zijn deze etsen ook een monument geworden, dat op treffende wijze de verdraagzaamheid van het Amsterdam dier dagen in herinnering houdt.

Weldra ondervond het er ook de voordeelen van. Op de poortterrol ingeschreven, toonden de Joden spoedig den taaien ijver van hun ras, en terwijl het ongastvrije Lissabon, dat zij den rug hadden toegekeerd, als koopstad jammerlijk achteruitging, werkten zij volhardend mede tot den handelsbloei van hunne nieuwe vaderstad, en groeiden de kleine sommen, uit Portugal meegebracht, hier weldra tot aanzienlijke kapitalen aan. Doch ook op het gebied der wetenschap lieten zij zich niet onbetuigd; velen hunner verwierven als wijsgeeren of artsen een beroemden naam. Aldus bewezen de Joden hunne erkentelijkheid voor de ondervonden gastvrijheid en die dankbaarheid verloochende zich nimmer. Bij alle wisselingen, waarvan onze historie spreekt, toonden zij zich trouwe Nederlanders. Dat getuigden de dagen der Fransche overheersching, dat bleek evenzeer na het herstel onzer onafhankelijkheid. En zodoende brachten zij het woord van hun God in toepassing; „Ik doe barmhartigheid aan duizenden dergenen, die Mij liefhebben!“ (3)

Uit zulke ouders was de jonge Da Costa geboren, in wien Bilderdijk reeds vroeg het toekomstige dichtelijk genie her-

kende. Vol warme vereering hing de leerling aan zijn grooten meester, en toen deze hem de onderscheiding waardig keurde, hem zijn *Ondergang der eerste wereld* voor te lezen, was hij een en al verrukking (4). Innig voelde de jeugdige Israëliet zich aan dat menschedom voor den zondvloed verwant, en geheel ging hij in het grijze verleden op. Zijne nationale ijdelheid verhief zich bij de gedachte, dat geen adel ter wereld een ouderen stamboom kan aanwijzen dan de Jood, die den zijnen tot Noach en vóór Noach opklimmen doet. En zie, hij durfde het zich zelven nauwelijks bekennen, maar in zijn binnenste leefde de hoop, dat, hoe beroemd zijn grijze meester ook zijn mocht, hij toch eenmaal dezen zou mogen evenaren.

De dwepende ingenomenheid was echter wederkeerig. Indien Da Costa er op had willen acht slaan, zou hij hebben ontwaard, hoe Bilderdijk's geestdrift wies onder het streelende gevoel, waarmede de eerbiedige aandacht van zijn jongen vriend hem vervulde; welk eene voldoening het voor hem was, als nu eens de schildering van Elpine's droevig lot die donkere vurige oogen met tranen vulde, en ze dan weder door die tranen heen (5) flikkerden van geestdriftvolle bewondering. Hoe echter zou (6) Da Costa daarvoor oog gehad hebben, hij, die bij zulke gelegenheden, in vervoering zich het gelaat verborg aan de borst zijns meesters, wanende in hem een der profeten zijns volks te hooren, — de jonge dweper, wiens ontembaar verlangen naar het eeuwige, het absolute, hem trouwens boven alle kleinheid verhief, maar welke zielsbehoefte zijn gemoed ook nooit en nergens vollen vrede deed vinden.

Want ach, wel kende hij oogenblikken van geestdrift, als hij de ballingschap zijner vaderen in Spanjes schoone dreven bezong, wel kende ook hij de weelde der jeugd, als hij de drift van zijn vurig bloed moest bedwingen bij het zien van haar, wier hart hij won door zijne gloedvolle poëzie, en wier traan of glimlach hem zoo vaak het zoetste loon waren, toch konden die heerlijke herinneringen aan een roemrijk verleden, toch kon het geluk eener jonge liefde hem niet bevredigen, vervolgd als hij werd door de sombere gedachte, dat aan elke zaligheid in dit aardse leven de onverbiddelijke dood eenmaal een einde maakt. Dat denkbeeld bleef steeds eene schaduw

werpen op zijn levenspad. Waar bloemen geurden en kleurden, zag zijn oog in hare kelken allereerst de kiemen van het verderf. Waar men hem het geluk roemde kinderen te bezitten, klonk zijn hopeloos: „Morgen draagt gij wellicht uwe lievelingen naar het graf! Neen, geen waar, geen onvergankelijk heil is in den zondestaat voor de menschheid weggelegd. Alleen als zij haar oorsprong terug kan vinden, als de reine paradijstvregude weer haar deel wordt, dan eerst keert ook de ware zaligheid op aarde weer!“

Ach, had Bilderdijk die roerende klachten tot bedaren mogen brengen! Hij toch wist het, dat een genie wel het recht heeft, in heilige onvoldaanheid naar een beter en heerlijker toekomst uit te zien, maar ook, hoe het niet minder zijn plicht is, de oogen open te houden, zelfs voor het minste teeken, dat het dagen van een nieuwen morgen spelt; — dat alzoo noch een oppervlakkig optimisme, noch een onvruchtbaar pessimisme den dichter bij Gods genade past (7). En de meeester wist ook, hoe de leerling behoefte had, aan deze waarheid herinnerd te worden; hij gevoelde, hoe de jonge man in zijne hopeloze stemming er naar smachtte, bij hem troost en steun en beoediging te vinden. O, had hij — het zou zijn hoogste roem geweest zijn, — zijn grooten leerling, die hem eenmaal als dichter overtreffen zou, ten geestelijken vader gestrekt en hem bewaard voor de ellende, die zijn eigen levensgeluk verwoest had (8)! Voor die reeks van teleurstellingen, voor die de ziel verkankerende bitterheid des gemoeds, welke den eenling wacht, die zich vermeet, den machtigen eeuwgeest te willen keeren; voor dien hopeloozen strijd, die zelfs hem, den reus, te machtig was gebleken; voor die twijfelzucht, welke er onvermijdelijk op volgt, en die, onbevredigd door kunst noch wetenschap, uitloopen moet op moedeloze berusting in de koude formulieren van een versteend kerkgenootschap. Al die ellende had „de Nederlandsche Ismaël“ (9) ondervonden. O, had hij ze zijn jongen vriend bespaard, eer dezelfde bittere levenservaringen gevaarlijk hadden kunnen worden voor diens ontluikend talent!

Doch ware die wensch tot Bilderdijk gekomen, wij kunnen zijn antwoord ons voorstellen: „Zwakken steunt men, middelmatigen leidt men; een genie als het zijne baant zelf zich een

weg." En dat woord zou eene profetie gebleken zijn; want inderdaad, de jongeling koos en vond zijn eigen pad. Aanvankelijk nam zijne beschouwing van het leven nog in somberheid toe, en schrik vervult ons, wanneer de dichter ¹⁾ ons een blik gunt in de wanhopende stemming zijner naar den levenden God ver-smachtende ziel. Ja, wij kunnen ons voorstellen, hoe soms eene huivering van vrees hem beving, als hij zich de vraag stelde, waar die „morrende wanhoop aan wereld en lot" eindelijk toe leiden moest. In koortsachtige gejaagdheid trachtte hij in philosophische studiën bevrediging te vinden voor zijn rusteloos gemoed. Maar de stelsel der Westersche wijsgeeren, „vergankelijk als 't wegsnellende Thands", konden hem die niet verschaffen. Vol afkeer van hunne heidensche wijsheid, wierp hij zich daarom op de studie van de wondervolle boeken des Ouden en Nieuwen verbonds (10), en zoo kwam de ure, dat Christus hem zag en, andere Saulus, hij geloovig zich gaf, „en 't hartenbewindsel des ongeloofs viel." Dat was de stonde der bekeering, de dag zijner wedergeboorte tot een nieuw leven. Geenerlei oordeel van menschen past bij dit zielsproces; wie kan zich verplaatsen in den toestand van den Israëliet, die het geloof zijner vaderen afzweert? Maar indien wij op eerbiedigen afstand toch iets daarvan beseffen, dan wordt het ons duidelijk, hoe niet allereerst de zedeleer der Bergrede Da Costa in het Christendom aantrok, — haar huldigend behoeft de Jood nog geen banden te verbreken (11), — maar wel de mystiek der Openbaring, die voor wie in haar gelooven, over leven en toekomst een licht doet opgaan, dat al het oude tot vernieuwing dwingt.

Wondervol en toch harmonisch als de overgangen van bloesem, knop en vrucht, van rups, pop en vlinder, geheimzinnig en geleidelijk als elke gedaanteverwisseling in het rijk der natuur, verliep ook de dichtertlijke ontwikkeling van Da Costa. Na een schitterend optreden, dat eene toekomst beloofde, ongekend in de jaarboeken onzer letteren, klaagde de nieuwbekeerde weldra, dat de ijver voor zijn Heiland het dichtvuur in hem

¹⁾ Vgl. Inleiding tot de hymne *God met ons*.

had uitgedoofd. Bedacht hij dan niet, dat een geloof, hetwelk zulke treurige gevolgen had, niet het ware kon zijn? Begrijpelijk was het, dat ijdele roemzucht hem walgde; maar bleef het hem dan verborgen, dat ook de poëzie eene goddelijke gave is, en, zoo van eenig dichterlijk talent, dit van het zijne getuigd kon worden? Waren in hem niet de voorwaarden vervuld, die hij zelf in vroeger jaren aan den echten dichter gesteld had? Wiens gevoel bleek teérder dan het zijne? Wiens verbeelding nam hooger vlucht? En had hij, in het belijden van hetgeen zijn hoogste goed geworden was, niet een moed getoond, door weinigen te evenaren? Waarom zweeg dan zijne lier?

Helaas, Da Costa had aan de schoonheid den rug toegekeerd, en in onverkwikkelijke betoogen over theologische geschilpunten, in eene aanhoudende bittere polemiek tegen den geest des tijds, gingen zijne heerlijke gaven schuil. Wij aarzelen niet, die verwaarloozing den dichter als schuld toe te rekenen, hoewel we hem er tegelijkertijd met deernis om beklagen. Doch ook het publiek dier dagen was schuldig. Waarom was het zoo hard in zijn oordeel over den ijveraar! Een weinig meer liefde en toegevendheid, tegenover den onverschrokken bestrijder der meeningen van den dag, zou zijn beschamenden invloed op diens gevoelig hart niet gemist hebben. Daar kwam echter weer eene nieuwe twistvraag aan de orde: de Teisterbantsche afkomst van zijn geestelijken vader, en nogmaals stortte hij zich vol hartstocht in het gewoel van den strijd! Ach, voelde hij dan niet, hoe Hollands muze treurde over de ontrouw van haar grootsten en liefsten zoon, — van hem, op wien zij weleer zulke trotsche verwachtingen gebouwd had? Weleer? Alsof, in weerwil van dat hardnekkig zwijgen, de vrienden der vaderlandsche letteren niet tegen alle hoop in bleven hopen, dat eenmaal de dag zou aanbreken, waarop de ontrouwe terugkeeren en zijne schitterende beloften vervullen zou! En zij kwam, de ure, waarin dat liefdevol vertrouwen niet beschaamd bleek (12). Welk een hoog genot voor die vrienden, toen zij er getuigen van mochten zijn, hoe de dichter zich plotseling weer verhief, en niet aarzelend, neen in het volle besef zijner kracht, de hem toekomende eereplaats innam. Het was de dag, waarop Da Costa als lid van het Koninklijk Instituut, in de zaal van

het Trippenhuys, waar naast *Nachtwacht* en *Schuttersmaaltijd* de portretten der Oranjevorsten hingen, zijn *Vijf en twintig Jaren* voordroeg. Dat was een glorieuze dag in zijn leven. Woorden zijn onmachtig, dat plotseling ontwaken eener sluimerende dichterziel weer te geven. Maar tevens een dag der dagen in de geschiedenis der vaderlandsche literatuur, bij voortdoring waard, met onbedwongen geestdrift herdacht te worden.

Daar ving Da Costa zijne voordracht aan. Eene keur van geleerden en kunstenaars vormden zijn gehoor (13). En nauwelijks had de dichter de welluidende anapaesten zijner Inleiding doen hooren, of aller ziel was gekluisterd. Onder ademlooze aandacht ging hij voort de afwisselende tafereelen dier Vijf en twintig jaar te ontrollen. En straks, bij de schildering van het jaar Dertig, vloeiden woorden van warmen lof over zijne lippen voor het Hollandsche volk en zijn roemrijk Vorstenhuys, waardig vertegenwoordigd in den held van Quatre-Bras, — den Christen-ridder, die bij Bautersem opnieuw triomfeerde, — en na '40 den Christen-koning, dien de vrijmoedige dichter, onder herinnering aan 's vorsten tallooze ervaringen der Goddelijke bescherming, onbeschroomd opriep, zijn volk voor te gaan in het schuldbelijden voor den Koning der Koningen! Zie, indien ooit een levenwekkende adem dooden beziel heeft, dan moeten de Oranjevorsten aan de wanden van het Trippenhuys aandachtig meegeluisterd hebben naar die geestdriftvolle taal. Of acht men de veronderstelling onzinnig, — welnu, grooter wonder geschiedde hier! (14) Daar waren onder de toehoorders strenge geleerden, het stugge gemoed vreemd aan alle poëzie; toch werden zij gevangen onder den bekorenden invloed van Da Costa's verzen. Daar waren ongeloofigen, die, hoe fel de dichter het ongelooft aantastte, hem toch hun eerbied niet weigeren konden. Ja, daar waren ook bittere vijanden, die, in de verrukking van het oogenblik, beschaamd hunne vijandschap lieten varen, en, met hun tegenstander verzoend, gewillig zich voor zijne meerderheid bogen. O gewis, indien de enge landpalen van ons vaderland tegelijkertijd ons taalgebied niet hadden afgeperkt, zou ongetwijfeld dat „Lied van 't jaar Veertig“ Da Costa een naam in de wereldliteratuur hebben gewaarborgd!

De verhevenheid van Da Costa's poëzie is alleen te verklaren door de onloochenbare eenheid tusschen zijne kunst en zijn karakter. (15) Zijn dichten was niet het spelend vullen van ledige uren, geen onwaardig jagen naar ijdel lof, geen moeitevol maakwerk naar regel en voorbeeld, neen, zijne poëzie was de onvervalschte openbaring van een rijken geest, zijne kunst de zuivere weerspiegeling eener vleesch en bloed geworden levens- en wereldbeschouwing. Waar eene dergelijke eenheid in het zieleleven van een dichter heerscht, daar alleen is hem eene hemelvaart gegund, waarbij middelmatige geesten hem niet volgen kunnen, maar die genieën in staat stelt, het leven van menschen en volken te overzien met eene ruimte van blik, waarbij noch hoogten, noch diepten hun verborgen blijven. Zulk een bevoorrechte was Da Costa. Maar bij die eenheid tusschen zijne kunst en zijn innerlijk wezen, voegde zich nog zijn onverschrokken supranaturalisme. Daardoor werden zijn geest en gemoed steeds geprikkeld, om zich te verheffen boven de wereld der zienlijke dingen en zich eene voorstelling te vormen van dat hemelsche Jeruzalem, hetwelk eenmaal op de aarde zou nederdalen, en dat, naarmate het voor het oog zijns geestes duidelijker vormen aannam, met des te vuriger geestdrift zijne gansche ziel vervulde.

Zoo bleek Da Costa in de oogenblikken, dat hij zijn strijd-lust kon bedwingen, niet alleen onze tweede Vondel, neen, vaak diens meerdere, en gelijk de Prins onzer dichters in zijnen veelbewogen tijd, deed ook hij in zijne tijdzangen herhaaldelijk over de gebeurtenissen der eeuw op waardigen toon zijn dichters-lijk vonnis hooren. En wanneer hij maar kon vergeten, hoe hardvochtig de Nederlanders naar zijne meening voor Bilderdijk, zijn geestelijken vader, geweest waren, dan bleek hij het volk, dat zijne voorvaderen eenmaal zoo gastvrij had opgenomen, een veel warmer hart toe te dragen, dan deze ooit gedaan had. In zijn *Hagar* openbaarde zich voornamelijk de Oosterling in hem. Daar schildert hij ons de Arabische woestijn (16), — en wij voelen de verzengende zonnestralen ons op den rug branden. Daar dwalen we rond met de moeder Ismaëls, en terwijl de dichter, treffender dan schilder- of beeldhouwkunst zouden vermogen, in den aanhef het beeld der lijdende, aan het slot dat der zich verootmoedi-

gende Hagar voor onzen geest doet verrijzen, geeft hij ons, tusschen die beide beelden in, een dichterlijk stuk wereld-geschiedenis: de opkomst, bloei en verval van het nakroost der slavinnen. In zijn *Slag bij Nieuwpoort* daarentegen toonde Da Costa zich volbloed Nederlander; en gelijk de zegepraal van Maurits op Albertus eene overwinning was voor het Protestantisme dier dagen, was ook dit lyrisch epos een triomf, waarop 's dichters geloofsgenooten met recht trotsch konden zijn. Wie herinnert zich niet onder meer het fraai gevonden slot, waar op Nieuwpoorts duinen de gestalten van Oranje en Marix verschijnen, omstuwd door de schimmen van tallooze helden en martelaren, wier geloofsmoed en vaderlandsliefde zoo weldadig uitblonken in de donkere jaren (17), aan Maurits' zegepraal voorafgegaan? Of de treffende episode, waarin de dichter, zich verheffende boven de onverschilligheid, door zijne landgenooten steeds ten aanzien van 's Prinsen oudsten zoon aan den dag gelegd, sympathie weet te wekken voor dezen Filips Willem, als hij daar in zijn bidvertrek te Brussel in bangen tweestrijd worstelt, of zijn gebed zijn vriend, dan wel zijn broeder gelden zal?

En op welke wijze heeft het Nederlandsche volk zijn grooten dichter gewaardeerd? Zie, als het huis van Oranje zich wat meer aan den bloei der vaderlandsche letteren gelegen liet liggen, zeker zou het, gelijk Karl August ten aanzien van Goethe (18) handelde, door eenig eervol ambt den dichter in staat gesteld te hebben, zich onbezorgd aan zijne kunst te wijden. Of ware hij in Engeland geboren, de bezoldigde waardigheid van „gelauwerd poëet“ zou hem gewis niet zijn ontgaan (19), eene hulde, die, van een geheel volk uitgaande, Da Costa stellig welkomer geweest zou zijn, dan geldelijke steun van een enkelen hooggeplaatsten beschermer. Maar welke hulde bracht men hem hier? Kwam er ooit iemand op de gedachte, de natie op te wekken, op de kieschgevonden wijze — hetzij door het aanbieden van een buitengoed of van een eigen huizing — een algemeen blijk van waardeering te schenken? Ja, hij werd gedecoreerd, maar dat was ook alles. Hoe gaarne had hij zich een professoraat opgedragen gezien! Maar neen, dat mocht niet zijn. Hoe! men zou onze brave studenten aan

het gevaar hebben blootgesteld, besmet te worden met de dwaalleeringen van dezen „fijne“! Hadden die geen knappe professoren genoeg? En zoo werden door de regeering voor en na allerlei oude heeren aan onze hoogeschoolen op stal gezet, maar voor onzen dichter was nooit een leerstoel te vinden (20)!

Doch laten wij in onze verontwaardiging niet bitter worden! Waardiger zouden wij deze nationale ondankbaarheid wraken, door er aan te herinneren, hoe niet alleen Da Costa, maar ook Bilderdijk en Vondel ondervonden hebben, hoe slecht het Nederlandsche volk zijne groote mannen eert. Toch aarzelen we nog, deze drie namen in eenen adem te noemen. In onze schatting is Da Costa voor het Nederlandsche volk toch eigenlijk nog van hooger beteekenis geweest dan zijne beide groote voorgangers. Niet alleen stellen wij zijne dichterlijke nalatenschap hooger (21), maar wat wij van Vondel en Bilderdijk niet weten, heugt ons van hem, nl. hoe hij op zijn sterfbed, met een hemelschen glimlach op het gelaat, slechts woorden van blijdschap en vrede deed hooren, en al het leed, dat hij ondervonden had, met den mantel der liefde bedekte. Wel vermeide hij er zich in die laatste ure nog in, de geschiedenis zijner Israëlitische stamgenooten na te gaan, dat uitverkorene volk Gods, hetwelk door alle eeuwen heen zijn eigenaardig karakter zoo streng bewaarde, maar thans deed hij het zonder dat hinderlijke gevoel van ijdelheid, hetwelk hem vroeger weleens bezielde, als hij aan zijne afkomst dacht. En evenmin kwamen er klachten over ondervonden miskennis van zijne lippen. Neen, juichende in zijnen Heer en Heiland, zegende hij ook allen, die hij in zijn leven het felst had bestreden.

Gij Nederlanders, met uw schoon verleden, maar die, zoolang gij niet uit uwe dommeling ontwaakt, zulk eene treurige toekomst te wachten hebt; thans wilt ge de begane fout herstellen en is er sprake van, dat gij voor D. C. een gedenkteeken wilt oprichten! Laat dat voornemen toch varen! Welk eene bittere ironie zou er in liggen, dat gij voor den vader eene eerzuil (22) gingt stichten, terwijl gij zijne gade en zijn kroost onverzorgd liet! Wilt ge alzoo iets doen, om uw onrecht goed te maken, trekt u dan liever de belangen dier achter-

geblevenen aan. En tracht daarbij nog eens ten volle te beseffen, wat Da Costa voor u geweest is! Hij heeft u niet maar fraaie verzen nagelaten, neen, door zijn idealen zin heeft hij den levensstandaard in uw midden hoog gehouden, en terwijl hij allen vooruitgang op stoffelijk gebied hartelijk toejuichte, klonk tegenover uwe gevaarlijke neiging tot stofvergoding steeds de waarschuwendende stem van zijn mannelijk verzet. Eene wedergeboorte van zijn volk op stoffelijk, geestelijk en zedelijk gebied, dat was immer zijn vurige wensch. Welnu, onder welken vorm we ons die herleving ook voorstellen, laat elk onzer in Da Costa's geest het zijne doen, om die betere toekomst een weinig nader te komen. Eerst dan, wanneer een dergelijk streven zich in ruimen kring krachtig begint te openbaren, eerst dan, als het Nederlandsche volk uit zijne jammerlijke slaperigheid is wakker geworden, dan eerst zal het tijd zijn, voor den grooten dichter eene graftombe te doen verrijzen in diezelfde Nieuwe Kerk, waar thans het armzalige graf van Vondel de natie al even koud laat als het schitterende praalgraf van De Ruyter. En dan zal ook het oogenblik gekomen zijn om met een dankbaar hart te erkennen, dat zoowel deze zoon van het Oosten als de beide Westerlingen, in welke uiteenloopende richtingen zij zich ook bewogen, door diezelfde hoogere wereld bezielde werden, waaruit al het onuitsprekelijke zijn oorsprong neemt!

AANTEKENINGEN.

1. Omtrent de vestiging der Joden in Amsterdam zijn o. a. bijzonderheden te vinden in de *Geschiedenis der Joden in Nederland* van Mr. H. J. Koenen. Hier volgen enkele feiten. In 1593 (22 April) kwamen de eerste Portugeesche Joden in Amsterdam aan. In 1598 werd door Jacob Tirado de eerste synagoge gesticht, het *Huis Jacobs* geheeten. In 1602 kwamen Spaansche joden en verrees de tweede synagoge, het *Huis des Vredes*, gevolgd door de derde, het *Huis Israëls* in 1612. Eindelijk verkregen zij in 1616 hun eerste kerkhof te Ouderkerk. — Het is echter eene geoorloofde vraag, of de Joden niet meer aan hun rijkdom, dan aan de Amsterdamsche verdraagzaamheid de ondervonden gastvrijheid

dankten. De Remonstranten toch klaagden al spoedig, dat de Joden meer rechten bezaten dan zij.

2. Rembrandt heeft op twee verschillende plaatsen in de Jodenbuurt gewoond: Joden-Breëstraat 6 en St.-Antonie-Breëstraat 56. In beide perceelen is het feit door een gevelsteen vereeuwigd. Op het Prentenkabinet in het Rijksmuseum zijn een aantal etsen van R. te zien, die bevestigen, hoe zijn omgang met de Joden aan de historische waarheid zijner bijbelsche tafereelen ten goede gekomen is.

Zich lichtscheppende ets. Het ietwat vreemde epitheton wordt duidelijker, als men weet, dat P. meer het etsen als *licht scheppen* omschrijft. Vgl. *Watersnood* (Poëzie II, 60):

„Bedeel een ommeziens die wond're kracht mijn ving'ren,
 Waarmeê 't genie de naaldstift greep,
 En 'k zal uit onweêrslucht den laaien bliksem sling'ren,
Licht scheppend door een dwarolstreep.”

of *Ter Gedachtenis*, 6:

„Die ons als Rembrandt *licht leer' scheppen.*”

Bedenkt men, dat deze chemische manier van graveeren tot het hoogste op het gebied der zwart-en-witkunst behoort, het uitsluitend werken met donker en licht, dan wordt het eenigszins duidelijk, hoe P. aan den term gekomen is. Opgemerkt zij echter, dat de artiest het donker scheidt en het licht overlaat.

3. Ex. XX, vs. 6. Het is niet uit te maken, of dit het bijbelwoord is, dat P. hier paraphraseert. Misschien had hij wel het oog op Gen. XII vs. 3: „En Ik zal zegenen, die u zegenen, en vervloeken, die u vloekt.” In dat geval zou echter *Mij* in *U* veranderd behooren te worden. Ook kan P. aan 1 Sam. II, vs. 30 gedacht hebben: „want die Mij eeren, zal ik eeren.” De eerste veronderstelling lijkt echter het aannemelijkst.

4. Vgl. Da Costa, *De mensch en de dichter Bilderdijk*, bl. 281: „In dat uit meer dan ééne oorzaak voor Leermeester en leerling onvergetelijk Leyden, bleef dezen, onder vele, de avond onbeschrijfelijk, toen voor het eerst het Handschrift der onvoltooide zangen van den Epos op den Ondergang der Eerste Wared onder zijne oogen kwam, — toen straks hem die Zangen zelve door den Dichter werden voorgelezen, en ten weêrklank slechts die regel uit het Dichtstuk zich aan hem opdrong:

„Neen, Régol! neen, dit zijn geen Aardsche zangen!”

5. *Die 't scheem'ren doorspeelt. 't Scheem'ren*, het gevolg, staat hier voor de oorzaak: *de tranen.*

6. *Hoe zoudt gij het zien!* Bij de lezing op dit zoudt den nadruk

te leggen, om te doen uitkomen, dat de beteekenis is: Hoe zou het mogelijk geweest zijn, dat gij het gezien hadt!

7. De regels:

*„Gij kent bij het recht ook den plicht der genie,
Die vaak in den duister naar 't uchtendrood smachte,
Maar vaak in den weërschijn ook morgenglans zie!”*

— waarin P. de vrijheid neemt *genie* vrouwelijk op te vatten, — verdienen eenige bijzondere aandacht. P. schrijft aan het genie een recht en een plicht toe, en omschrijft dat *recht* in den tweeden, dien *plicht* in den derden regel.

8. „Hem blijv' — 't zij uw roem! — die ellende gespaard:”

De dubbele punt achter dezen regel wijst er op, dat *die* hier vooruitwijzend gebruikt wordt, en de vier volgende regels eene omschrijving dezer *ellende* bevatten. Ze in „Weer ze af!” ziet dan terug op dit laatste woord.

9. Omschrijving, door Da Costa zelf voor *Bilderdijk* gebruikt.

10. *Silo*. Zie Gen. XLIX, vs. 10: „De scepter zal van Juda niet wijken, noch de wetgever van tusschen zijne voeten, totdat Silo komt, en denzelven zullen de volken gehoorzaam zijn.” Onder dezen naam, die door bijbelvertalers op velerlei wijze overgezet wordt, moeten de voornaamste Joodsche leeraars den Messias verstaan, wien de naam zelfs in den Talmud is toegekend. *Mozes* en *Jezus* staan hier dan als symbolen van het Oude en Nieuwe verbond.

11. Door deze invoeging hebben wij het verband tusschen de op dit gedeelte betrekking hebbende regels trachten aan te geven. Potgieter heeft o. i. bedoeld: voor den Christen geworden Jood, was de moderne opvatting van het Christendom, welke in de Bergrede het zwaartepunt er van zoekt, niet mogelijk. Voor hem was die hoogere moraal alleen de consequente toepassing van het Jodendom. Om die aan te nemen, behoefde hij geen Christen te worden. Wel om te gelooven aan het mysterie van het Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt, waarvan de Openbaring voortdurend spreekt.

12. Het thans volgend gedeelte van het gedicht is een allerdankbaarst fragment voor eene goede voordracht. De lezer behoort echter niet te hoog in te zetten, om de stem langzamerhand te laten aanzwellen tot den imposanten regel:

„Verklaar bij deez' menigt' 't verbazender wonder,... enz.”

met vollen klemtoon op het gespatieëerde woord. Wat de volgende regels aangaat:

*„Die langzaam den sluier der neev'len .... niet scheurde,
Wat wist zij van worst'ling? — die rees en verwon!”*

hier moet achter *neev'len* even ingehouden worden; de tusschen haakjes geplaatste vraag worde op wat lager toon en snel gelezen, terwijl op *rees* en *verwon* de volle klemtoon moet neerkomen.

13. *Niet enkel de bloem van die dagen.* Dit *niet enkel* zou een *maar ook* doen verwachten, dat echter achterwege blijft.

14. Tot recht inzicht in het verband der laatste 7 regels van dit gedeelte zij opgemerkt, dat het alle bijvoeglijke bijzinnen zijn, waarvan het *hoe* in den eersten regel voor al de volgende geldt: „*hoe haar schepping...., hoe zij 't hart...., hoe zij 't verrukkend beschaamt, enz.*” *Haar in haar schepping* slaat terug op *schoonheid*.

15. De aanhef van het thans volgende slotgedeelte biedt eenige moeilijkheden. „Welk eene onloochenbare eenheid tusschen kunst en karakter bij Da Costa!” vangt hij aan, en, die eenheid personifiërend, gaat hij voort: „welke hoogten zijn voor u niet toegankelijk! Hoogten, waar de zwakke vleugels der kleinere vogels hen niet heen kunnen dragen, maar vanwaar gij een adelaar als Da Costa eene geheele wereld doet overzien.”

In de nu volgende regels is te letten op het volgende. *Voor wie* slaat terug op *geest en gemoed*; u duidt hier D. C.'s geest en gemoed aan, en *haar in Hoe blaakt haar... enz.*, ziet op *ziel* in den vorigen regel. De zin kan dan als volgt worden weergegeven: „En wanneer, o Da. Costa! uw door het geloof geprikkeld verstand en hart zich boven den aardsehen dampkring verheffen, hoe straalt dan de toekomst, die zich aan uwe ziel openbaart, uwen geest schitterend tegen, hoe zet dan die blik in den hemel uwe ziel in gloed!”

16. „*Die de zengende stralen gebiedt en wij zien en ons schroeit de woestijn.*” De bouw van dezen zin is eene navolging van zinnen als: *Hij, die gebiedt en het is er, enz.* De samentrekking aan het slot, waar woestijn als voorwerp van *zien* en *onderwerp* van *schroeit* voorkomt, is gewaagd, maar toch niet leelijk.

17. De uitdrukking „*gestarnte, dat lieflijk door schaduwen straalt,*” is wat duister; de opvatting, dat de beeldspraak de helden en martelaren geldt, wier moed in de dagen der geloofsvervolgung zoo schitterend uitblonk, ligt echter zeer voor de hand. Dezelfde beeldspraak vindt men in: *Een ander visioen* (I, 150):

„Treffend schouwspel: heel de schare,
Eerbied voedend voor zich zelv',
Of gezaaid gestarnt zij ware,
Medelichtende aan 't gewelf!”

Voorts is Potgieters voorstelling, alsof het schimmenheir op de duinen gegroepeerd was, in de paraphrase trouw weergegeven, maar die voorstelling zelve is niet geheel juist. Da Costa laat alleen de beide gestalten van Oranje en Aldegonde op de duinen

verschijnen, en een onzichtbaar koor van martelaren heft „in 't wolkenverschiet“ het lied aan „naar Marnix hart“.

18. In 1775 werd Goethe door Karl August, hertog van Saksen-Weimar, naar Weimar geroepen en weldra tot *Geh. Legationsrath* benoemd met een inkomen eerst van 1200, later van 1800 en eindelijk van 3000 Th. Ofschoon G. zijn ambt met ijver en talent bekleedde, bleef hem tijd genoeg, om zich aan zijne kunst te wijden.

Herdenk hem Germanje! Toen P. zijne hulde aan D. C. schreef (1860), werden in Duitschland juist aanstalten gemaakt om een standbeeld voor Karl August op te richten.

19. P. heeft hier zeer waarschijnlijk de waardigheid van hof-dichter op het oog, die nog aan het Engelsche hof bestaat, en waartoe in 1850 als opvolger van Wordsworth, Tennyson benoemd werd. Het is echter kwalijk te begrijpen, hoe P. in de benoeming tot een dergelijk ambt de hulde van een edel volk kan zien. De *poet laureate* wordt door de koningin benoemd en behoort even als „the royal physicians and surgeons, chaplains, painters and sculptors, librarians and musicians“ tot de *Royal Household*. (Zie *Encyclopaedia Britannica*, i. v.)

20. „Het hof om te rusten, benoemd bij herhaling,
Voor wien niet al plaatse? slechts u sloot het uit!“

In deze regels is *benoemd*, schoon in alle latere drukken *herhaald*, waarschijnlijk eene drukfout voor *benoemt*, en is dit verder op te vatten als *bereidt*. De zin wordt dan: „De regeering, alsof de hoogeschoolen eene soort van oudemannenhuizen waren, bereidt er aan allerlei onbeduidende oude heeren een plaatsje, — voor u was echter geen leerstoel beschikbaar.“

Tegenover deze krasse uitlating van P. mag de volgende opmerking van W. P. Wolters staan (*Los en Vast 1888*, bl. 382): „Na D. C.'s dood heeft Potgieter het betreurd, dat indertijd voor den overledene geen professorale zetel was ingeruimd; door zijne bewondering voor den dichter medegesleept, vergat hij, dat men met zulk eene benoeming Da Costa een slechten dienst zou bewezen hebben. Door zijne heerlijk schoone dichtwerken moge hij zich terecht een grooten naam verworven hebben, als hoogleeraar zou hij met zijne bekrompen éézijdigheid bij elk onderwerp, dat zijn geest bezig hield, zich spoedig hebben doodgelopen.“ — Er is veel waars in deze opmerking: een kunstenaar zal in den regel geen goed geleerde zijn, zonder dat er nog sprake behoeft te zijn van bekrompenheid. Het is maar jammer, dat de *kunst* niet evenzeer van overheidswege gesteund wordt als de *wetenschap*; dan waren al zulke klachten overbodig.

21. *Vermaking*. Zeldzame term voor *legaat*, *erfenis*, *nalatenschap*,

vgl. Hd. *Vermächtnis*. Dat hij D. C. telkens boven Vondel en Bilderdijk stelt, blijve voor rekening van P.

22. Bij missive van 4 April 1861 deden de heeren Hasebroek, Potgieter, Schimmel, Alberdingk Thijm, Zimmerman en Van Lennep aanzoek bij den Amsterdamschen kerkeraad, om in de Nieuwe Kerk, waar het stoffelijk overschot van den grooten zanger rust, een eenvoudig en bescheiden monument te mogen plaatsen te zijner herinnering.

Hoe het met dit aanzoek ging, wordt door Dr. A. Kuyper in zijne brochure: *Het vergrijp der zeventien ouderlingen* (1872), als volgt verhaald:

„Na korte discussie wordt dit verzoek toegestaan.

Doch wat geschiedt?

Van achteren gezien, heeft men over het genomen besluit berouw. Was ook Da Costa niet de sterke geest geweest, die de wateren des levens in de Gemeente van Christus tegen den kerkeraad had doen opstuiven?

Er was eene informaliteit ingeslopen. De kerkeraad had verzuimd de kerkelijke commissie bericht te zenden.

Dit werd aangegrepen, om de zaak nogmaals voor den kerkeraad te brengen, en zie, in de vergadering des kerkeraad van 19 September 1861 is het in Neerlands hoofdstad geschied, dat het aanzoek, niet slechts tot het plaatsen van een „monument“, maar zelfs van een „eenvoudig teeken, ter aanwijzing van het graf“, voor den zanger uit Israël, den profeet onder onze uitnemendste geesten, voor *Isaac da Costa*, is... gewezen van de hand!

AAN TWENTHE.

OP TWIKKEL.

De datum van het gedicht 23 Mei 1861, geeft waarschijnlijk den dag van Potgieters bezoek op Twikkel aan. Hier is het hoofdzakelijk een sociaal verschijnsel, dat op zijn poëtisch gemoed reageert, de noodzakelijkheid om de nadeelen van fabrieksnijverheid en concurrentie te voorkomen. Aan den lof, dien hij daarvoor de Twentsche industrie gewillig brengt, paart hij intusschen toch de beteekenisvolle bede, dat die schaduwzijde nimmer uit het oog verloren worde.

Eene welkome voorbereiding tot het genieten van het rijke gedicht levert het hoofdstuk *Twenthe* in Craandijk's *Wandelingen door Nederland*.

De kunstige bouw der strophen is gelijk aan die in *Afscheid aan Zweden*: viervoetige jamben, in het begin door twee tweevoeters en een eenvoet bevallig afgewisseld, en met de rijmorde: *a b c c c b d d e d e f f g h g h*.

Welk een verheugenden ommekeer hebben de toestanden in Twente ondergaan! Tot dusver eene geïsoleerde streek, waarvan de historie niets merkwaardigs te melden had en die in de dagen der Republiek vrij wel veronachtzaamd werd, is het nu een van de bloeiendste oorden des lands.

Het staat, wat zijn bodem betreft, bij de andere deelen van Overijsel achter, — Salland met de vruchtbare randen van IJsel en het ambt Vollenhoven met zijne zeelei — maar bij de toenemende welvaart beginnen de in cultuur gebrachte markgronden het meer en meer van de overblijvende heide in uit-

gestrektheid te winnen. Geen wonder dan ook, dat de achterlijke Bentheimers en Hannoveranen de Twentenaars mismoe-dig benijden om de politieke en economische voorrechten, die deze genieten, en waarnaar zij al jaren lang, maar altijd te vergeefs uitzien.

Aan wie is die allermerkwaardigst snelle omkeer te danken? Waren het wellicht de heeren van Twikkel, de bloem van den Overijselschen adel, die als zij van de tinnen hunner trotsche huizinge de omgeving overschouwden, niets voor zich zelf te wenschen hadden, maar wel voor de arme omwonenden? Het kan wel niet anders geweest zijn. De heilige stemmen dezer aangrijpend rijke natuur, met hare statige reuzenstammen en dichte bladerengewelven, moeten elk gevoelig gemoed wel van alle zelfzucht louteren. En wanneer dan het voorjaar kwam, met zijn jong groen en blijden vogelenzang, maar de huislieden in den omtrek toch met bange harten den zomer tegemoet gingen, waar zoo zelden het zwoegen op hunne armoedige akkers met een verheugenden oogst werd beloond, daar kan het niet anders, of bij Twikkels bewoners moet de wensch zijn opgekomen, dat de bedroevende tegenstelling tusschen het kostelijk landgoed en de schrale omgeving wat verzacht kon worden; dat Twikkel wel het pronkjuweel der streek mocht blijven, maar daar niet langer liggen mocht, als eene oasis te midden eener woestijn.

Niet alleen bij de vrouwen van Twikkel (1) werd dergelijke stemming gewekt, al hebben zij in de eerste plaats veel leed verzacht en tranen gedroogd, en harten gewonnen door vriendelijken steun en troost. Neen, ook de mannen hebben zich niet onbetuigd gelaten. Hooger roeping volgend, hebben zij het opgenomen voor de geschonden rechten der plattelandsbevolking, en Johan Derk van der Capellen gesteund in zijn strijd voor de afschaffing der drostendiensten (2). Maar toch, eerst moest de vernedering der Fransche overheersching voorbij zijn, en later nog België zich van Noord-Nederland afscheiden, alvorens het uitzicht op afdoende verbeteringen geopend werd door de zending van Willem de Clercq (3), den

secretaris der Nederlandsche Handelmaatschappij, met den last om een onderzoek in te stellen, in hoeverre de Twentsche spin- en weefindustrie bevorderd zou kunnen worden, ten einde in de behoefte aan katoenen stoffen in de koloniën te voorzien, en aan de Belgische fabrieken de tot dusver daarvan genoten voordeelen te kunnen onthouden.

In onze verbeelding zien wij den genialen improvisator, op Twikkel als gast vertoevend, eene morgenwandeling door de lanen van het kasteel doen. Zijn energieke, vlugge tred teekent zijne bekende voortvarendheid. Wie weet, of de heerlijke ochtendstond hem straks niet tot eene proeve van zijne zeldzame dichtgaaf zal inspireeren. Maar neen, hoe wonder vreemd het ook zij, noch de rijkdom dezer ontwakende natuur, noch de morgenzang der vogels schijnt indruk op hem te maken. Ernstiger overleggingen houden zijn geest bezig. Innig overtuigd, dat Hooger leiding ook het lot der volken bestuurt, sluit zijn praktische zin toch het raadplegen der ervaring niet uit, en laat, met het oog op Twente's verleden en de behoeften der toekomst, het probleem hem niet los, wat de vervulling zijner opdracht voor de kleine nijverheid hier zal opleveren, zegen of teleurstelling!

Ongetwijfeld zal het voor de schim van dezen idealist eene hooge voldoening zijn, als hij uit zaliger gewesten op het Twente van nu mag neerzien (4). Hij aanschouwde alleen den dageraad, maar thans is de volle dag gekomen, en de onaanzienlijke heidestreek is een bloeiend oord geworden. En wanneer de Historie naar haar recht eenmaal over onze koningen het eindoordeel velt, dan zal wel is waar menige regeeringsfout van Willem I eene afkeurende critiek niet kunnen ontgaan, maar Twente zal steeds reden hebben hem hartelijk te prijzen, om den krachtigen steun, dien hij de jonge nijverheid leende. En gelijk de gemeente Haarlemmermeer (5) een zinnebeeldig wapen voert: drie korenaren, rijzende uit een veld van golven, symbool van Vondels profetie: „goud uit schuim gepuurd“, zoo zou ook Twente, indien het een wapen behoefde, voor eene dergelijke symboliek de gegevens leveren: een weefstoel

op een veld van stoom, omlijst door Oosterpalmen, als verzinne-
lijking van de bestemming der Twentsche industrie, — schoon
het een zwaren strijd kostte, eer zij aan die bestemming vol-
dóen kon.

Niet in het voordeel der pittoreske heigezichten, verreezen
nu weldra tal van fabrieken, zwaar en hoog van muren, echte
duivelenverblijven, waaruit scharen van demonen door einde-
looze rijen kleine vensters kwaadaardig over de vlakke schenen
te loeren. Of vindt een proza-mensch het overdreven zoo te
spreken, ziet hij in een schoorsteen een schoorsteen, en niet
den muil van een log monster, dat vlammen spuwt en dichte,
vieze dampen uitademt, laat deze nuchtere dan maar eens zich
wagen in het helsche geraas van eene fabriek, en ervaren, hoe
hij aanvankelijk terugdeinst voor dien chaos van geluiden en be-
wegingen, en de aarzeling eerst wijkt, als hij bedenkt, dat die
chaos ten slotte toch volkomen beheerscht en geregeld wordt door
snel vernuft en wakend toezicht. En zoo gezien worden deze aan-
vankelijk schrikaan jagende werkplaatsen een heerlijk getuigenis
voor de superioriteit van den menschelijken geest!

Wel heeft deze opkomende industrie heel wat zorg vereischt,
eer ze aan zich zelf overgelaten kon worden. Aanvankelijk
nog eene teere vreemde broeikasplant, die zoowel tegen de
guurheid van het ruwe weer, als tegen de felheid der zonne-
stralen beschutting noodig had, moesten hooge beschermende
rechten verhoeden, dat zij door de Belgische en Engelsche
katoennijverheid werd overvleugeld. Maar langzamerhand ont-
wikkelde de jonge plant zich; door tal van verbeteringen aan
de machines en onderwijs aan de arbeiders werden de voordeelen
der productie steeds grooter, zoodat de nieuwe industrie thans aan
eene talrijke bevolking brood verschaft, en zij aan een krachtigen
boom doet denken, onder wiens breede kruin de landjeugd zich
verzamelt en de vreugde der onbezorgdheid geniet. De ongezonde
bescherming wordt overbodig, want de concurrentie van het buiten-
land is weinig meer te vreezen, en de Twentsche katoennijverheid
mag bij de prachtige eiken uit den omtrek vergeleken worden (6),
die langzaam zich ontwikkelend en laat in het blad, jaar op

jaar schooner kruinen vertoonen en de guurheid van het najaar trotseeren, als zwakker geboomte reeds bladerloos staat.

De grootsche vlucht, die deze tak van industrie hier genomen heeft, doet schitterend het vaak herhaalde verwijt te niet, alsof uitbreiding van fabrieksnijverheid noodwendig intellectueelen en moreelen achteruitgang der bevolking ten gevolge zou moeten hebben, mannen en vrouwen treurig verlagend tot willooze machines. (7). Neen, eene industrie als de Twentsche, die in tal van instellingen de bewijzen heeft gegeven, dat zij de ontwikkeling harer arbeiders op prijs stelt, wordt een hoog landsbelang, en terecht mag zij er aanspraak op maken, dat Regeering en Vertegenwoordiging rekening met haar houden. Deze productie van katoenen stoffen toch, die zoowel eene toepassing van de kunst als van de wetenschap is geworden, dringt tot talrijke relaties met het buitenland en is een voortdurende prikkel voor den handel, om steeds naar nieuwe verbindingen en markten ijverig uit te zien.

Op waardige wijze zijn Twente's belangen dan ook in 's lands vergaderzaal behartigd geworden. En zij, wier voorouders eenmaal door het aanbieden van een gouden eerepenning aan Van der Capellen tot den Poll hartelijke hulde brachten voor diens onverzettelijken en met succes bekroonden strijd tegen de middel-eeuwsche drostendiensten (8), zij hebben zich eveneens erkentelijk getoond in hunne hooge waardeering van den staatsman uit hun midden, Mr. J. H. Grave van Rechteren (9). Afstammeling van vermaarde voorvaderen, die in vorige eeuwen hier onder eigen banier hun macht en gezag deden eerbiedigen, heeft hij naar den geest der nieuwere tijden op andere wijze en om andere doeleinden strijd gevoerd: als edelman het staatsbelang der burgers voorgestaan, en den hoogen moed getoond, om in den hofkring bij koning Willem II persoonlijk de noodzakelijkheid van grondwetsherziening dringend te bepleiten. Maar helaas, hij mocht niet beleven, hoe deze volkswensch eindelijk in vervulling ging.

Nog, schoon zestien jaren zijn verlopen, gedenkt Twente

met weemoed het verscheiden van dezen adellijken volksman; maar die vereering lijdt er niet onder, als het erkennen moet, dat het district Deventer hem een waardigen opvolger heeft gegeven in Johan Rudolph Thorbecke. Immers toen de groote stap geschied, de grens tusschen het recht der kroon en dat der natie verlegd was, en de toepassing der nieuwe beginselen vraagstuk op vraagstuk deed rijzen, toen stelde Willem II zijn volk niet te leur en droeg hij, met terzijdestelling van alle persoonlijke voorkeur, de leiding van het verjongde openbare leven aan Thorbecke op, den voorzienigen, karaktervollen staatsman-wijsgeer, doorkneed in het staatsrecht der oudere en der nieuwere tijden, en die nóg de leiding voeren zou, als zijn beginsel hem niet gedwongen had, voor den volkswaan der Aprilbeweging te wijken (10).

Hoe leeft Twente, aan de wedergeboorte van den volksgeest zijne opkomst dankend, dat nieuwe leven vol hartelijke belangstelling mee. Zij het zelf slechts eene stip op de wereldkaart, toch is er geen zee op den aardbol, die geen rijkgeladen schepen draagt, voor de jonge fabrieksstreek grondstoffen aanbrenghend, of hare producten naar de plaats hunner bestemming voerend. En wat daar in de verte geschiedt, staat met Twente's lot in het allernauwste verband. Als in de katoenstaten van Amerika de oogst bedreigd wordt door nachtvorsten of rupsenplaag, Twente ondervindt er den gevoeligen weerslag van. En evenzoo vloeien zijne belangen met die der inlanders op Java samen. Elke banjir die daar den arbeid van een seizoen verniet, elke milde rijstooft, die vreugde brengt in de dessa's, heeft invloed op den afzet der „katoentjes“, en zoo op het wel en wee der Twentsche arbeidersgezinnen.

Toch hebben de dichters ongelijk, als zij, niet zonder een zweem van jaloezie, het belang der industrie miskennend, haar gemeenlijk voorstellen uitsluitend door winstbejag gedreven en daardoor de oorzaak van tirannie en menschenverlaging (11). De Twentsche fabrikanten althans verdienen die beschuldiging niet. Hoezeer hunne belangen ook bij de gebeurtenissen en lotswiselingen in den vreemde betrokken zijn, men kan niet beweren,

dat hunne overtuigingen en sympathieën in quaestiën, die een moreelen kant vertoonen, alleen door de vraag, wat hun het voordeelgigst is, beheerscht wordt. Feitelijk hebben zij belang bij de instandhouding der slavernij in Amerika, maar toch toonen zij duidelijk, dat zij niet aan de Zuidelijke slavenhouders, maar aan de Noordelijke abolitionisten de zegepraal toewenschen. En waar de krachtige handhaving van ons gezag in Indië geheel met hun voordeel strookt en zij met erkentelijkheid de verdiensten van het Indische leger in dat opzicht gedenken, beseffen zij toch, dat de herhaalde opstanden voor een deel in onrechtvaardige toestanden hunne verklaarbare oorzaken vinden en steunen zij met kracht en klem hunne afgevaardigden Van Hoëvell en Sloet tot Oldhuis, in de aangevangen oppositie tegen het dwangstelsel in onze bezittingen (12).

Zoo moet willig erkend worden, dat deze industriëlen hart aan verstand weten te paren. Maar bij den lof, die hun daarvoor toekomt, voegt zich de wensch, dat ieder hunner er zich op toelegge, om in die richting steeds voort te gaan, en bij het toenemen der weelde, die zij aan de kennis en vlijt hunner beambten en werklieden danken, ook meer en meer te gedenken, wat zij aan deze medewerkers verplicht zijn. Dan eerst zullen zij aan hunne benijders geheel het zwijgen kunnen opleggen. En toch is eene dergelijke gelukkige toekomst niet onbereikbaar, wanneer de stoffelijke en zedelijke vooruitgang der arbeiders hun slechts ernst is. De fabrikanten of hunne zonen trekken in den vacantietijd zoo vaak de grenzen over (13), naar Engeland of Zwitserland; welnu, laten zij daar nog voor iets anders oog hebben dan voor de technische verbeteringen, die in hunne industrie mogelijk zijn, en ernstig nagaan, wat daar in den vreemde geschiedt, om de zorg voor de intellectueele en moreele verheffing der arbeiderswereld niet uitsluitend aan de kerken over te laten.

Allereerst mogen de Twentenaars het op hoogen prijs stellen, dat de fabrieken in hunne streek zoo ruim uiteengebouwd zijn, en het vroolijk zonlicht niet belet wordt tot de omgeving door te dringen; dat zij hier niet, als in de naburige Ruhr- en

Lippestreek, in eenwigdurende wolken van rook en nevel gehuld zijn, waarvan men zich niet voorstellen kan, hoe menschen er kunnen ademen. Maar nu ook gezorgd, dat het zoo blijft! En komen er speculanten, die op goedkoop verkregen grond dicht in de buurt nieuwe fabrieken in klein bestek willen stichten, dan die gelukzoekers (14) gedwongen om elders, waar meer ruimte is, naar bouwterrein om te zien! Laat men bedenken, wat vooral de jeugd in zulke bekrompen werkplaatsen te lijden heeft. Behoorlijke hygiënische toestanden toch zijn de allereerste voorwaarden voor wat geestelijke ontwikkeling. Alzoo om te beginnen, volop licht en lucht in de werkplaatsen, en dan verder ook wat aandacht geschonken aan die werkers, waar wat meer in schijnt te schuilen; die in hunne karige vrije uren een boek ter hand nemen, of op eenige andere manier van lust tot onderzoek doen blijken. Eene kleine handreiking kan hier zooveel goed doen; een gelukkige aanleg is zich meest zelf niet bewust!

Bovenal zij zijn aangewezen, om op die wijze een nobel hart te toonen, die zich hier van arbeiders tot patroons hebben opgewerkt, en nog voor zij den middelbaren leeftijd bereikten, een fortuin hebben verworven, dat hen in staat stelt, bij den rusteloozen en afmattenden strijd om het bestaan, rustig en uit de verte toe te zien. Er zijn zoo vele bejaarde en afgewerkte arbeiders, die, te groothartig om te bedelen, een ouden dag vol kommer en ellende moeten doorworstelen. Als ieder het zijne doet, is een dergelijk treurig slot van werkzame menschenlevens ongetwijfeld te voorkomen, en zoeter loon dan de erkentelijkheid dier moede slovers bestaat er niet. Maar ook voor de jongeren gezorgd! Als het schaftuur slaat, krioelt er, op die zonnige pleinen voor de fabrieken, eene schaar van jongens en meisjes, kinderen nog, die, helaas, al te vroeg aan de zorgeloosheid der schooljaren onttrokken worden. Een boom of wat op die speelplaatsen, en hun wordt met die koele schaduw al eene groote weldaad bewezen. Maar meer en beter is nog te doen. Laat ze nog wat schoolgaan en onderwijs ontvangen in de vrije uren, als het dan onmogelijk is om ze geheel bij het werk te missen. Wie eens rondgaat onder dat ravottend volkje,

zal bemerken, hoe dringend velen het noodig hebben, zal schrikken van de ruwheid en hartstocht, die zich daar nu en dan openbaart, en die alleen bij verstandige leiding en tucht gevaarloos blijven kan!

En dan nog een wensch voor allen zonder onderscheid, die daar slaven aan spin- of weefgetouw! Hun onverkort den Zondag gegund en den dag in de week niet te lang gerekt, opdat zij ook van tijd tot tijd de heerlijke natuur in den omtrek mogen genieten! Als ze daar eens rondwalen in de bosschen, de oogen opengaande voor kleuren- en tintenrijkdom, de ooren lust krijgend in beekgemurmur en vogelzang, dan zal ook door hen heel wat levensleed vergeten worden. En zij zullen ervaren, dat de Natuur in hare goedheid en grootheid mede onuitputtelijke vertroosting heeft voor hen, in wier lot zorg en smart, helaas, maar al te vaak de overhand hebben.

AANTEEKENINGEN.

1. *'t Is dus niet maar der vrouwen geest te moé geweest.* In sommige drukken staat als hinderlijke drukfout naar voor maar. Verder in r. 13 derzelfde strophe moet voor moest.

2. *Capellen's treflijk pleit.* In 1782 wist Johan Dirk van der Capellen tot den Poll in den Overijselschen landdag de afschaffing der vernederende en bezwarende drostendiensten door te drijven, nadat hij jaren lang vergeefs voor dezen maatregel gestreden had.

3. *Voor de improvisatore kwam.* Vóór de Belgische revolutie begunstigde de Nederlandsche Handelmaatschappij de Zuidnederlandsche fabrieken met de bestellingen van calicots en madapollams, waarmede zij de schepen bevrachtte, die op retour de gouvernementsproducten uit Indië hierheen moesten voeren. Na 1830 werd er natuurlijk naar middelen gezocht, om die voordeelen binnen onze grenzen te houden, en De Clercq's inspectiereis van 1832 had ten doel een onderzoek in te stellen, in hoever de Twentsche spin- en weefindustrie daarvoor in aanmerking kon komen. Kort daarop (1833) volgde door bemiddeling der Maatschappij de oprichting eener weefschool te Goor, later door nog andere gevolgd, betere machines werden aangevoerd en de arbeiders in de behan-

deling daarvan onderricht, zoodat, gesteund door beschermende rechten, in Indië van katoenen stoffen uit andere landen dan het moederland geheven, de Twentsche industrie eene belangrijke vlucht nam en binnen eenige jaren in de behoefte kon voorzien. Vgl. voor meer bijzonderheden: *De Ned. Katoennijverheid en het stelsel van bescherming in N.-I.*, door Hendrik Muller Sz. (Rotterdam, Kramers 1857), alsmede *De Gids* 1860, bl. 603: *Reisindrucken uit het achterland* door P. A. S. van Limburg Brouwer, waar ook de nadeelige gevolgen der bescherming aan de Twentsche industrie verleend, in het licht worden gesteld.

Van de Twentsche huisindustrie, waaruit de bloeiende fabrieksnijverheid zich ontwikkeld heeft, wordt vermeld, dat zij gevestigd zou zijn door vervolgte en gevluchte Vlaamsche Doopsgezinden, die in den tijd der Hervorming in Overijsels achterhoek eene schuilplaats zochten.

4. *Streelt u deez' dank niet, diebre schim?* Het aanwijzend vnvwd. is hier vooruitwijzend gebruikt (Vgl. bl. 71, aant. 8). De dank is gelegen in den grooten ommekeer, die in de volgende regels geteekend wordt.

5. *De landleeuw pure „goud uit schuim”
Op 't nu van halmen govend ruim.*

Zinspeling op het wapen der gemeente Haarlemmermeer: drie korenaren, oprijzende uit een veld van golven, „Aren uit Baren“, als Heye op het hek van een zijner boerenwoningen rijmde. Het denkbeeld was aan de hand gedaan door Nicolaas Beets, destijds te Heemstede wonende, in het volgende vers aan den Burgemeester Mr. M. S. P. Pabst (*Dichtw.* II 164):

„Gij die op 't nieuw veroverd land,
De vlag in naam uws Konings plant,
Uw oog schijnt mij te vragen:
„Wat teeken zal zij dragen?

Zoo ik een teeken kiezen zou,
't Ware op een veld van Hemelsblauw,
Drie gulden Koren-aren
Oprijzende uit de Baren.

Zoo gij 't aanvaardt, en kronen wilt,
Plaats dan een tand-rad boven 't schild,
Symbool dier Werktuigkunde,
Die dees triumf vergunde.

Dat „Goud uit schuim“ de Zinspreuk zij
Het is eens Dichters Profecy;
De Hemel doe beleven
Wat Vondels vingren schreven!”

De Leeuw van Holland, nu gezond,
Zie bij dit Schild met hoogmoed rond,
Bescherm het met zijn klauwen,
En geef het d'aard' te aanschouwen.”

(Nov. 1855).

Bij Kon. Besluit van 19 Sept. 1856 werd het Wapen overeenkomstig de tweede strophe metterdaad vastgesteld. Tegen de overige gegevens, ook tegen de zinspreuk: „Goud uit Schuim“ bestonden wettelijke bezwaren. Vondel eindigde met die woorden zijn gedicht: „*Op het uitmalen van 't Haerlemnier meir; aan den Leeuw van Holland*“:

„Zoo wint de Lantleeuw lant: zoo puurt hy gout uit schuim.“

Als landschap voert Twente natuurlijk geen wapen. P. kan dus alleen bedoeld hebben, dat, indien het een wapen noodig had, dit ook als dat van Haarlemmermeer symbolisch zou kunnen zijn.

6. *Deez' heilige eiken.* „Twickel is beroemd om zijn overvloed van prachtig eikenhout.“ (Craandijk).

7. *'t Verwijt, of nog vernuft en vlijt in gunst om geestverdooving dongen.* Vernuft en vlijt staat duidelijk als periphrase voor „fabrieks-nijverheid,“ eenige regels later ook omschreven als eene combinatie van kunst en wetenschap. In *gunst om geestverdooving dongen* is eene wat duistere uitdrukking voor: „het op geestverdooving aanleggen.“ Wordt *geestverdooving* als personificatie opgevat, dan zou men verwachten: „naar de gunst der geestverdooving dongen.“

8. *Dat hulde bracht en gouden penning.* Had Van der Capellen door zijn strijd zich de ongunst van den Overijselschen adel op den hals gehaald, aan den anderen genoot hij eene uitbundige populariteit. Bij zijn dood in 1784 werd een eereprijs van 60 dukaten uitgelooft voor het beste dichtstuk, aan zijne nagedachtenis gewijd.

9. *Mr. J. H. Grave van Rechteren (1787—1845)* was onder Willem I gouverneur van Overijssel, en onder diens opvolger lid der Tweede Kamer voor dat gewest. Hij was een begaafd redenaar en een hartstochtelijk verdediger der liberale beginselen, waardoor hij nu en dan met zijne geestverwanten, en vooral met zijne standgenooten in botsing kwam. Zoo heeft o. a. Thorbecke, toen hij nog hoogleeraar was, Van Rechteren's uitvoerige verdediging bestreden van het recht des volksvertegenwoordigers om de staatsbegroting af te stemmen, alleen wegens verschil van inzicht omtrent de leiding van het staatsbestuur.

Bij de discussie over de gedwongen leening verklaarde Van Rechteren zich tegen het ontwerp in eene rede, die wegens de overdreven historische vergelijkingen, o. a. met Alva en zijn 10en penning, terecht eene scherpe en gemakkelijke critiek uitlokte. Zijn hoofdmotief echter was, dat eene grondwetsherziening tot veel afdoender bezuiniging leiden zou. Hij behoorde ook tot de acht leden der Tweede Kamer, die in 1844 Thorbecke's voorstel

tot herziening steunden. In 1845 overleed hij tijdens het reces. In *Eerzucht* (I, 64) verdedigt Potgieter op schoone wijze zijne nagedachtenis, hem vrijpleitend van de insinuatie, bij zijn leven vaak gehoord, dat zijne vooruitstrevendheid slechts uit ijdele eerzucht en gekrenktheid voortkwam.

10. *Joh. Rud. Thorbecke* was 15 Jan. 1798 te Zwolle geboren en werd o. a. in 1856 in het kiesdistrict Deventer tot afgevaardigde verkozen. P. verzacht hier sterk de houding van koning Willem II, tegenover Thorbecke. De grondwetsherziening is door den loop der gebeurtenissen afgedwongen (vgl. de verklaring van W. II aan de gezanten der groote mogendheden; *De Bosch Kemper, Gesch. v. Ned.* na 1830, V. Lett. aant. 215) en het heeft heel veel moeite gekost, eer Thorbecke tot lid der Commissie voor de grondwetsherziening werd benoemd en later tot het ministerambt werd geroepen.

11. *De ijverzucht der poëzie*: Vgl. o. a. Heine's: „Wehmuth, dein Name ist Katun!“

12. *Van Hoëvell*. W. R. van Hoëvell, uit een oud-Overijselsch geslacht, (1812—1879) was tot 1848 predikant te Batavia en werd bij zijne terugkomst weldra lid der Tweede Kamer. Met Sloet tot Oldhuis stond hij aan het hoofd der koloniale oppositie, die zich vooral na 1861 krachtig deed gelden en den strijd voor vrijen arbeid in Indië aanbond, die in 1873 met de afschaffing van het cultuurstelsel — op enkele uitzonderingen na — eindigde. Zijne denkbeelden over dit dwangstelsel legde hij neer in zijn: *Reis over Java, Madoera en Bali* (3 dln. Amst. 1849—1854).

13. *Maar dat in u w bereik toch ligt,
Wier jeugd alom haar schreden richt.*

synesis voor: in het bereik van u, wier... enz.

Door *synesis* of constructie naar de beteekenis verstaat men het gebruik van een aanduidend woord, meestal een voornwd., dat terugslaat op een voorafgaand woord, dat de schrijver in zijne gedachten heeft, maar dat niet in den vereischten vorm is uitgedrukt. (Vgl. mijne *Ned. Spraakkunst* III, 124). P. maakt er, gelijk blijken zal, herhaaldelijk gebruik van.

14. *Doe schop en spa haar verder richten. Haar slaat terug op de winzucht.*

MOUNT-VERNON.

In dit gedicht, dat als een vervolg op *Aan New-York* is te beschouwen, gaat Potgieter ten onrechte van de veronderstelling uit, dat Washington's gebeente bij het begin van den Secessieoorlog in 1861 nog op Mount-Vernon rustte. In 1830 toch liet het Congres het stoffelijk overschot overbrengen naar de bondshoofdstad, die zijn naam draagt, en in het aldaar opgerichte gedenkteeken bijzetten.

Dit doet intusschen niet af aan de waarde van het majestueuze dichtwerk, waarin de groote idee, die achter dezen burgeroorlog school, op zoo hoog-poëtische wijze ontwikkeld wordt.

I.

1799.

Het is de 14e December van het jaar 1799. Mount-Vernon, het landgoed van den grooten Washington, baadt zich in den weemoedglans van het avondgoud. Wat zijt gij schoon, o dalende Zon! en wat werpt ge een pracht om u heen! De grauwe winterhemel gloeit van purperen weerschijn, het met sneeuw bestrooide pijngroen schittert in dubbelen luister! Wat zijt ge schoon, o Zon! nu daar uwe rustige rood-gouden glansen over die onafzienbare sneeuwvlakte (!) en langs dien glinsterenden reuzenstroom de dankbare stemming van het stille avonduur brengen, en het gemurmel der golven oprijst als een avondgebed voor de bescherming, die de streek aan uw trouw verschijnen heeft te danken, een avondlied, van het scheppingsuur af hier dag aan dag en de eeuwen door herhaald. En nog gaat gij steeds

voort uwe wereldtaak te vervullen, onvermoeid trots de eeuwen die achter u liggen, schoon en krachtig als op den dag, dat God u schiep. Onveranderlijk dezelfde, hebt gij de eenzaamheid der voorhistorische tijden hier bespied, waarvan onze oudste herinneringen zwijgen; hebt gij den schrik der Roodhuiden aanschouwd, toen hunne wichelaars de naderende verschijning der eerste blanken spelden; en nog bestraalt uw volle luister thans het sterfbed daar ginds, waar de verstijvende hand van een groot en goed man zijn laatst vaarwel u toewenkt, een afscheid dat, kon treffend menschenleed u deren, ook u, Onaandoenlijke! ontroeren moest.

II.

De stervende, die daar met eene laatste inspanning nog even het grijze hoofd oplichtte, toen de vlakke stralen van het dalende licht zijn leger bereikten, hij heeft die heerlijke zon van zijne jonge jaren af lief gehad, en ontelbare malen haar schitterenden opgang vol eerbied aangestaard. Wat hoog-ernstige gedachten rezen dan in die stille morgenuren bij hem op! Hoe vaak zag hij in die rijzende zon het symbool van de zich uitbreidende zelfregeering der volken! Mochten eerst hare stralen slechts de hoogste toppen van het gebergte vergulden, — gezag en invloed beperkt tot een klein getal heerschers, — straks steeg zij en daalde haar glans de hellingen af naar het dal en in de vlakke — de nijvere meerderheid den haar toekomenden invloed veroverend, — tot eindelijk hare schittering door-drong tot de diepste kloven en verborgenste schuilhoeken, — profetie van eene toekomst, waarin ook de laatste uitsluitingen vervallen zouden! En in de morgenkoelte ruischte de voor-spelling hem toe: „Eens komt de dag, dat alle bevoorrechting wijkt, en dat van allen zonder onderscheid dezelfde gehoorzaamheid wordt gevraagd voor wetten, die de uitdrukking zijn van het gemeenschappelijke wenschen en willen!”

Dan vouwde hij in vroom gepeins de handen en vroeg hij, weemoedig gestemd, zich af, waarom dergelijke stoute gedachten juist oprezen bij hem, die in zoo bescheiden staat verkeerde, die maar een eenvoudig landmeter was, en verder de steun zijner

moeder in het beheer harer bezittingen, en die niet, als passen zou bij zulke verstrekkende idealen, over vorstelijke macht te beschikken had. (2)

III.

Ja, waarom? Slechts de tijd kan op dergelijke vragen antwoord geven. Alleen de toekomst kan verklaren, welk aandeel de eerste levensomstandigheden op de ontwikkeling van groote mannen gehad hebben, hoe moeiten en tegenspoeden bijgedragen hebben tot hunne vorming en zoo in hen opnieuw het bijbelwoord (3) bevestigd werd: „Het is goed voor eenen man, dat hij het juk in zijne jeugd draagt.“

Zoo kon ook George Washington kwalijk bevroeden, hoe hij, als militie-commandant meewerkende tot bevestiging van het Britsch gezag in het Noorden en Westen (4), en na zijn huwelijk zitting nemende in de wetgevende vergadering van Virginië, (5) op die wijze eene leerzame militaire en burgerlijke voorbereiding doorliep, lang nog voordat de hardheid van het moederland verzet begon uit te lokken. En weinig kon hij gissen, hoe die ervaringen hem te stade zouden komen, toen hij geroepen werd de leider van zijn volk te zijn, in den onvermijdelijken vrijheidskrijg, toen hetzelfde tirannieke Engeland, dat het voor­geslacht door ondraaglijken gewetensdwang hierheen deed wijken, nieuwe aanslagen op de duurverworven vrijheid der nakomelingen smeedde, en dat het voor hem was weggelegd, aan het hoofd zijner medeburgers die aanslagen te verijdelen.

IV.

Gij, schoone Zon! die daar zoo rustig en kalm de kim nadert, omhuld door een krans van wolken, die, nu reeds kleurend, straks in purperen weerschijn aan het in duister gehulde half­rond uw „tot weerziens“ zullen vertolken, wat zijt ge te benijden om de scherpe grenzen, die u bij de vervulling van uwe taak zijn afgebakend! Gij kent het tragische conflict van plichten niet, dat ons, arme menschen, martelen kan, als de overleggingen der conscientie niet tot rust kunnen komen. Gij kent slechts éenen zoeten plicht: de wereld warmte en licht te brengen! Dat is ook de hooge roeping van de edelsten in

ons midden; maar waar u de weg is voorgeschreven, moeten zij dien kiezen, dragen zij de zware verantwoordelijkheid van te moeten beslissen, hoe zij het zekerst het doel van hun streven bereiken zullen. En wat de stervende daar ginds in deze laatste oogenblikken ook lijden moge, die doodstrijd is niet te vergelijken bij den ontzettenden zielestrijd, dien hij doormaken moest, toen hij voor zijn geweten de vraag had te beslissen: zal het verzet, dat ik uitlok, mijn volk ten zegen of ten vloek zijn?

V.

Wie dat „verzet“ in lagen schimp een „oproer“ moge noemen (6), die kent de geschiedenis dier bange dagen niet, die voelt niet, wat eene beproefde trouw er spreekt uit die ingehouden klachten, die in geen enkelen staat een scherper toon aannemen, als de Engelsche regeering de bescheidenste vertoogen slechts met straffe dreigementen beantwoordt. Durft iemand deze lieden „oproerlingen“ noemen? Wie weten wil, hoe de Amerikanen nog aan het moederland gehecht blijven, hij begeve zich onder hen, en het zal hem duidelijk worden, hoe de herinnering aan al de hardheid, waarmede het voorgeslacht inder tijd den guren Oceaan over en eene wildernis in werd gejaagd, toch niet belet heeft, dat zij zich nog altijd aan hunne Angelsaksische broeders nauw verwant gevoelen. Klachten en grieven hebben zij, het is waar, maar hun eerbied voor het gezag berust op te ernstige gronden, om nu reeds harder termen te bezigen en van schending hunner rechten te gewagen. En toch kan de omwenteling niet uitblijven! Tal van motieven zijn er, die hen de beslissing doen uitstellen: vrees voor de gevolgen, gehechtheid aan het moederland, bezwaren van moreelen en religieusen aard, maar toch stuiten al die overwegingen af op hun beleedigd rechtsgevoel, dat hooge en heilige gevoel, waarin alle volksdeugd en vrijheidsliefde wortelen.

VI.

Indien iemand, dan moet Washington dien innerlijken strijd in al zijne bitterheid gekend hebben, toen hij zorgvuldig de kan-

sen van een beslist verzet overwoog, maar alle overweging eigenlijk overbodig was om in een oogwenk te beseffen, dat die tegenover het machtige Engeland uiterst hachelijk waren. Wat kon hij stellen tegenover dat trotsche Albion, heerschappij voerende op alle wereldzeeën, en vol onwrikbaar zelfgevoel na de kort te voren behaalde zegepralen in Voor-Indië, dat voortaan Britsch-Indië heeten zou (7). Niets dan het beperkte grondgebied der dertien Staten, te nauwnood in cultuur gebracht, maar hem en zijn landgenooten heilig als de rustplaats van een vereerd voorgeslacht. En in dat gebied een aantal onaanzienlijke steden, bewoond door eene trouwhartige bevolking, moeiteloos arbeidend voor het dagelijksch brood, die slechts eene kleine schaar van wakkere burgers uitzenden kon, maar mannen, die gezind waren, goed en bloed veil te hebben voor de bedreigde vrijheid! „Wat zullen wij dan aarzelen“, — dus was zijn grootsch besluit, — „als ons het geloof in onze goede zaak slechts niet begeeft, dan zal God ons de kracht niet onthouden, om het kruis te dragen, dat Hij ons oplegt.“

VII.

In dat kinderlijk vertrouwen, neen, in die verheven verwachting, draalde Washington echter niet, ernstige toebereidselen tot den strijd te maken, toen de diplomatieke onderhandelingen onmachtig bleken, de politieke verwickelingen te ontwarren. En eene geweldadige oplossing werd onvermijdelijk, toen Franklin, met andere regeeringsagenten voor het parlement geroepen, om de bezwaren der Amerikanen toe te lichten, weldra om zijne vrijmoedige verdediging der kolonisten van zijn ambt ontslagen werd, en met gevangenschap bedreigd, haastig afscheid moest nemen van lord Chatham, en naar Philadelphia terugkeerde. (8)

Vergeefs wendde de laatste al zijne welsprekendheid aan, om het parlement en den koning te bewegen, tegenover de Amerikaansche koloniën de rechtvaardigheid te betrachten. De redevoeringen, die de grijze staatsman te hunnen gunste in Hooger- en Lagerhuis hield, waren meesterstukken van politiek inzicht en parlementaire welsprekendheid, en de nuchterste politici konden die betoovering kwalijk weerstaan. Maar op George III en zijn karakterloozen hofstoet maakte al deze wijsheid geen in-

druk. Ach, oneindig lichter had Franklin den onheilstichtenden bliksem weten te bedwingen, dan het den ervaren Pitt viel zijn koppigen en stompzinnigen vorst te beduiden, hoe hardnekkig volhouden van een schijnbaar recht hier het toppunt van onrecht werd. George III wilde een oorlog, — welnu de oorlog zou komen!

Weldra vloot bij Lexington het eerste burgerbloed (18 April 1775) en zond Engeland een landleger op de „rebellen“ af, dat met de verhuurde en verkochte landskinderen van den Hessischen keurvorst eene macht vormde, driemaal zoo talrijk als het militieleger, waarover Washington het opperbevel voerde.

VIII.

Bittere teleurstellingen van allerlei aard stelden in de eerstvolgende jaren zijne groote ziel op zware proef, maar vermochten toch niet zijn moed te doen wankelen. Nauwelijks keerde de fortuin na de verovering van Boston op de Engelschen (Maart 1776) hem den rug toe, of de beproevingen begonnen. Boven den smaad, dien zijne nu volgende tegenspoeden bij de aanbidders van het succes uitlokten, was hij verheven. Maar wat hem droevig greefde, was de lauwheid en onverschilligheid zijner aanhangers, wier geestdrift aan de noordelijke winterzon herinnerde, dag aan dag korter baan beschrijvend, tot zij eindelijk voor de noordelijkste streken een tijdlang geheel verdwijnt.

Die ervaringen waren zwaar om te dragen. Op dankbaarheid had Washington nooit aanspraak gemaakt, maar op trouw aan de groote zaak en bereidwillige onderwerping aan noodzakelijke discipline had hij mogen rekenen. Maar in beide opzichten werd hij wreed teleurgesteld. Buiten de offers, die honger, koude en gebrek aan kleeding eischten, werd een groot deel zijner troepen hem ontrouw, toen de op één jaar vastgestelde diensttijd verstreken was, en was hij genoodzaakt, met een van 14000 tot 2000 man geslonken overschot, aan de overzijde der Delaware de winterkwartieren te betrekken. Doch mocht dat verraad hem krenken, zijn geloof in de toekomst kon het niet doen wankelen, en ongebogen hield hij stand, alleen een leger geldend!

IX.

Daar veilig achter den wilden stroom, donderend van kruierende ijsgevaarten, herstelde de kleine schaar getrouwen hare krachten, en groeide zij weer tot een zesduizendtal aan, terwijl het Congres aan Washington eene schier dictatoriale macht opdroeg. En nog vóór het Kerstfeest inviel, trok hij in een ruwen winternacht de dreigende rivier weer over. De verstijfde handen der onverschrokken manschappen konden kwalijk bijl of roer hanteeren, maar het besef, dat de vrijheid naar hen uitzag, gaf hun bovenmenselijke krachten, en de ijsblokken, die de booten dreigden te versplinteren, moesten den doortocht toelaten, door forsche handen tot gruis gehouwen. Onwrikbaar den blik op de overzijde gevest, stond Washington in kalme grootheid op de plecht van het vaartuig, dat hem overbracht; dáár voor hem uit lag de zegepraal! En het kleine leger, onder de suggestie van het hoog vertrouwen zijns aanvoerders, kende geen gevaar meer. Met hem één van ziel en zin, zag het den dageraad aanbreken van den nieuwen dag!

O, indien een kunstenaar Washington's beeld, zooals hij daar in die nachtelijke ure op de plecht van zijn vaartuig stond, in marmer had gehouwen (9), alle komende geslachten zouden er het symbool der Volharding in herkend hebben, van de grootsche volharding, die het hoogst en heiligst goed eens volks geldt, de vrijheid en onafhankelijkheid van het erf der vaders!

X.

Maar geen ijdele lof (10) in deze droevige ure!... De zon is ondergegaan en in dubbelen zin daalt de duisternis over het leger van den stervende. En het eenige, wat de geheimzinnige stilte breekt, is zacht gesnik en stil gebed van haar, 'die nu machteloos het leed moet aanzien, dat zij thans niet met hem deelen, niét vóór hem lijden mag.

Neen, thans niet luid zijn naam geprezen!... Als eerste magistraat van het vrije Amerika is hij nog op andere wijze een zegen voor zijn volk geweest. In zijn hoogen staat heeft hij den eenvoud van zijn leven niet verloochend. Aan al zijne opvolgers heeft hij het voorbeeld gegeven, hoe het hoofd van een

vrijen staat niet in eene vorstelijke hofhouding, maar in een voorbeeldig huiselijk leven de liefde en achting van zijne medeburgers te zoeken heeft (11). En een laatste uitvloeisel van zijn edel hart is de slotbepaling van zijn testament, waarin hij zijne gade opdraagt, aan hunne slaven de vrijheid te geven, een voorbeeld voor al zijne landgenoten, dat hij in die zwarten geen lager ras meer zag, gepraedestineerd tot dienstbaarheid en onderwerping.

Neen, dit laatste heilige oogenblik van een groot menschenleven niet door aardschen lof ontwijjd!... Reeds ziet de lijder den hemel voor zich opengaan. Nog een zachte handdruk aan zijne dierbare vrouw, en dan zweeft zijne ziel zacht die reine sferen in, waar hij welkom geheeten wordt door allen, die er de hemelsche zaligheid smaken, omdat zij hier op aarde van goeden wille waren.

XI.

Er is een smartelijke rouw, die zich niet in vergankelijke uiterlijkheden, in ras weggewischte tranen openbaart, maar die, diep en innig en blijvend de hoogste hulde is, waarmede een herdenken kan gepaard gaan. En dat gevoel vervult alle burgers der Vrije Staten, als plotseling de mare rondgaat van Washington's verscheiden. Aan de traditioneele plechtigheden bij zijne begrafenis ontbreekt het niet: geestelijken verkondigen zijn lof aan de groeve en militaire eerbewijzen huldigen den aanvoerder in den grooten strijd. Maar men zou met één blik het geheele land moeten kunnen overzien (12), om zich de algemeene droefheid voor te stellen, die de treffende doodstijding in alle kringen te weeg brengt. Dagen achtereen is het geleden verlies het ernstige onderwerp aller gesprekken, en in het verborgene wordt menig oog vochtig bij het herdenken van Washington's deugden. Ouders verhalen vol eerbied zijn leven aan hunne kinderen, om hun het beeld van dien grooten en goeden mensch diep in het hart te prenten. En op den dag, dat de uitvaart plaats heeft, staan alle bezigheden stil, op het land en in de stad, in de werkplaatsen en in de gezinnen, en heel de natie blijkt diep te gevoelen, hoe in Washington een Vader des vaderlands is heengegaan.

XII.

Gij, schoone en onaandoenlijke Zon! gij zult om het heengaan van een mensch uw dagelijkschen gang niet vertragen, al is hij de waardigste onder de waardigen geweest. Maar toch zult gij hebben moeten erkennen, dat ook hij onder ons menschen eene glanzende zon is geweest, toen het u bleek, dat de rouw om Washington's dood zich niet tot de Nieuwe wereld beperkte, maar zich ook in het oude Europa op ondubbelzinnige wijze openbaarde (13). Het is waar, slechts eene spanne tijds was hem gegund en eng waren de grenzen van zijn gebied; maar moet hij in dat opzicht voor u onderdoen, de glans van zijn naam zal de eeuwen door niet tanen, zoolang de uwe blijft schitteren. Want hij was niet slechts een beroemd man, hij was ook een goed en edel man, en niet minder een echt religieus mensch, innig overtuigd van zijne kleinheid en afhankelijkheid, en zijn groote naam is het symbool geworden van volksvrijheid en menschenrecht. En waar thans op talloze plaatsen in die Oude wereld de Amerikaansche vlag halfstoks (14) hangend, Europa's deelneming vertolkt, daar zijn hare strepen en sterren een schrik voor de vorsten en eene belofte voor de volken (15), — die strepen (16), herinnerend aan de striemen der dwingelandij, die sterren, symbolen van het licht der vrijheid, die eenmaal allen dwang overwint!

1861.

I.

Helaas, helaas, zal dan de ster van het jonge Amerika nu reeds verdwijnen? Is dat land van belofte voor alle hopeloozen der Oude wereld reeds nu ten ondergang gedoemd?

Toen drie eeuwen geleden Columbus vol geloof naar het Westen trok, was zijne groote ziel vervuld van de grootsche gedachte, dat hij in het wonderland, hetwelk daar plotseling voor hem en zijne tochtgenooten opdoemde, een nieuw paradijs

voor de menschheid had gevonden. Dat droombeeld bleek eene bittere illusie. Maar toch, twee eeuwen daarna werd die droom practisch door Washington verwezenlijkt, toen deze de schepper werd van eene natie, die vrede en vrijheid tot hare hoogste idealen verhief, levende in een staatsverband, dat den naam van „gemeenebest“ in den vollen en diepen zin van het woord waardig was.

Helaas, moet die heerlijk vervulde droom weer tot het rijk der illusiën terugkeeren? Welk eene ellende valt te duchten, nu Noord en Zuid als vijandige broeders tegenover elkander staan, en zonder genade een gruwelijken burgeroorlog uitlokken, die den grootschen Statenbond met vernietiging dreigt! Alle bindende herinneringen aan het verleden zijn vergeten, en vergeefs slaakt de maagd van Amerika noodkreet op noodkreet, als hare beide zonen, die zij eenmaal zoo zorgvol heeft verpleegd, niet meer naar hare stemme luisteren.

II.

En werd daarom het jonge Amerika, in de jaren dat de eerste Napoleon zijn eerzuchtige droomen trachtte te verwezenlijken (17), met eene vermetelheid die eerst achter de rotsen van St.-Helena haar einde en haar straf vond, van alle rampen, die het oude Europa teisterden, genadig verschoond, — hier: slechts oorlog, verwoesting, vernietiging van welvaart, stilstand van handel, vertrapping van vrijheden en rechten, alles slechts om door overwinning op overwinning het hooge doel van den heerschzuchtige nader te komen; ginds: al de weldaden van den vrede, zwaarden tot ploegen en sikkels omgesmeed, en landbouw en handel tot de hoogste ontwikkeling gebracht, — (18) om, o schande! ten slotte aan de wereld het droevig bewijs te leveren, dat een republikeinsche regeeringsvorm al even weinig als de monarchale den vrede waarborgt, en de smalende stelling, dat eene vrije zelfregeering ten slotte op anarchie moet uitloopen, beschamend te bevestigen door het feit, dat Noord en Zuid thans, in de hartstochtelijkheid van een belangenstrijd, al de ellenden van den oorlog binnenhalen, en de zegevingen der verloopen eeuw prijs geven aan hun blinden toorn?

III.

Wanneer de kloeke Pelgrimvaders van voorheen (19) eens onder de Noordelijken verschenen, zouden zij dan in het geslacht van heden hunne nakomelingen herkennen? Die vrome voorvaderen, ontkomen aan de geloofsvervolging onder Jacobus I, ontkomen aan de gevaren van een tocht over den Oceaan in het barre winterseizoen (20), en eindelijk zich nederzettende in eene wildernis, hadden toch nauw den voet aan wal gezet, of hunne eerste daad was God te danken voor de ondervonden bescherming. Met dat Godsvertrouwen in het hart en de Heilige schrift tot richtsnoer, brachten zij eene reeks van wonderwerken tót stand, die ook aan volgende geslachten ten goede kwamen. Doch hoe zouden deze vrome lieden, de Yankee's van thans kennende, zich van hunne ontaarde nakomelingen afwenden, die elk hooger levensdoel onbeschaamd loochenend, hunne kinderen in tuchteloosheid laten opgroeien en onschuld belachelijke naïefteit achten; die slechts toejuichingen over hebben voor welgeslaagde handigheden en voordeelige streken, die alles geoorloofd achten, mits er geld mee te verdienen is, en geen andere aanbidding meer kennen dan de vereering van den „almachtigen dollar!“

IV.

Maar ook de Cavaliers, die, wijkend voor puriteinsche vervolging, oorspronkelijk de Zuidelijke Staten bevolkten (22), hoe zouden zij in de tegenwoordige slavenhouders hunne afstammelingen kunnen zien! Zij waren volstrekt geen heiligen! Vroolijk en luchthartig namen zij het leven op, of prikkelbaar als zij waren, grepen zij ras naar den degen, maar de hoffelijkheid, die hun tot eene tweede natuur was geworden, bewaarde hen voor laagheden. Zouden zij de tegenwoordige tabaks- en katoenplanters, die de schoone streken bezetten, waar zij hun vroolijk leven leidden, als de erfgenamen hunner ridderlijke tradities erkennen? Ach, hoe zouden zij ontgoocheld worden! Hunne oude adellijke namen leven er nog voort, maar niet het hooge eergevoel, dat alle onridderlijkheid verbood. Thans schijnt elk middel om recht te krijgen of onrecht te straffen daar geoorloofd,

en de herhaalde toepassingen der lynchwet getuigen van de barbaarsheid, waartoe deze plantagehouders vervallen zijn (22). En hoe kan het ook anders? Waar toegelaten wordt, dat knapen ongestraft de ongelukkige slaven martelen, daar moeten de mannen wel monsters van wreedheid worden. En hoe zouden deze beulen voor vrouwen eerbied hebben, waar jonge meisjes het kunnen aanzien, dat in hare tegenwoordigheid arme negerinnen schandelijk worden afgeranseld!

V.

En nu zijn Noordelijken en Zuidelijken aan weerszijden van den Potomac gelegerd, maar zij bieden niet meer, als zij weleer gedaan zouden hebben, de tegenstelling van puriteinsche devotie en eleganten levenslust: geen preek en psalmgezang voor het gevecht aan de eene zijde, geen dartele zang en dans aan den anderen kant; geen ridderlijke kamp van weerszijden, als het tot een treffen komt. Neen, het is of daar scharen roofdieren langs de oevers op den loer liggen, zulke huilende kreten gaan er op, als zij elkanders nabijheid bespeuren. De beide legers, in der haast gevormd uit lieden, die niets zoo zeer verfoeien als discipline, zijn niet meer dan ordeloze benden, waaronder telkens heftige conflicten voorkomen. De tweedracht verderft de beste karakters (23), en elke besef van wederzijdsche verplichtingen wordt uitgedoofd door fellen haat. Leefde er nog eenige eerbied voor het gemeenschappelijk verleden onder deze vijandige burgers, zij zouden althans de omgeving van Mount-Vernon door geen broedermoord ontwijden. Maar neen, het graf van Washington juist is het voorwerp van den strijd en verwoede haat ontziet zich niet, de stilte dezer heilige plek te verstoren.

VI.

Daar zweeft uit hooger sferen de ontruste maagd van Amerika aan, om de gewijde rustplaats, die haar is toevertrouwd, te beschermen. Herkenbaar aan den nimbus, die haar omstraalt, daalt zij neer bij den ingang van het mausoleum, waarvan de zware deur onmiddellijk bij haar verschijnen terugwijkt. Eerbiedig laat zij schild en speer in het kille voorportaal achter, en weldra staat ze zacht schreiend bij den sarkophaag, die het

heilig gebeente bewaart, het oog gevest op den vereerden naam van hem, wiens heengaan ze nimmer zoo bitter betreurd heeft als in deze tijden van krankzinnigen broedertwist. Maar is dat eene houding, die haar voegt? Waarom slaat zij de blikken niet opwaarts? Niet hier beneden, omhoog in zalige sferen toeft de geest van den groote, die haar van dwinglandij verlost en tot priesteres van een vrij volk heeft gewijd! Doch stil! hoorde zij daar niet zijne ernstige stem? Maar neen, geen spoor van geluid wordt vernomen, geen tweede lichtkrans verraadt de aanwezigheid van nog een schim (24). Het schijngeluid doet slechts te tastbaarder uitkomen de stilte en leegte van het grafgewelf. En door dit beangstigende gevoel van verlatenheid overmand, barst zij plotseling in roerend schreien uit, de weldoende verlichting, die het leed zelf met zich brengt, als het de grens van het draagbare overschrijdt (25).

VII.

„O geest van Washington!“ — roept zij vertwijfeld uit, — „wil toch luisteren naar mijne wanhoop, zie hoe diep ik door de schuld mijner zonen gezonken ben! Weg zijn de jaren van voorbeeldeloozen vrede en voorspoed! Machteloos moet ik het aanzien, hoe de zinneloozen als tijgers elkander aanvliegen. O kom mij te hulp, laat geen broederbloed hier vloeien!“

Maar niets dan een aandoenlijke echo weerkaatsen de marmeren wanden; hoe zouden zij ongevoelig blijven bij zoo troosteloos klagen! En toch, zij vreest, haar wanhoopskreet blijft onverhoord, en radeloos tracht zij haar martelenden angst te verbergen. Daar galmt plotseling een ernstig-diep geluid door het gewelf. „Kleinmoedige!“ zoo klinkt het haar tegemoet, en opschrikkend ziet zij de majestueuze gestalte van den Tijdgeest tegenover zich. Verheven ernst straalt er van dat hooge voorhoofd, en strenge rechtvaardigheid, bij niet minder streng plichtgevoel, spreekt er uit die heldere oogen, schoon door een zachten glans van deernis getemperd. „Kleinmoedige,“ klinkt het nogmaals, „is dan ook uw blik almede verduisterd voor de hooge idee, die zich achter het wereldbewegen verschuilt? Zijt dan ook gij slechts eene zwakke vrouw, wie bij het woeden der elementen

de schrik om het hart slaat in de vrees voor de kleine gevolgen, en die niet beseft, dat zij onvermijdelijk zijn, als de natuur zuivering van den dampkring eischt?"

VIII.

Deemoedig buigt de Maagd het hoofd onder dat beschamend verwijt; zij vreest den Tijdgeest te vertoornen, door toe te geven aan haar tegenspartelenden trots. „Hoe," pleit zij, „kunt gij van mij vergen, o Tijdgeest, dat ik mijn angst bedwing, als ik mijn volk aan den rand van het verderf zie, dat ik de straf mijner zonen rechtvaardig zal keuren, als die niet tot hunne verbetering, maar tot hun ondergang leiden moet? Waarom hun dan ook zulk een voorbeeldeloozen voorspoed gegund, als moed en zelfvertrouwen hun op zoo zware straffe komt te staan!"

En schuchter ziet zij op, als schaamt zij zich het gewaagde tegenverwijt. Maar van alle kleinheid vrij, heeft de Tijdgeest, zijn hoogen plicht beseffend, haar reeds den vermetelen aanval kwijtgescholden, en zonder een zweem van verstoordheid is het kalme antwoord: „Neen, o Beschermster van dit verdwaasde volk! laat u niet verleiden om zoo de schuld uwer zonen te vergoelijken! Er is geen ware moed, dan die met hooge deugd gepaard gaat. Dat heeft hij geleerd, wiens lof hier op dit marmer staat te lezen. Wie heeft hem overtroffen in stoutheid van geest? En wie hem geëvenaard in deugd en godsvrucht?"

IX.

Maar ander klagen van de hopelooze Maagd is haar eenig antwoord. Wat moet er worden van dat schild, waarop ik zoo trotsch was! Dat schild, dat met zijne sterren op den blauwen grond, telkens met nieuwe vermeerderd bij iedere uitzetting der grenzen, mij aan het heerlijke schouwspel herinnerde, menigen zomernacht in mijne dichte bosschen gesmaakt, wanneer ik op een open plek verwijlend, het blauw des hemels terug zag deinzen (26) voor ster bij ster, die te voorschijn schoot! Dat schild, waarvoor mijne zonen eerbied afdwongen hebben naar alle richtingen; naar het Westen, tot een tweede Oceaen mijn rijk begrensd; naar het Noorden, tot het trotsche Albion

zich tevreden stelde met een waardeloos en ongebeerd gebied; en eindelijk door de eenzame en ontoegankelijke prairiën heen naar het heerlijke Zuiden, tot de weelderigste deelen van het vroegere Mexicaansche rijk (27) een paradijs toevoegden aan het mijne! Dat schild, dat tientallen van jaren lang een symbool van uitredding is geweest voor het vervallen Europa, bij iedere omwenteling, die wanhopige ontevreden en uitwierp, bij elken hongersnood, die bleeke en vermagerde slachtoffers wegjoeg! Zal dat heerlijke en vlekkelooze schild nu door broederbloed bezoedeld worden, verlaagd tot een schandvlek der volken?"

X.

„Stof niet op de vlekkeloosheid van dat schild!“ is het antwoord. „Het werd al bezoedeld, toen uw volk bij het verkrijgen van zijne onafhankelijkheid in de Zuidelijke staten de slavernij bleef toelaten en vooral bij het opkomen van den katoenbouw, de arme negers, toch ook beelddraggers Gods, bij massa's naar de verzengde velden werden gedreven, wreed mishandeld bij elk verzet. En bloedvlekken ontbreken, evenmin aan dat schild, sinds uw president Jackson op gewelddadige wijze de Indianen in Florida uitroeide, of hen naar de andere zijde van den Mississippi dreef (28).

„Het was maar bloed van negers en Indianen!“ heette het schandelijk, alsof het niet mede ontvloot aan harten, die de vreugde en het leed van het liefhebben kennen! Hoe kunt gij u de Vrijheidsmaagd uit het verre Westen laten noemen, gij, die toelaat dat slavernij en slaventeelt een stelsel is geworden in de helft van uw gebied, en dat sinds 1832 onder de hegemonie der Zuidelijken bij iedere uitbreiding van uw grondgebied ook deze gruwel wordt uitgebreid? Is dergelijke uitzetting van uwe macht uw toekomstideaal? Welnu, word dan genezen van dien waan! De dag der vergelding is aangebroken!“

XI.

Wie deze 19e eeuw smadelijk de eeuw van het materialisme moge schimpen, de eeuw van stoom en electriciteit, van genot en bandeloosheid, hij zou gelogenstraff en van zijne dwaling bekeerd zijn, als hij had kunnen gadeslaan, met welke edele

voldoening de vertegenwoordiger dier eeuw den indruk zijner verwijten op de Maagd tegenover hem waarneemt (29). Zij verzet zich niet langer, zij klaagt alleen.

„Wee, wee,” hoort hij haar zuchten, „als straks een slavenopstand zich aan den burgeroorlog paart!...” Maar onverbiddelijk klinkt het terug: „Als gij den waren toestand kendet, dan zoudt gij dat gevaar niet vreezen. De negers zijn door de ondervonden wreedheid wel zoo versuft, dat zelfs de wanhoop hen niet tot weerstand kan prikkelen. Ook van de idealisten onder uwe zonen hebt ge niets te duchten, sinds zij een Brown op het schavot brachten (30). Maar wat wanhoop en geestdrift niet vermochten, dat zal het verlies der schatten die de oorlog zal verzwelgen, onder uwe dollar-aanbidders te weeg brengen. Het conflict is gekomen en gij zult moeten kiezen, o Vrijheidsmaagd! De strijd gaat om deze groote vraag: of eerlijke welvaart of schandelijken rijkdom, vrije arbeid of wreede slavernij! Aarzelt gij dan nog, aan welken kant ge u scharen zult?”

XII.

„Ach, bespaar mij die keuze!” krijt zij. „Hoe kan eene moeder wenschen, dat haar ééne zoon triomfeere over den ander! Wanneer de verschrikkingen van den oorlog hun de oogen geopend hebben, dan zal ik de eendracht wel weer weten te herstellen. Noord en Zuid zijn mij beiden even na; gij zult het zien, hunne verwantschap zal zich niet verloochenen.”

Een oogenblik geeft zij aan die zoete verwachting zich over. Maar de hoopvolle glans, die uit hare oogen straalt, bezwijmt voor den overbiddelijken ernst, die het gelaat van den Tijdgeest teekent. „Hoe!” is zijn slotwoord, „acht ge het mogelijk, dat goed en kwaad zich met elkaar verzoenen? Past die oplossing in den gang der wereldontwikkeling? Indien eenige karakteristiek juist is, dan ben ik de eeuw van den onverbiddelijken spoed. Dezelfde telegraaf, die zegenrijke ideeën in een oogwenk door de wereld verspreidt, vervolgt ook den misdadiger, tot hij zijne schuld heeft geboet. Dat hebben in het begin mijner heerschappij de vorsten ervaren; in revolutie op revolutie hebben zij de straf ontvangen, voor wat zij zelf of hunne voorgangers misdeden. Thans is de beurt aan u, o Republiek!

Als de vergrijpen van het verleden door de straf van den burgerkrijg zijn te niet gedaan, dan zullen wij elkander wederzien. En mogen uwe zonen dan aan de wereld het schouwspel bieden van een door boete gelouterd volk, dat eerbiedig zich buigt voor de langverwaarloosde eischen van broederliefde en humaniteit!"

AANTEEKENINGEN.

1. *Schoon, heinde en veer, dat zilverig verschiet,
Dien breedten stroom opwekkende ten lied....*

De aanhef *schoon* moet hier verstaan worden als eene herhaling van het *Schoon zijt ge, o zon!* uit den eersten regel. De stoute samentrekking geeft hier aanleiding tot misverstand, daar licht uit het oog verloren wordt, dat de *zon verschiet* en *stroom* beide opwekt tot dankbaarheid.

P. drukt hier mooi het gevoel van dankbaarheid uit voor de levenszekerheid, die de vaste en onveranderlijke gang der natuurverschijnselen te weeg brengen.

Even kan hier genoteerd worden, hoe P. in den 3en regel de strophe *sneeuw* mannelijk neemt, waarschijnlijk ter wille van den klank.

2. *Der weduw zoon, die luttel 't zijn mocht heeten
En woud en stroom van de een tot d'andren top,
Maar niet de macht van vorsten had te meten.*

P. maakt hier van de bijzonderheid, dat W. zich met landmeten heeft bezig gehouden, een niet onaardig gebruik om den eenvoud van zijn eerste leven te doen uitkomen. Van bekrompenheid was echter geen sprake. Washington's vader was een welgesteld man, maar George was de oudste zoon uit het tweede huwelijk, en toen de vader in 1744 stierf — G. was toen 12 jaar — erfde Lawrence Washington, de oudste zoon uit het eerste huwelijk, Mount Vernon. Later vermaakte deze het aan zijn broeder George. Intusschen had deze toch eene onbezorgde jeugd, want aan zijne moeder was ook een wel bescheiden, maar zeer voldoende bezitting te Fredericksburg in Virginië toegewezen.

In het algemeen is er omtrent W. vóór zijn 16e jaar weinig bekend. Het verhaal omtrent het appelboompje behoort tot de legenden. Maar wel stemmen al zijne levensbeschrijvers hierin

overeen, dat er in zijne eerste levensperiode niets voorkomt, dat op toekomstige „greatness“ wijst. Zoo van iemand, dan kan van W. gezegd worden, dat hij een groot man werd, zonder het gezocht te hebben. Twijfel aan eigen geschiktheid is hem tot zijn dood toe bijgebleven.

3. Klaagliederen III : 27.

4. Na eerst eene poos als adjudant gediend te hebben, werd W. bij zijne meerderjarigheid (1753) commandant van de militie-troepen in het noordelijk district van Virginië en twee jaar later over de gezamenlijke krijgsmacht van dezen staat. Het was vooral zijne kalme onverschrokkenheid, die hem zich hier deed onderscheiden.

5. Toen later W. na zijn huwelijk zich op Mount-Vernon vestigde, werd hij tot lid van het wetgevend lichaam in Virginië gekozen. Zonder eerezucht, maar trouw en eenvoudig kweekt hij zich hier van zijne taak, en schoon niet welsprekend, bezorgden zijn scherp doorzicht en zijne beslistheid hem een belangrijken invloed. Zijne politieke werkzaamheid bleef echter bijzaak, en niets verried den grooten leider bij en na den opstand.

6. *Wie 't oproer scheldt, dat kondt de klacht niet aan,
Langs heel de kust van Noord tot Zuid vernomen.*

De duisterheid van den eersten regel is vooreerst hierin gelegen, dat 't geen lidwoord, maar pers. vnv. is, terugslaande op het in de vorige strophe beschreven onvermijdelijk „verzet“; *oproer* is er een praedicatief attribuut bij. Vervolgens moet dat opgevat worden, als representeerende den onderdrukten zin: *dat het verzet dien naam zou moeten dragen.*

De zin is dus: Wie 't (dit verzet) oproer moge noemen, dat het dien naam verdient, getuigen niet de bescheiden klachten, die in alle staten vernomen worden.

Vgl. voor het gebruik van *kondt aan* ook *Nieuwe Tolhuis* 1, r. 6: „De burgerij te nooden, om . . . . enz. *verkondt*, (d. i. annonceert, verraadt, kenteekent) een raad van halve goôn;“ en verder ook *Rijksmuseum*, bl. 351: „Een veldtooneeltje, dat den toekomstigen dichter der Leuwendalers *verkondt*.“

7. *Heel 't Oosten op zijn wenk zag neergezegen.* Zinspeling op de uitbreiding van het gebied der Engelsche Oost-Indische Compagnie in den loop der 18e eeuw. Het uiteenvallen van het rijk van den Grooten Mogol was de voorname aanleiding daartoe. Na een negenjarigen krijg (1756—1765) werd Bengalen verkregen en in 1773 de provincie Benares. Gelijktijdig met den N.-A. vrijheidskrijg had het groote oproer in Voor-Indië onder Hyder-Ali plaats, in 1784 geëindigd met de onderwerping van diens zoon, Tippoo-Sahib. In hetzelfde jaar gingen de hoogheidsrechten der uitge-

putte Compagnie door de O.-I. Bill van Pitt op het Britsche gouvernement over en behield zij alleen den handel.

8. *Die Franklin 't laatst aan Chathams zijde zag.* De bezwaren der Amerikaansche koloniën vonden bij een groot deel van het Engelsche volk instemming en William Pitt, de oudere (later Lord Chatham), bestreed in Hooger- en Lagerhuis de maatregelen der Regeering. *Westminster* is de oude naam van het stadsgedeelte, waarin het parlamentsgebouw gelegen is.

Benjamin Franklin was postmeester-generaal der Engelsch-Amerikaansche koloniën, maar zijne afhankelijkheid van de regeering belette hem niet, voor de rechten zijner landgenooten op te komen. In 1767 riep het Parlement de voornaamste regeerings-agenten, waaronder ook Franklin, naar Londen, naar over de bezwaren der koloniën ingelicht te worden. F.'s vrijmoedige taal bezorgde hem zijn ontslag, en om aan gevangenzetting te ontkomen, was hij in 1775 verplicht, snel naar Philadelphia terug te keeren.

George III (1760—1820), gebrekkig van aanleg en slecht opgevoed, onderscheidde zich door eene buitengewone hardnekkigheid. Door zijn steun te verleen aan de roekelooze belastingpolitiek tegenover de koloniën, maakte hij den opstand onvermijdelijk.

9. *O, waart ge toen in marmer uitgehouwen!* Van 1775 af begint, wat niet oneigenaardig „*the canonization of Washington*“ is genoemd.

10. *Geen zegezug!* Washington's sterven moet zeer kalm geweest zijn, „without theatrical adieus.“

11. *Eens vaders huis en niet eens konings hof.* Bij het eindigen van den opstand werd er in het leger ernstig over gedacht, Washington de koninklijke waardigheid op te dragen. Toen hij echter van dit denkbeeld kennis kreeg, wees hij het met onverholten ergernis kort en beslist af.

13. Ofschoon W. tijdens zijn presidentschap de kwellingen van den staatsman, die nimmer allen bevredigen kan, niet ontgaan is, werd vooral bij zijn sterven gevoeld; wat de Vereenigde Staten in dezen grooten, edelen man verloren. Onder de resoluties bij het bericht van zijn verscheiden in het Congres aangenomen, behoorde ook de verklaring, hoe hij was „*first in war, first in peace, and first in the hearts of his countrymen.*“

Met de *transen* bedoelt Potgieter herhaaldelijk „het uitspansel“. De bedoeling is: Wat slechts in vogelvlucht, bij een blik die het heele land omvatte, te zien zou zijn.

13. *Als tot het oude Europa u teek'nen geeft.* De heer Groenewegen (*E. J. Potgieter*, blz. 273) vermoedt hier, dat u een drukfout is voor *gij*. Dit vermoeden is onjuist, de zin is: ook het oude Europa geeft teek'nen aan de Zon, dat.... enz. Deze vergissing leidt er toe, om op te merken, hoe *tot* hier een aequivalent is van *zelfs*.

14. *Halverstoks*. Het woord is onorganisch gevormd. De vr. genitief *halver* past niet bij den mann. gen. *stoks*. De regelmatige vorm *halfsstoks* is al afgesleten tot *halfstoks* of *halfstok*. Een soorgelijke wanvorm komt voor in *Meester Jochem* (II 149): „*Halverlijfs den vloed ontsprongen.*“

15. Die *striemen*, door de dwinglandij genepen,
Dat *licht* van uit verdrukking opgegaan:
Der Staten vlag, de *starren* en de *strep*en!

Voor de eerste maal valt hier de aandacht te vestigen op een voorbeeld van *chiasmus*, de naar de kruisvormige gr. letter *X* (spr. uit *chi*) zoo genoemde kruisstelling, die als eene bekende rethorische constructie in de klassieke talen voorkomt. *Striemen* en *licht* staan tot *starren* en *strep*en als *ab:ba*. De constructie komt herhaaldelijk bij Potgieter voor. Hier volgen nog eenige voorbeelden aan andere dichters ontleend. Huygens *Cluyswerck*, r. 50:

„*Pen- en pinceelenkonst*, die w'elck om 't zeerst beminen,
In *doeken* of *papier*, elck na syn' eigen aerdt.“

Da Costa's *Hagar*, r. 56: (tegenstelling van Izaäk en Ismaël):

„Den *herder* en den *held*, den *woudstier* en het *lam.*“

Of ook: *Wachter!* wat is er van den nacht? r. 85:

„Een chaos! *oud* en *nieuw* in gisting met elkander!
Verand'ring, wat ook vall'! *behoud*, wat ook verander'!

Eindelijk uit Heye's *Neerlands taal*:

„Zoo ook huwt zich *vroom* en *moedig*¹⁾
Kracht en *teerheid* in uw taal.“

16. *De starren en de strepen*. De vlag der Vereenigde Staten bestaat uit 7 roode en 6 witte horizontale strepen, terwijl in een vierkant links boven zooveel sterren op den blauwen grond voorkomen, als er Staten zijn.

17. *De transen op deed klaav'ren*. Zie bl. 37, aant. 1.

18. *Opdat die proef van vrije zelfregeering...* enz. De geheele tweede strophe der tweede afdeeling is een enkele samengestelde zin, waarvan r. 7—14 een tusschenzin is, die beter in het oog zou vallen, indien achter *rots?* en achter *reë!* eene scheidende streep werd geplaatst. De tusschenzin dient bij de voordracht snel opsommend en in wat lager toon gelezen te worden, waarna dan r. 15: *Opdat die proef...* enz. in dezelfde toonhoogte als de eerste zes regels volgt, om goed te doen uitkomen, dat zij de doelaanwijzing uitmaken, slaande op het *daartoe* uit den ersten regel:

„*En gingt daartoe van schok bij schok ge vrij...*“

¹⁾ Versta: het *vrome* en het *moedige*.

19. *Gij, kloeke pelgrimschaar!* Zie bl. 24, aant. 8.

20. *In de ongenaë der westelijke stroomen.* Uit de Noordelijke Ijszee komen twee stroomen den Atlantischen Oceaan in: de Oost-Groenlandsche en de verkeerdelijk genoemde Hudsonsbaai-stroom (eigenlijk Baffinsbaai-stroom), die zich bij New-Foundland vereenigen en, onder den Golfstroom doorgaande, een sterk afkoelenden invloed hebben op de geheele oostkust van Noord-Amerika. De meegevoerde ijsbergen dalen tot $\pm 40^{\circ}$ N.B. af, en eischen van de schepen, die van Europa komen, bij veel voorkomend nevelig weer de grootste voorzichtigheid. De overtocht der pelgrimvaders had in December 1620 plaats.

21. *Gij, ridderlijke stoet!* De bewoners van de Zuidelijke, vooral van de Mississippi-staten brengen hunne afstamming meest terug tot de Engelsche Cavaliers der 17e eeuw, en zijn uit de Episcopaausche kerk voortgekomen. Zij worden geschetst als minder werkzaam en volhårdend dan de Noordelijke stambroeders, wel gastvrij en grootscheepsch, maar ook hartstochtelijk en opvliegend.

Zowel het Noordelijk als het Zuidelijk volkskarakter wordt hier door P. nogal door donkeren bril gezien. Een feit is het, dat de weelde der Zuidelijke Staten ten gevolge had, dat er veel werk gemaakt werd van de opvoeding, zoodat jaren lang de meeste staatslieden uit den kring der slavenhouders voortkwamen. Virginie, dat indertijd Washington had voortgebracht, en dat bekend stond om de aristocratische vormen zijner bewoners, heette zelfs „het moederland der Presidenten.“ Het Noorden had steede een meer plebejisch en burgerlijk karakter. Geld verdienen ging er gepaard met hard werken. Toch kwamen er ook de meer humane denkbeelden vandaan en ten slotte behield het in de slavenvraag de overhand.

22. *'t Vuistrecht* = de lynchwet, de volksjustitie, die in de weinig bewoonde streken van het Zuiden ontstond, maar behalve tegen echte gauwdieven, ook wel als wraakneming tegen abolitionisten of slavenbegunstigers toegepast werd.

23. *Waar tweedracht aan mag lichten.* Het beeld van een aanlichtenden dag is met het karakter der tweedracht in strijd. Beter wordt het woord gebruikt in *Florence XI*, 261:

„O Dag des heils! wiens ochtend ons mag lichten,
Straal uit langs 't zwerk, tot al wat leeft! u smaak'!“

24. *Geen lichtkrans luistert.* Het neologisme *luisteren* voor „luister verspreiden“ is gevormd in analogie van denominatieven als *lichten*, *geuren*, enz., die het voortbrengen van de in het grondwoord genoemde zaak beteekenen.

25. *Als droeg het leed in de overmate erbarmen. Erbarmen*

is hier op te vatten in den zin van „verlichting, opluchting.“ In *De Zangeres* (II, 39) komt in gelijken zin voor „troost in tranen“, in *Grauwte* (II, 179): „Voor de arme vloeide de *laafnis* niet in tranenvliet.

26. *Tot louter glans de deinzing van den grond
Verdwijnen deed, of haar het licht verzwond.*

Ook in het wapen der Vereenigde Staten komen de sterren op blauwen grond voor, van 13 toegenomen tot het tegenwoordige aantal. *Of* = alsof.

27. *Naar 't Paradijs van 't haar verlokkelijk Zuid.* In 1845 maakte Texas zich van Mexico los en sloot zich bij de Unie aan.

28. *Toen Jackson zich aan Florida vergreep.* Andrew Jackson (1767—1845) was de zevende president der Vereenigde Staten (1829—1837). Het gedicht doet aan een met geweld gedempten negeropstand in Florida denken, maar daarvan wordt niets gemeld. Florida werd in 1819 door Ferdinand VII van Spanje aan de Unie verkocht, en in die dagen en later heeft Jackson een groot aandeel gehad aan den bloedigen strijd tegen de Seminolen, een Indianenstam in Florida. Ook heeft hij met ijzeren hand meegewerkt tot het terugdringen der Indianen naar de westzijde van den Mississippi. Het schijnt dus, dat P. hier negerbloed en Indianenbloed verward heeft.

29. *Waarmee h a a r geest zijn zege gadeslaat.* Haar geeft hier licht aanleiding tot eenige verwarring, indien er niet dadelijk op gelet wordt, dat het op onze eeuw terugslaat. De Tijdgeest slaat alzoo zijne zege gade.

30. *De schim van Brown.* John Brown, geb. 9 Mei 1800, was de afstammeling van een der Pelgrimvaders, die in 1620 met de Mayflower aangekomen waren. Hij was een fanatieke abolitionist en had zich in 't hoofd gezet, dat hij geroepen was, om aan de slavernij een einde te maken. In 1855 trok hij met zijne zonen naar Kansas, waar hij een belangrijk aandeel nam aan de schermtuselingen met het slavenhoudende Missouri. In 1859 kwam hij op het denkbeeld om de slaven te wapenen, en veroverde hij met een handvol aanhangers het arsenaal te Harpers Ferry (10 Oct. 1859). De slavenopstand, waarop hij gerekend had, bleef uit, het arsenaal werd 18 Oct. hernomen, den 27^{en} Oct. werd hij veroordeeld ter zake van „treason and murder“ en den 2^{en} Dec. te Charlestown opgehangen. Onder de abolitionisten werd hij een heilige en martelaar, en de naam van den dweper was eenestrijd-leus der Noordelijken in den weldra volgenden burgerkrijg.

BRONBEEK.

Voor eene beschrijving van Bronbeek zij verwezen naar Craandijk's *Gelderland*, bl. 86—90. Het betrekkelijk nieuwe en door Koning Willem III eenige jaren te voren aangekochte landgoed, werd door dezen in 1859 als invalidenhuis aan het departement van koloniën afgestaan. Het vers dagteekent van 1863.

I.

Bij het naderen van Bronbeek gaat de eerste impressie, die den dichter treft, van de driekleur uit, die daar van het gebouw wappert. Waar hij ook in het buitenland die geliefde kleuren ontmoette, te land of ter zee, steeds hadden zij het vermogen zijne stemming tot hooger peil te doen rijzen. Was hij op zee en woei er een flinke bries, zoodat de gespannen vlag aan den mast zich als een kleurenboog tegen de lucht afteekende, of ook als het wat ruwer was en die banen: rood, wit, blauw, wild door elkaar slingerden, als vochten zij wie boven zou zijn (1), hoe woest het weer dan ook soms dreigde, dat kleurentrio voerde zijne verbeelding altijd terug naar het vriendelijk thuis in het vaderland. En zag hij in eene vreemde haven die banen golven van eenig koopvaardijship, of prijken op de woning van een consul of gezant, en had hij dan weken achtereen niet anders gehoord en gesproken dan stug en ernstig Zweedsch of zangerig Italiaansch, dan was het hem vaak, of plotseeling een echt rond Hollandsch „Welkom!“ hem in de ooren klonk bij het zien dier vereerde vlag, die ons steeds blijft herinneren, hoe zij eens in alle hemelstreken gevierd en geëerbiedigd werd (2),

en hoe zij het was, die van de schepen woei, toen Stadhouder Willem III aan Engeland de vrijheid kwam brengen!

II.

En toch, nu we die driekleur op Bronbeek zien wapperen, maakt zij nog verheffender indruk. Bekruipt ons soms in het buitenland een gevoel van spijt of schaamte, als we onwillekeurig ons roemloos heden tegenover het schitterend verleden stellen, hier is de tegenstelling tusschen voorheen en thans van opwekkender aard. Een paar eeuwen geleden was het hier nog eene woeste eenzame streek, waar de stilte maar zelden gestoord werd door vroolijk gedruisch van luidruchtige jagers en woedende honden, wild en onvermoeid het edele hert achtervolgend, hijnend naar een koelen waterplas (3). Vooral stadhouder Willem III mocht zich hier gaarne in gezelschap van zijn trouwen Bentinck aan dat hartstochtelijk vermaak overgeven (4); maar hoe eenzaam het er in die tijden ook was, een verheugende ommekeer heeft thans nieuwe toestanden geschapen. Welgeslaagde ontginningen hebben het gebied der woeste gronden telkens meer doen inkrimpen, en een blik op de tallooze torentjes in het rond doet zien, hoe een welvarende bevolking zich over de geheele Veluwe heeft verspreid. Die naam past dan ook kwalijk meer; ze is niet langer eene „vale ouwe"! En heeft een onzer dichters haar een „vilten hoed met gouden boorden", genoemd, dat beeld dient gewijzigd, om het nu nog vol te houden. Ook die kale vilten bol is nu getooid met gouden tressen en veeren; niet alleen de Veluwrand is rijk aan natuurschoon, ook de vroegere heide is nu vol bekoorlijke plekken. En willen we bij het beeld van den hoed blijven, dan mag gezegd worden, dat onze koning als schoonste sieraad een heerlijk edelgesteente er aan gehecht heeft, nu hij hier, waar in de buurt de IJsel zijne fraaie kronkelingen maakt, — als draalde hij, om niet zoo spoedig in zee te zijn, — het schoone lustverblijf Bronbeek heeft afgestaan tot een tehuis voor invaliden met kleine pensioenen uit ons Indisch leger.

III.

Wie Bronbeek bezoekt, en eensklaps den breeden, witten

gevel ziet afsteken tegen het donker geboomte er om heen, kan niet nalaten in zijn geest eene reis om de wereld te doen. Rustig en stil ligt het gebouw daar, de koninklijke vlag golvend in het front, maar plotseling voert het de fantasie elders heen (6). En het deert de lichtgewiekte niet, dat de grenzen van ons gebied in Europa maar beperkt zijn, aan de andere zijde van den aardbol ligt een veel uitgestrekter, waar Neerlands zonen zich even goed thuis gevoelen.

Zullen onze gedachten dien wimpel volgen, die bij frisschen oostenwind thans naar het verre Westen wijst? Er zou reden te over toe zijn, waar in Amerika een belangwekkende strijd aan het woeden is, en ons hart nog altijd aan het oude Nieuw-Nederland hangt. Toch trekt daarheen onze verbeelding niet, evenmin als naar het indertijd zoo treurig verwaarloosde Brazilië (7), hoeveel betrekking we ook daar nog op hebben. Neen, onze fantasie vliegt voort, den grooten zeeweg langs, de Kaap om en de Indische zee door, tot ze rust vindt (8) op de heerlijke eilandengroep, die zich daar in Oostersche pracht en weelde uitstrekt, en in welks bezit we ons verheugen, ook ter wille van de rijke toekomst, die het voor Jong-Neerland opent. Maar vandaar weer snel terugkeerend en Bronbeek voor ons ziende, wordt het ons duidelijk, wat het geheim is om aan het komende en ook aan verdere geslachten daar eene grootsche toekomst te verzekeren (9): nl. milde zorg voor allen, die er hun leven en gezondheid veil hebben voor ons gezag. En Bronbeek toont, hoe ook aan koning Willem III dat geheim ontsluit is, waar hij in 1859 dit kostelijke landgoed als een Militair Invalidenhuis aan het departement van koloniën overdroeg, en daarmee het bewijs leverde, hoe zijne voorzienige zorgen zich niet tot het Rijk in Europa beperken, maar ook het verre Indië daar ten volle in deelt.

IV.

Menig recht hebben de vorsten in den loop der eeuw aan den geest der nieuwere tijden ten offer moeten brengen. Maar het schoonste prerogatief, aan hun hoogen staat verbonden, is hun gebleven, het voorrecht om op groote schaal goed te kunnen doen.

Niet daarin is dit gelegen, dat zij de macht hebben om glanzende onderscheidingen te verleen en aan allen, wier verdiensten hen doen uitsteken boven de massa (10). Dat eerbetoon konden de vorsten zonder gevaar aan het publiek overlaten, dat helden en kunstenaars genoeg bewierookt en wel zorg draagt, dat de roem hunner werken doordringt tot het verre nageslacht.

Neen, het is reiner weelde, die voor de vorsten is weggelegd. Zij zijn in staat, om al die stillen in den lande te gedenken, wier leven eene aaneenschakeling van brave zorg en zelfopoffering is geweest, maar wie in den regel, als de oude dag nadert, gebrek en armoë wacht, en niet, gelijk zij in hun eenvoud waanden, een waardig loon voor een leven van trouwe plichtsvervulling. Zie, dan moet het voor een vorst eene ongekende voldoening zijn, als eene aardsche voorzienigheid de onrust dier teleurgestelden te kunnen wegnemen en hun toe te roepen: „Maakt u niet bezorgd, trouwe kerels! de jaren, die u overschieten, zullen vrij van zorgen zijn!”

V.

Dat oordeelde ook onze Koning eene hem passende taak, en daarmede toonde hij zich den grooten stadhouder-koning waard, wiens naam hij in eere dragen mag. En al is Bronbeek niet te vergelijken bij het groote zeemanshospitaal, dat de vroegere Willem III te Greenwich deed verrijzen, dat vermindert de verdienste van onzen Koning niet.

Ongetwijfeld zal het hem gestreeld hebben, als hij op zijne recepties in den Haag tal van oudgasten zag verschijnen, die aan eene burgerlijke of militaire positie in Indië fortuin en weelde te danken hadden, of bij zijne bezoeken aan Amsterdam of Rotterdam op te merken, hoe de vrouwen onzer groote kooplieden (11) in haar diamanten- of paarlentoos menige adellijke hofdame in de schaduw stelden. Maar als hij bij dergelijke feestelijke gelegenheden al dien glans en weelde om zich heen zag, voor het meerendeel voortgesproten uit ons koloniaal bezit, dan dacht hij aan de wakkere mannen, die daar in de tropen moeiten, gevaren en dood trotseerden, om dat bezit te beveiligen, maar die er naam noch voordeel wonnen, en gewoonlijk alleen met

een arm of been minder, en wat wonden en litteekens rijker, er vandaan kwamen. En stelde hij dan in die omgeving een feest-dronk in op het heil van het lieve Vaderland, dan mocht hij er gaarne een warm woord voor de Indische soldaten aan toevoegen, voor al wat die daar heldhaftig droegen en doorstonden, in het belang van dat soms zoo weinig dankbare vaderland.

VI.

Wel genieten daar die oude krijgers op Bronbeek, al wat hun hart begeert: na een gezelligen winter binnen de muren, al het mooie van het voorjaar, en verder uit veld en tuin vol-op al de heerlijkheden, die de tijd van het jaar meebrengt, — en dat alles naar stipten regel en op de klok af, als mannen bevallen moet, voor wie militaire tucht eene tweede natuur geworden is. En dan dat mooie tehuis met de buste van den koning aan den ingang en de koninklijke vlag op het dak, inderdaad het is veel, maar niemand zal beweren, te veel voor die brave kerels. Zij zien er met hunne bruine gezichten ook wat kranig uit in dat blauw met geel, al doet die uniform ook wat aan Zweedsche soldaten denken (12). Maar die vergelijking met de mannen uit dat „ijzeren rijk“ in 't hooge Noorden, als Vondel Zweden genoemd heeft, doet hier geen kwaad aan die ijzeren vuurvreters, wier onverschrokkenheid alleen de sluipende inlanders respect kon inboezemen. En hoe ze daar onder het klinken van het Wilhelmus hebben gestreden, dat tuigt eene groep als onder gindschen beuk: houten beenen en leege mouwen in verscheidenheid. Geen wonder, dat we de jongens, die daar verbaasd die mannen staan aan te gapen, vermanen om hunne petjes af te nemen, en dat we ook zelf niet voorbij gaan, zonder met eerbied den hoed te lichten.

VII.

Zoo onbekommerd hun ouden dag te slijten en zonder vernederingen hun laatste uurtje af te wachten, zij zijn er ten zeerste dankbaar voor, die braven. Maar wat ze ongetwijfeld nog hooger stellen, is de gezelligheid, die ze daar onder elkander genieten. Zie, wanneer zij in een gewonen kring ophalen van de avonturen, die ze hebben beleefd, en van de gevaren, die ze hebben doorstaan, ja, dan wordt er aanvankelijk met nieuwsgierigheid

en bewondering geluisterd, maar de rechte belangstelling is het toch niet. De geschiedenissen worden wat eentonig en de verhalen voelt wel, dat men naar wat anders verlangt en slechts fatsoenshalve hem aanhoort. Hoe geheel anders echter, als hij onder zijne kameraden is! Dan kan hij honderdmaal hetzelfde verhaal doen, en altijd vindt hij weer gelijke belangstelling, ook bij hen, die er zelf bij geweest zijn en toch maar weer met open mond en ingehouden adem zitten toe te luisteren. Zoo vinden zij onder elkander dat echt kameraadschappelijk gevoel, waardoor zij inderdaad ééne groote familie vormen, eene broederschap zoo schoon verzinnelijk in dat ééne kerkje, dat om beurten katholieken en protestanten tot bedehuis dient. Treffend bewijs, hoe gemeenschappelijke gevaren alle verschil doen slijten, en dat, vooral waar de dood in de verte wenkt, menschen van welk geloof ook, ten slotte toch allen, één in hope, naar een zelfden hemel en eene zelfde zaligheid uitzien!

VIII.

Wanneer, — heerlijke gedachte! — uit die zalige gewesten de derde Willem uit ons grootsch verleden, nog eens mag nederzien op die Veluwe, welke hem zoo lief was, hoe zal die aanblik hem verkwikken! Met welgevallen zal zijn oog dan rusten op het hofgezin, in den omtrek van het Loo zich verlustigend, vaak vereend om het schilderachtige Udelermeer in de spanning van de prikkelende valkenjacht (13), en altijd koningin Sophie, in een bevallig jachtgewaad, dat hare schoonheid slechts te meer doet uitkomen, het middelpunt van aller bewonderende blikken. Maar ook het gezicht op Bronbeek zal hem streelen. Hier verkondigt de driekleur, die hij bij zijn leven zoo schitterend verdedigde, de hooge verdiensten van zijn naneef en naamgenoot, die niet wilde rusten op de rijke lauweren van zijn voorgeslacht, maar ook door eigen werk de harten wilde winnen van zijn volk. En die, door zijn grooten voorzaat geïnspireerd, eenmaal het Nederlandsche volk zal weten te bewegen (14), om eene te lang uitgestelde schuld af te doen, en aan alle invaliden en grijzen uit leger en vloot een zelfden gerusten ouden dag te bezorgen, als die uit het Indische leger thans op Bronbeek genieten.

AANTEKENINGEN.

1. *Of ridderwit en Nassaublauw*
Ge boven 't Staatsche rood dorst beuren.

Het zou verkeerd zijn, in deze regels de een of andere symbolische beteekenis te willen zoeken. De bedoeling is alleen uit te drukken, dat het stormt en de banen der vlag wild door elkander geslingerd worden, alsof — en hier volgt niet anders dan een klein spel van Potgieters fantasie, op ongeveer gelijke wijze als in den aanhef van *Maart 1844*, — alsof wit en blauw met het rood om den voorrang vochten.

2. *Dat Oost als West u pleeg te zingen.* De vorm *pleeg* is hier volkomen onverdedigbaar. Er is een imperfectum noodig: *placht* of desnoods archaïstisch *plag*.

3. *Hoe eenzaam zij hier zeellen mocht.* Zij wijst terug op de vier regels vroeger genoemde en hier gepersonifieerde *stille*.

4. *Toen haar slechts Bentinck's rit vervaarde.* Uitvoerig schildert Potgieter een jachtrit van stadhouder Willem III en zijn vriend Bentinck in *Gedroomd paardrijden*, str. 177—225.

5. *Tot zwaaiens toe.* Deze navolging van uitdrukkingen als *tot vervelens toe*, *tot ziek wordens toe*, en enkele andere komt bij P. herhaaldelijk voor: *tot verklarens toe*, *tot wettigens toe*, enz.

6. *Laat vrij naar 't West die wimpel duiden.* Aangenomen moet dus worden, dat toevallig bij het bezoek de wind Oost was.

7. „*Verzuimd Brazil*“. Zie v. Haren's *Geuzen*, 11e zang.

8. *Tot ied're wensch zijn haven vinde*
In 't paradijs van Insulinde.

De vraag is: iedre wensch van wie? Van de Nederlanders is niet wel mogelijk. Het aannemelijkst lijkt het mij, de ietwat omslachtige uitdrukking — onder rijm dwang van *Insulinde* ontstaan, — op te vatten als in de paraphrase geschied is; nl. dat de phantasie daar al wat zij verlangen kan vervuld ziet en dus tot rust komt.

9. *Waar zij 't geheim die grootsch te borgen*
Den dichten sluier op doet slaan,
In u . . . . .

Waar is hier op te vatten als *terwijl*. 't *Geheim* is gepersonifieerd; 't geheim den sluier doen opslaan" is alzoo „'t geheim ontdekken.“ *Die grootsch te borgen* laat twee opvattingen toe: „die (toekomst) op grootsche, d. i. op royale wijze te waarborgen“ —

of: „die tot eene grootsche toekomst te maken.“ Beide opvattingen zijn even bruikbaar. *In u* drukt uit, dat de fantazie het geheim om de toekomst van het komende geslacht in Indië te verzekeren ontdekt, door, snel terugkeerend, een blik op Bronbeek te slaan.

10.

*'t Is geen betoon van ijdele gunsten
Wie zich verdienstelijk onderscheidt.*

Het onwd. 't, in den 14^{en} en 22^{en} regel herhaald, is het gebleven voorrecht om — wij lasschen in: op groote schaal — goed te doen. De bijzin heeft het karakter van een datief.

11. *Vorstinnen van de beurs.* Vgl. *Een ander visioen* (I, 150) *prinsen-koopliën.*

12. *De blauwe rok met geel geboord.* De overeenkomst met de Zweedsche uniform mag P. getroffen hebben, blauw en geel is in de soldatenkleedij eene vrij algemeene combinatie. De verlokking om met den term *yz'ren* rijk de ijzeren kerels een complimentje te maken, zal er wel toe meegewerkt hebben. Het epitheton komt voor in Vondels: *Tot tol van Z. M. van Zweden, betaald te Gottenburg aan den heer Jacob van Dijk.*

13. *Veër met veër.* Zie bl. 38, aant. 4.

14. *En op Zijn beë de plek zal wijzen,* d. i. koning Willem III zal op de beë, versta: op inspiratie van zijn grooten voorzaat, het initiatief nemen om het Nederlandsche volk te bewegen voor leger en vloot hetzelfde te doen, wat op Bronbeek voor het O.-I. leger geschiedt.

HEUGENIS VAN WOLFHEZEN.

6 Augustus 1863.

Potgieters herinneringen aan zijne wandelingen — *Heugenis aan Renswoude, Heugenis aan Wijk aan Zee e. a.* — leveren telkens bewijzen, hoezeer voor hem natuurleven en menschenleven innig samensmolten, en zoo de bron werden van het beeldend lyrisme, dat zijne kracht is. In *Heugenis van Wolfhezen* vloeit zijne liefde voor de schoonheden van het beroemde landgoed samen met zijne belangstelling in het eerste Zendingsfeest, daar Donderdag 6 Augustus 1863 met toestemming der eigenaresse ¹⁾ gehouden. Deze zendingsfeesten zijn als een der latere uitingen van het Réveil te beschouwen, als geestdriftvolle pogingen om de schoonheid en majesteit der natuur mede te doen werken tot de propaganda van het rechtzinnig Christendom. Of zij aan de bedoeling beantwoord hebben, mogen anderen beslissen. Soms hebben wij vrome Christenen hooren klagen, dat de zendingsfeesten in „Christelijke kermissen“ ontaard waren; het woord is niet van ons en het lijkt ons wat te streng, geneigd als wij zijn om iedere onderneming, die de minbevoorrechten met de heerlijkheden der schepping in gemeenzamer betrekking brengt, van harte toe te juichen. Maar het kon niet anders, of Potgieter moest er belang in stellen. Zijne vrije religie mocht hem over andere middelen doen peinen, ook hij rekende herleving der volksvroomheid onder de noodzakelijke

---

¹⁾ Vrouwe douairière baronnes van Brakel Doorwerth. Het feest, waaraan ruim 6000 bezoekers deelnamen, werd geopend met eene rede van Ds. O. G. Heldring van Hemmen. Onder de sprekers kwamen voor de heeren A. H. W. Brandt, P. van Eik, P. J. Helwig en Looman uit Amsterdam, J. H. Gunning van 's-Gravenhage en prof. A. Brummelkamp uit Kampen. De plechtigheid werd opgeluisterd door een koor van 82 zangers onder aanvoering van den bekenden hoofdonderwijzer H. J. van Lummel.

voorwaarden van de wedergeboorte der volksveerkracht ¹⁾, al verloor hij daarbij de materiële voorwaarden niet uit het oog.

In die stemming gedacht hij het feest op *Wolfhezen*. En al beantwoordde de indruk niet aan zijne verwachting, behartigenswaardig was zijne slotopwekking: „Staakt toch uw twisten over den voorkeur van de eene of de andere volkspaedagogie en tijgt aan het werk!“

I.

Was de wondere schoonheid van Wolfhezen tot hiertoe slechts aan zeldzame wandelaars bekend, thans is daarin verandering gekomen. Sinds daar het eerste zendingsfeest gehouden werd, leeft de herinnering aan deze heerlijke natuur in de harten van al degenen, die daar vol heilige geestdrift te zamen waren, en tegelijk een gevoel van groote dankbaarheid voor het voorrecht, om in zulk eene schoone omgeving te mogen getuigen van Hem, die al deze wonderen schiep.

Ook de dichter heeft daar menigmaal rijk genoten. En wanneer ooit in gezelschap het gesprek op *Wolfhezen* viel, betreurde hij steeds, niet te kunnen teekenen of schilderen, om zoo in staat te zijn, beter dan door het woord alleen, aan wie het niet kende, althans eene flauwe voorstelling te geven van dat verrukkelijk natuurschoon. In een oogwenk zou dan het vlugge penseel het verrassend fraaie landschap doen opdoemen (1), eene teergrijze lucht tot achtergrond, hier en daar afgewisseld door vroolijk blauw, een zachten zonneglans doorlatend over het bekoorlijk geheel. Een streek of wat zou volstaan om het geboomte te doen verrijzen: zware eiken met breede kruinen, en daarnaast de lichte berken met hunne blanke stammen, schilderachtig gegroepeerd langs de glinsterende beek. Maar zou zoo in weinig oogenblikken het bosch verrassend te voorschijn komen (2), met zijn rijkdom van groen fraai afstekend tegen de purperen hei, die het zou insluiten, toch zou èn bosch-èn heigrond bijwerk moeten blijven. Middelpunt van het heerlijk tafereel mocht alleen de bekende groep beuken zijn, hunne waaiervormige kruinen zacht

¹⁾ Vgl. *De Zusters* (Proza 3e dr. bl. 135).

wuivend in den koelen morgenglans. Dat is Wolfhezen's schoonste plek, en geen der velen, jong of oud, arm of rijk, die er ooit bewonderend heeft stilgestaan, of hij heeft vol eerbied zich het hoofd ontbloot, onder den diepen indruk der heilige stemming, die daar zijn gemoed aangreep (3).

II.

Ja, wel te benijden is de kunstenaar, die zoo de schoonheid der hem omringende natuur (4) blijvend weet te binden aan zijn gehoorzaam paneel. En nog meer benijdbaar, als hij ook in de beweeglijke menschenwereld om zich heen het schoone vinden mag, en het weet over te brengen op het stille doek: eene schijnbaar levenlooze afbeelding van het volle, rijke leven, die niettemin aan komende geslachten het lief en leed van dat voorbijgaande leven onverzwakt blijft vertolken. Maar, helaas, aan die gave gaan ook oogenblikken van marteling gepaard, als zelfs de rijkstbegaafde kunstenaar bij wijlen worstelen moet met zijne stof en de kwellende ervaring opdoet, dat zijn kunstvermogen te kort schiet, dat zijne oogen gezien hebben, wat zijn penseel niet kan weergeven.

Welnu, nemen wij aan, dat een begenadigd kunstenaar zich opgewekt voelde, om het zendingsfeest te Wolfhezen op het doek te brengen (5), dan zou hij er allicht in slagen, en het landschap en zijne eigenaardige stoffeering op dien feestdag recht te doen, en ons het aantrekkelijk schouwspel te bieden van eene schare menschen, voor een enkelen dag onttrokken aan de een-tonigheid en dufheid hunner gewone omgeving, en nu met volle teugen genietend van al de verrassingen, die dit paradijs hun aanboden: den diepen ernst der schaduwrijke lanen, het dartel spel der zonnestralen, de wonderen van het plantenrijk, schitterend in den morgendauw, en daarbij den overweldigenden indruk der grootsche vergezichten. Misschien zou het hem ook gelukken, enkele karakteristieke verschijningen typeerend weer te geven: het vroom-onschuldige gelaat van een buitenkind, dat nog niet weet, met wat verzoeken de wereld haar bedreigt; den berouwhebbenden zondaar, die zich klein en nietig voelt onder den druk van zijn schuldbesef; harde, zelfgenoegzame vroomheid,

die geen barmhartigheid kent, waar het geldt anderen te oordeelen.... Maar machteloos zou ook de kunst hem blijken, zoodra hij beproefde, dien echt-innigen religieuzen zin uit te beelden, die, diep verscholen in een vroom gemoed, aan geen uiterlijkheden kenbaar is.

III.

Daar wordt de voorzang aangeheven, het eerste vers van den 95en psalm:

„Komt, laat ons samen Isrels Heer,
Den rotssteen van ons heil, met eer,
Met Godgewijden zang ontmoeten....“

Breed en statig weerklinkt het lied door Wolfhezen's lanen en onwillekeurig rijst bij velen de herinnering op, aan eene hagepreek uit de benauwde dagen van voorheen. Maar, Godlof, hoe zijn de tijden veranderd! Geen vrees voor ruw krijgsvolk, dat de vergaderde ketters met musketvuur uiteendrijven zal. Geen beduchtheid voor een tyran, die zijn onderdanen de vrijheid ontzegt, om hun God naar hun geweten te dienen. — Niet vreemd is het, dat dergelijke aandoeningen het gemoed van menigen feestganger vervullen, en het blijkt uit de ontroering op veler gelaat, uit vochtigen blik of trillend psalmboek. De opgewekte verbeelding voert deze vromen vol eerbied rond onder het kloeke voorgeslacht. Ze hooren dezelfde psalmtonen weerklinken van de schepen der Watergeuzen. Zij zien de tooneelen van bloed en tranen, die de vrijheid van consciëntie heeft gekost, maar ook Christus' kerk krachtig opbloeiend te midden van het krijgsumroer.

„Komt; laat ons knielen voor den Heer!“

Met dat woord teruggevoerd naar het heden, voelen ze hunne roeping. Zijn zij geen nakomelingen van dat oude geuzenvolk? Ja, diep voelen zij den last der zonde, maar Godes dienst kan elken drang en hartstocht heiligen. Te veel — dit is hunne grootste schuld — isoleeren zij zich van het wereldsche gedrang. Dat moet anders worden. Die wereld niet gevreesd en meegewerkt aan hare wedergeboorte! Alle gaven en krachten ontweekeld om aan dat heerlijke doel te arbeiden!...

Gingen zulke gedachten in die hoofden om? Helaas, bij het einde van den psalm wijkt ook de illusie, en keert de herinnering terug aan de ontnuchterende, verkillende werkelijkheid. Van de kloekheid der vaderen is geen spoor meer gebleven. Overal heerscht jammerlijke stilstand, in de kunst en in de wetenschap, in de nijverheid en in den handel (6). De Nederlanders zijn op geen enkel gebied voorgangers en baanbrekers meer!

IV.

Er is maar één middel tot genezing. Nieuw onderzoek der groote levensvragen, ook al moet het daartoe komen tot nieuwen strijd! De tragen, de vrede-roepers, willen daarvan, helaas, niet hooren. Zij verlangen niet partij te kiezen, zij willen niet ingelicht worden. Zij schuwen het vrije onderzoek, maar evenmin gelooven zij aan eene goddelijke openbaring. Zij zijn zelfs te traag om te twijfelen.

Treurige uitkomst na zulk een veelbelovend verleden! Het voorgeslacht, dat vrijheid en onafhankelijkheid veroverde, het heeft er om geworsteld en er bloedige offers voor gebracht, doch in dien kamp groeide ook zijne kracht. Maar wij, die den zegen dier vrijheid in volle mate genieten, hoe weinig blijken wij die offers waardig, hoe zeldzaam zijn bij ons het moedige woord en de krachtige daad, hoe ver zijn wij op weg om den naam te verdienen van „uitgedoofde natie.“

O, wie, die de lauwheid en flauwheid van heden doorziet, heeft niet den echt-gemeenden wensch in zich voelen opkomen, dat er weer eens een tijd van druk en dwingelandij voor het vaderland mocht naderen, om dien Laodiceeërgeest te doen wijken. Zoowel het geloof als de wetenschap zijn er van bevangen (7). Het eerste ziet geen heil dan in een streng-dogmatisch Christendom, dan in een terugkeer tot de versteende formulieren van eenigheid der Dordtsche vaderen. En de rationalistische wetenschap, Bijbel en Christendom den rug toekeerend, weet van geen anderen kenbron der waarheid dan het nuchtere verstand, en ontzegt alle waarde aan de getuigenissen des gemoeds.

O, mijn jammerlijk vervallen volk, ontaard van de strenge degelijkheid der vaderen! Door wie en vanwaar zullen wij hunne hooge deugd terug erlangen (8), hunne geestdrift voor de heilige

waarheid, hunne liefde voor het onvergankelijk schoon? Wie zal den stoot geven tot eene volksherleving, die als voorheen zich opmaakt, om op elk gebied nieuwe werelden te ontdekken, en die, vol eerbied voor de hooge vlucht van wetenschap en genie, tegelijk ook de stille geheimenissen van het gemoedsleven weet te waardeeren?

Of de zendingsfeesten daartoe zullen leiden? De bijeenkomst te *Wolfhezen* heeft die vraag onbeantwoord gelaten. Maar één hartgrondige wensch heeft die nieuwe verschijning doen rijzen. Laat het uit zijn met de twisten van rechtzinnigen en vrijzinnigen, wie van beiden op de ware methode van volksopvoeding mag bogen! Laat iedere partij naar haar inzicht de hand aan het werk slaan, en met alle macht en kracht gebruik maken van de middelen, die zij tot verheffing der natie oorbaar acht. En dan maar vol vertrouwen aan de toekomst overgelaten, naar de verkregen uitkomsten (9) over de deugdelijkheid dier middelen een oordeel te vellen!

AANTEKENINGEN.

1. *Een stuk papier, een brok paneel*
 Getoetst door potlood of penseel,
 Zou u getrouw, zou u geheel
Afspiegelen voor verraste bliken; (;)
Het geestig spel van licht en schouw,
 In deinzend grijs *wat gulden blauw,* (;)
Een zweem van zon door 't wolkengrauw
Het lieflijk landschap doen verkwikken,
En, beurtlings stout of sierlijk schoon,
Hier eiken, met hun zware kroon,
Daar berken, zilverig van toon,
Langs heu'len en om 't beekje schikken!

Het afgedrukte fragment brengt bij de eerste lezing eenige verwarring te weeg, maar bij nader onderzoek blijkt de constructie behoorlijk in orde te zijn, mits eene kleine wijziging in de interpunctie worde toegelaten, hierboven tusschen haakjes aangegeven. *Een stuk papier, een brok paneel* zijn dan de subjecten van drie nevenschikte en samengetrokken zinnen:

1°. (r. 1—6). Een stuk papier . . . enz. zou afspiegelen het spel van licht en schaduw en het gulden blauw in het deinzende grijs;

2°. (r. 7 en 8). (Het) zou *een zweem van zon* het lieflijk landschap doen verkwikken.

3°. (r. 9—12). En (het) zou eiken en berken langs heuvel en beek schikken.

2. *Maar schemerde* ons dus dra het bosch,
Geen paarse hei, geen glinstrend mos
Vergunde in mijmring weg te zinken.

Schemeren heeft hier de beteekenis van: in vage, min of meer duidelijke omtrekken te voorschijn komen.

Vergunde moet, daar het eene veronderstelde schildering is, die de dichter op het oog heeft, als *zou vergunnen* gelezen worden. Hei en mos (voor hei- en boschgrond) zouden niet de volle aandacht des beschouwers in beslag mogen nemen. *Mocht vergunnen*, in den zin van „mocht toelaten“ zou hier het volkomen juiste woord geweest zijn.

3. *Of licht hier schoot*
Uit hooger rijk dan dezen hemel.

De zin is: „of hier eene nieuwe nederdaling van pinkstervuur, eene andere uitstorting van Heiligen geest plaats vond.“

4. Uit de paraphrase blijkt voldoende, hoe de aanhef der tweede strophe te lezen is. *Verschie* en *schare* zijn een paar ongemeene woorden voor de tegenstelling *natuur* en *menschenwereld*.

5. *Mocht hier 't genie zijn stof gebieden.*

Van hier tot het slot is eigenlijk één samengestelde zin, waarvan de slotregel: *'t verzweeg, wat innigst juichte en klaagde*, de hoofdzin is, terwijl *Mocht hier . . .* en *Schoon 't in de schets . . .* als bijzinnen van toegeving voorafgaan.

De regels:

„In zoete duisternis dier dreven
Waardoor de zonnestrallen zweven,
Waarin de dauw tot paarlen stolt,
De schare aan schoonheid zich verkwikkend,
Verrast, verrukt in 'teden blikkend,
Dat ied're glooïing openrolt!“

moeten vlug en op wat lager toon gelezen worden, als eene omschrijving van den in den voorafgaanden regel bedoelden harmonieuzen indruk. Uitkomen moet dan ook, dat *in zoete duisternis* enz. tot *stolt*, eene bepaling is bij *de schare*.

Verder moeten ook de regels, volgende op

„Verscheiden als die treedt aan 't licht:“

op denzelfden vluggen verklarenden toon voorgedragen worden, zoodat eindelijk op den slotregel de volle nadruk valt.

6. In donkre groeve, op blinkend spoor.

Een paar stoute metonymia's. De eerste, *mijn* voor *nijverheid*, is duidelijker dan de tweede. Bij dit „spoor“ is te denken aan de blinkende groeve, die een schip achter zich laat. Vgl. de „groeve“ en de „blinkende bellen“ in het *Rijksmuseum* bij de karakteristiek van Cats' poëzie (*Proza*, 353). Dit is aannemelijker dan de veronderstelling, dat P. aan blinkende rails dacht. De opvatting is ruimer en het is dan duidelijker, dat „de scheepvaart en de handel“ bedoeld worden.

7. Geloof noch weten tuigt van gloed,
 Waar *deze* in kille tempelhoven
 Ons van 't versteende vrucht *beloven*
 Of *gene*, Leer en Schrift te boven,
 Een stemme *ontzeggen* aan 't gemoed.

Opmerking verdient, dat *deze* en *gene* hier van plaats zouden moeten wisselen, naar den regel dat *deze* het laatst- en *gene* het voorafgenoemde aanduidt.

Verder is op te merken, dat de woorden *deze* en *gene* in het meervoud genomen worden, dus voor de mannen van het geloof en de mannen van de wetenschap.

8. *Wie wekt dat weer in ons die vare?*

Gewrongen constructie voor: „*wie wekt* (maakt), *dat die* (de degelijkheid) *weer in ons vare.*“

9. *Tot ieders akker wit zal wezen*
En bij den oogst te voorschijn ga,
Wat uit de halmen valt te lezen.

Lezen is hier op te vatten in de zin van *verzamelen*. Bij den oogst, liever nog bij het dorschen, moet blijken, wiens zaad de beste en zwaarste vrucht heeft opgeleverd.

TER GEDACHTENIS.

1813—1863.

Het tegenwoordige geslacht heeft bijna de heugenis verloren aan den vloed van banale poëzie, die voorheen bij volksfeesten en watersnooden dreigend kwam opzetten, en ook in de feestdagen van 1863 niet achterwege bleef. *Ter gedachtenis* is in zijne soort mede een gelegenheids-gedicht, maar tevens een bewijs, dat het genre niet noodwendig ondichterlijk en vergankelijk behoeft te zijn. Potgieters hooggestemde idealen op het gebied van volks-opvoeding en volksrechten openbaren zich hier weer in opwekkend-origineele vormen.

I.

Met volle deernis gedenkt de dichter het treurig lot van Holland in de vernederende dagen der Fransche overheersching, toen elke nieuwe dag nieuwe krenkingen bracht en de herhaalde bittere ervaringen ten slotte eene schijnbaar doffe en moedeloze berusting ten gevolge hadden. Toch bleef er nog altijd een straal van hoop in de harten schijnen. Het machtige Engeland bleef met goed gevolg Napoleons macht trotseeren. Daar leefde de Prins, daar bleef de vrijheidszonne glanzen, vandaar moest, indien zij niet voorgoed vernietigd bleef, de vrijheid wederkeeren. En wel was die algemeene sympathie voor Engeland weinig geschikt om Napoleon gunstig voor Holland te stemmen, maar hoe ook gekweld en getergd, het kon zijn heimwee naar de verloren onafhankelijkheid niet verbergen.

Daar voer plotseling eene trilling van hoop door de harten,

toen de tijding kwam van Napoleons tegenspoed in de vlakten van Rusland; maar het Fransche politie- en spionnenstelsel liet niet toe, ook aan een schijn van verzet te denken. Zelfs niet, toen na den slag bij Leipzig aan de oostelijke grenzen zwermen Russen en Kozakken verschenen, en zich het zonderlinge verschijnsel voordeed, dat deze vertegenwoordigers der Oost-Europeesche barbaarschheid de West-Europeesche beschaving hunne bescherming kwamen aanbieden. Toch bleef men niet aarzelen die hulp te aanvaarden; de minste poging tot opstand werd met kerker en schavot bedreigd.

Intusschen, Holland was niet dood, het was slechts schijn-dood. En zoo voelde het zich in die machteloosheid toch door de herinnering aan zijn schitterend verleden geprikkeld, om eene stoutmoedig-wanhopige poging te wagen. De omstandigheden waren in alle opzichten ongunstig: de vloot was in handen der Engelschen, de vestingen bezet met Fransche garnizoenen, en de bloem der Nederlandsche jongelingschap dienende in de legers van den overweldiger. Toch voelde Van Hogendorp het oogenblik gekomen, dat het schijn-dode Holland herrijzen wilde uit zijne verstijving, de spreuk gedachtig: Help u zelf en de Hemel zal u helpen! Welnu, de oude waarheid bleek ook thans niet te liegen, en de Nederlanders toonden zich trouw aan hun verleden: toenemend in kloekheid, bij het stijgen van het gevaar. Zoo maakten zij zich weder vrij, bezielde door heilige herinneringen, die hen bewaarden voor onwaardige wraak op den aftrekkenden vijand, maar die dank aan het Opperwezen den grondtoon hunner vreugde deden blijven. Zoo keerde ook de Oranjevorst in het vaderland terug, dat hem, de diensten van zijn Huis gedachtig, als constitutioneel koning huldigde, en weldra verkondigde de geliefde driekleur weer op alle zeeën, dat het handeldrijvende Holland zijne eervolle plaats in de rij der volken hernomen had.

II.

Wanneer het Nederlandsche volk aan die dagen der verdrukking terugdenkt, stellen de meesten zich dat tijdvak slechts voor als eene periode van leed en ellende, gelijk er meer in het leven van individuën en natiën voorkomen. De dichter

acht het echter hoog tijd, dat er aan die opvatting een einde kome, en er een geschiedschrijver opsta, die de Nederlanders duidelijk leere inzien, dat de beproevingen der Fransche overheersching slechts als eene verdiende straf beschouwd moeten worden.

Zware eischen zouden een dergelijken historicus te stellen zijn. Zonder aanzien des persoons, maar ook zonder hartstocht of partijzucht, zou hij de gedenkschriften uit die dagen hebben te doorzoeken, met geoeffenden blik het betrouwbare ziftend uit een overvloed van waardeloos geschrijf. Dan zou hij moeten aantoonen, hoe de handelsvoorspoed der 18e eeuw hier tot eene demoraliseerende weelde leidde, die de republiek onvermijdelijk ten val moest brengen, ja, hij zou moeten doen uitkomen, hoe dat verval al ingetreden was, vóór de Revolutie kwam, en hoe de Republiek reeds lang voor 1795 aan eene machteloosheid leed, die haar tot prooi bestemde van de eerste de beste mogendheid, die de hand naar haar zou uitsteken.

Maar, helaas, zoo al een geschiedschrijver, wien het aan kennis, talent en karakter niet faalde, gereed ware om zich aan de moeielijke taak te wijden, hoe zou hij over de noodzakelijke bronnen beschikken! Gedenkschriften van beteekenis uit die dagen zijn er bijna niet. In Frankrijk en elders mag het eene soort van mode zijn *Mémoires* uit te geven, onze ouden van dagen zijn ongezind uit vaderlandsliefde te doen, wat daar uit ijdelheid geschiedt. Niemand schijnt den moed te hebben om er voor uit te komen, welk aandeel hij aan de gebeurtenissen van 1795 en daarna gehad heeft, en liefst trachten de aanzienlijken van heden te verbergen, dat ze in die dagen tegenover het thans regeerende vorstenhuis stonden.

Met krachtigen aandrang wekt Potgieter de flauwhartigen op, om die houding te laten varen en getuigenis te geven van hetgeen zij beleefd hebben. Zij zijn wellicht de laatsten, die het doen kunnen; en al zullen sommige reputaties er door rijzen of dalen, hun land en hun volk hebben recht op openhartige mededeelingen. Maar er is niet veel kans op, dat die wensch vervuld worde. Men is hier te lande nu eenmaal jammerlijk afkeerig van eene publieke behandeling der publieke zaak, uit het oog verliezend, dat juist in de schemering van

het halve weten de laster vrij spel heeft, terwijl daarentegen, zoodra de volle waarheid over eene zaak opgaat, ook de bereidwilligheid niet uitblijft, om na het begrijpen, te vergeven en te vergeten.

Een voorbeeld van die waarheid is Napoleon, de roemruchtige wereldbeheerscher, van wiens lotgevallen Bilderdijk terecht getuigd heeft:

„Hier valt de veder der historie
Der grijze fabel in den schoot.“

Toen deze Titan ten val kwam, moest ook hij ondervinden, dat pygmeeën zoogenaamd vonnis over hem velden, en hij even diep verguisd werd, als hij in de dagen zijner heerschappij werd vergood. Welnu, in dat oordeel is heel wat verandering gekomen. Ook wij, Nederlanders, zien in hem, al heeft hij eene zee van rampen over ons gebracht, niet langer alleen een modernen Attila. En al zullen wij er nimmer toe komen zijne nagedachtenis te zegenen en bloemen te strooien op zijn graf, toch is onze stemming omtrent hem verzacht, en kunnen wij deernis voelen met zijne harde boete, achter de barre rotsen van St.-Helena.

III.

Maar, zal men vragen, voegen zulke sombere beschouwingen bij de vreugde van het halve eeuwfeest onzer herwonnen onafhankelijkheid? Mogen wij van een dichter niet vergen, dat hij met opgewekter zin den feesttoon aangeve?

Wie zoo spreken, vergeten, dat voorheen aan eene echt Nederlandsche feestviering nooit het ernstige element ontbrak. Wanneer het voorgeslacht zijne hoogtijden hield, ging immer eene ernstige, hartelijke toespraak vooraf. Daarna eerst ging de beker rond, dan eerst kwam het liedboek voor den dag en nam de pret een aanvang. En zoo viert elke natie feest op haar manier. Toen de Russen in den loop van dit jaar (1863) herdachten, dat hun eerste vorst Rurik vóór duizend jaar den grondslag van het Russische rijk legde, hebben zij dat feit gevierd met al de luidruchtigheid, die hun feesten eigen is. Als de Franschen vierdagen houden, dan mag, bewonderaars van krijgsroem als zij zijn, geen militair

vertoon of kanongebulder ontbreken. En vieren de Engelschen feest, dan verbaast men er zich over, hoe dit machtige en vooruitstrevende volk, dat in voortgaande en geleidelijke hervormingen steeds het eenig ware behoud vindt, in die feestvieringen zich steeds zoo conservatief mogelijk toont, en daarbij met naïeve trouw aan allerlei traditioneele plechtigheden en eeuwenoude gebruiken vasthoudt.

Zoo heeft elk volk zijne eigenaardigheden en zoo hebben wij de onze. Geen huiselijk feest van beteekenis, dat niet ingeleid wordt door een kerkgang. Welnu, laat ons nationaal feest daarvan de weerspiegeling zijn en laten, heel 't vaderland door, alle Nederlanders, elk naar zijne gezinte, zich verzamelen in hunne tempels, om zoo aan de feestviering de onmisbare wijding te geven. Als dan de voorgangers der gemeente de hoogere beteekenis der gedachtenisviering welsprekend hebben uiteengezet, als wat de vaderen leden, de zonen en dochteren weer in herinnering is gebracht; en lied en gebed uiting hebben gegeven aan de dankbaarheid, waarmede die herinnering hen vervulde, dan zullen al die duizenden, teruggekeerd in hunne omgeving, meer oog hebben gekregen voor de orde en de vrijheid, de welvaart en den voorspoed, waarin ons volk zich verheugen mag, voorrechten, waarvan de waardeering vaak achterwege blijft, omdat zij tot eene gewoonte geworden zijn. En wanneer zoo dit nationale feest op de manier van een huiselijk feest begint, dan zal daardoor allicht ook meer in 't oog vallen de huiselijke, intime verhouding, die er hier bestaat tusschen het volk en het vorstenhuis, tusschen Nederland en Oranje.

IV.

Welke herinneringen bestormen ons (10), als we terugdenken aan de tijden, waarin dat verbond gesloten werd! Wie waren die Nederlanders der 16e eeuw, wie was de Oranjevorst, die zich aan hun hoofd stelde, toen zij het samen bestonden, het machtige Spanje hunne vrijheid en onafhankelijkheid af te dwingen?

Hebben zij gelijk, die in den grooten Zwijger slechts een eierzuchtig edelman zien, de weldaden, van Karel V genoten, met schandelijken ondank vergeldend aan diens zoon? En die

de Nederlanders dier dagen een volk van kramers en visschers schelden, in hunne winzucht licht misleid tot eene dwaalleer, en vervoerd tot heiligschennis en tempelroof?

Of geldt de andere beschouwing, die in den Prins van Oranje den genialen voorlooper ziet van de verdraagzaamheidsidee, eerst in veel later dagen als het grootsche beginsel van den nieuweren tijd erkend? En die deze kramers en visschers eerbiedigt als vrome lieden, geen hooger goed kennend dan de vrijheid om hun God te dienen naar de inspraak van hun geweten?

Wil men een antwoord op die vragen? Is er dan, wat den Prins betreft, beter waarborg voor de zuiverheid zijner bedoelingen dan de trouw, waarmede hij zich aan de zaak van dat kleine volk heeft gewijd, tot sluipmoord aan dat leven van zelfverloochening een einde maakte? Zijn de zegenrijke gevolgen, die de grootsche worstelstrijd met Spanje voor deze landen opleverde, en de eerbied, waarmede de geheele wereld zijn naam gedenkt, niet het krachtigste verweer tegen de beschuldiging van lage eerezucht? Hebben voorts de Nederlanders voor de ernst van hun streven niet eene wolk van getuigen in de tallooze martelaren, die op brandstapel en schavot voor de groote zaak hun leven gaven? En pleiten daarvoor niet evenzeer het practische beleid, dat zij aan hun vromen zin wisten te paren, naast de grootsche uitkomsten, waardoor het Hervormde Holland der 17e eeuw de wereld heeft verbaasd?

Zoo is de vereeniging van Nederland en Oranje steeds een symbool der vrijheid geweest, en waar dat verbond in 1813 hersteld werd, kon die gezegende vrijheid niet uitblijven. Al dadelijk droegen de verbonden mogendheden van het Weener Congres aan dat met België vereenigde Nederland de eervolle taak op, om een bolwerk tegen het onrustige en onbetrouwbare Frankrijk te vormen (11). En alle volken, droomden dat thans de heerschappij van recht en vrijheid aanvangen zou. Voor het verkrijgen van dien zegen was geheel Europa in beroering geweest. Duizenden waren op de slagvelden gebleven, doch, — wat nood! — zij waren gestorven voor de vrijheid! Bruiden hadden hun bruidegoms het zwaard aangespjt, om voor die toekomst hun leven te gaan wagen. Moeders hadden te vergeefs uitgezien naar hunne zonen, die niet wederkeerden van de velden, waar ge-

worsteld werd om dat hoogste goed. Maar, o bittere teleurstelling, aan bijna half Europa bereid, toen die vurig begeerde vrijheid, na het brengen van zooveel offers, toch achterwege bleef! Doch alvorens die bedrogen volken, — meent de dichter — de hoop opgeven, ooit dien zegen in volle mate deelachtig te worden, laten zij dan hun zinkenden moed aanwakkeren, door den blik naar deze lage landen te richten, welker bevoorrechte bewoners niet misleid zijn in hunne verwachting, maar in rijke mate staatkundige vrijheid en invloed genieten, een voorrecht, dat vooral de ouderen van dagen treffen moet, die van 1813 af de ontwikkeling der toen verworven rechten van stap tot stap hebben kunnen volgen (12).

V.

Het verbond (13), dat die rechten waarborgt, danken de Nederlanders in de eerste plaats aan koning Willem I, die de hem aangeboden waardigheid niet wenschte te aanvaarden zonder eene grondwet, die het volk tegen willekeur en den vorst tegen ontrouw beschermt. En aan den tweeden Willem komt, bij de hulde voor zijne verdiensten als krijgsman, de nog hoogere staatsmanseere toe, dat hij gaarne heeft medegewerkt om de grondslagen van dat verbond te herzien en te vernieuwen. Zoo zijn in die grondwet de rechten der kroon en de vrijheden des volks gewaarborgd, en is daardoor een band gevlochten tusschen Oranje en Nederland, die, door wederzijdsche genegenheid gewijd, bij al wat in de verloopende halve eeuw vergankelijk bleek, vorst en volk steeds nauwer vereenigde. Op die grondwet berust eene staatsregeling, uitgaande van twee groote beginselen. Allereerst, dat een volk, hetwelk een zeker peil van beschaving en karakter heeft bereikt, alleen gehoorzaamheid verschuldigd is aan wetten, op welker samenstelling het zelf invloed heeft gehad en die daarna door de koninklijke sanctie voor allen bindend worden. En voorts, dat de vertegenwoordigers der natie, aan geheel onbelemmerde verkiezingen hun mandaat moeten danken, opdat alleen zij, die zich door wijsheid en belangeloosheid onderscheiden, tot die hooge verantwoordelijkheid geroepen worden.

Wel is dan ook koning Willem III bevoorrecht boven andere

vorsten. Zijn gebied is beperkt, en zijn staat bescheiden, maar zijne verhouding tot zijn volk is zoo gelukkig mogelijk. Hij draagt een naam, die door tal van herinneringen populair is — een naam, den dichter inzonderheid lief, omdat hij omgekeerd ook die herinneringen weer onder de natie levendig doet worden (14), — den naam van den stadhouder Willem den derden, den grooten kampioen voor het Protestantsch beginsel der gewetensvrijheid tegenover het trotsche Frankrijk, dat Spanje opgevolgd is als vertegenwoordiger van het absolute dwangprincipe. De taak van koning Willem III is oneindig veel lichter dan die van zijn grooten voorzaat. Wel heeft ook hij met verschillende partijen rekening te houden, doch hij staat er boven. Of hij zijne raadslieden uit de eene of andere richting kiest, allen beginnen steeds met in zijne handen den eed van trouw af te leggen. Dat kweekt eene eendracht, als de stadhouder-koning noch hier, noch in Engeland ooit gekend heeft; steeds had hij eene partij naast, en eene andere partij tegenover zich. Toch blijft er in die gunstiger omstandigheden ook voor dezen Willem III eene hooge en dankbare roeping weggelegd. Voor hem ligt eene grootsche taak in het verre Indië. Moge hij zich opgewekt gevoelen om daar andere toestanden te scheppen (15), niet slechts door hier en daar het lot van den inlander iets te verzachten, maar door het voorbereiden en steunen van afdoende maatregelen, die een eind zullen maken aan het daar heerschend dwangstelsel, en hem de eeuwige dankbaarheid zullen verzekeren van al die honderdduizenden, die er tot heden onder lijden.

VI.

En nu de vlaggen in top, op huizen en torens, in eigen havens en op vreemde reede, de vroolijke driekleur, die het eerst van de vaartuigen der Watergeuzen heeft gewapperd en ook thans weer op alle zeeën in eere rondwaait! Laat ze blijde wapperen, van 't verre Oosten, waar ons kleine land Japan heeft doen ondervinden, dat het zijne rechten niet straffeloos laat schenden (16), tot in 't verre Westen, waar het zijn humanen zin heeft bewezen in de vrijmaking der West-Indische slaven (17)!

En bij de vlaggen feestelijk groen! De Novembermaand is er niet gunstig voor, maar sparregroen is er altijd, en waar de bloemen ontbreken, daar doe het Oranjelint dienst. En is het te guur om in de open lucht feest te vieren, geen nood! er zijn zalen in overvloed! Daar volksbals aangericht en be-
wezen, dat de Nederlanders nog altijd met Hendrick Spieghe-
den *Lof van het dansen* zingen! Maar vooral in de groote
steden geen kosten gespaard en om die talrijke slavende schare
gedacht, die voor haar harden arbeid ook recht op een deel
levensvreugde heeft! Doch is het waarlijk de ernstige bedoeling
die arme zwoegers wat te verheffen, dan ook iets meer gegeven
dan eene ras gedooft illuminatie en wat vergankelijk vuur-
werk! . . . .

Hier valt de dichter zich zelf in de rede en verbaast hij zich
over zijn eigen naïeve wenschen. Immers de kunst om origineel
en verheffend feest te vieren, die aan het voorgeslacht der 17e
eeuw in zoo hooge mate eigen was, die kunst schijnt wel
geheel verloren gegaan. Loopt het in onze dagen, zoowel in
lager als in hooger kring, niet steeds op vervelende feestmaal-
tijden en eindelooze toasten uit? Wanneer toch zal er weer eens
een tijd aanbreken, zoo rijk aan schoonheidszin als de schitte-
rende dagen, toen Frederik Hendrik den tachtigjarigen worstel-
strijd een einde deed nemen! Wanneer zal weer onder ons wakker
worden dat volle welbehagen in het frissche, rijke leven, dat
Breeroo's en Jan Steen's te voorschijn roept, om in het kleine
en alledaagsche den humor te vinden, maar ook Vondels en
en Rembrandts, om het hoogste en verhevenste in klank en in
beeld te brengen (18). Eerst dan, als die wedergeboorte aan-
breekt, eerst dan zal onze onafhankelijkheid waarlijk voltooid
zijn. Is er schooner bewijs voor den hoogen zin der vaderen
denkbaar, dan het feit, dat de Amsterdamsche vroedschap hare
vreugde over den Munsterschen vrede uiting gaf in de stichting
van het achtste wereldwonder op den Dam, en Amalia van
Solms de heldendaden van haren gemaal deed vereeuwigen op
de wanden der Oranjezaal in het Huis ten Bosch? Waarom
zou er thans niet iets dergelijks geschieden en eene blijvende
kunstschepping (19), een nieuw Museum voor de schatten onzer
schilderschool of een Paleis voor de Volksvertegenwoordiging,

aan het nageslacht getuigen, dat ook het Neerland onzer dagen op geniale wijze wist feest te vieren? Want, leeft er waarachtige dankbaarheid in de harten voor den zegen in 1813 ondervonden, dan uite die dankbaarheid zich ook in verhoogd nationaal leven op elk gebied, en in het bijzonder op dat der kunst. Zonder dat blijft de viering van ons herwonnen volksbestaan slechts een roes van vergankelijkke opgewondenheid!

AANTEEKENINGEN.

I.

1. *Er slikkerde aan den voet der duinen,
Er schitterde op die blanke kruinen
Wat glans van daar de vrijheid schoot.*

De aankondiging van den onderwerpszin in den derden regel in het *er* der beide eerste klinkt een weinig Duitsch. De zin is echter duidelijk; de glans der Engelsche vrijheid wierp zijn weerschijn op onze kusten, bleef hier de hoop op verlossing levendig houden.

2. *Toch, levende in een wâ gewikkeld.* Men vergete niet, dat P. hier voortdurend Holland toespreekt. Eenige regels vroeger heeft hij gezegd, dat Holland de vrijheid lief had tot den dood, hier zet hij de beeldspraak voort. Holland is „levend in een lijkwâ gewikkeld,” alzoo slechts schijndood. En hiermede wordt het „Herrijze ik!” van 7 regels verder duidelijk. Hogendorp wordt voorgesteld als hoorende, dat het schijndoode Holland uit zijne wade wil verrijzen.

II.

3. *En wat vermaking ze onderzoeke.* *Vermaking* voor *nalaten-schap* is een zeldzaam woord, maar zoowel de Woordenlijst als Van Dale vermelden het. Vgl. ook in *Isaac da Costa*:

„Wanneer niet Da Costa een grootscher vermaking
Dan Vondel of Bilderdijk liet aan de faam.”

4. *Voor ied'ren stoot gewiekte bal.* De bedoeling is natuurlijk, dat de republiek te vergelijken was bij een pluimbal, gereed om aan iederen stoot te gehoorzamen, alzoo volkomen passief. De geheele uitdrukking is eene bepaling van gesteldheid, die bij *we*

behoort, schoon de auteur *onze republiek* in gedachten heeft, alzoo wederom eene constructie naar den zin, (*synesis*). Vgl. bl. 86.

Potgieter's beschouwingen in dit gedeelte herinneren aan het oordeel van Thorbecke in zijne *Historische schetsen*: „Zij (de Republiek) had haar tijd lang overleefd.... Het oude samenstel was, toen het door den machtigen stroom van 1789 werd bereikt, reeds ziel- en wezenloos.“

5.

*Wie dorst zijn leven ons beschrijven,
Als had hij niet vergeefs geleefd?
Den moed zijn meening trouw te blijven,
Wie die hem had? wie die hem heeft?*

Herhaaldelijk zijn er klachten geuit, dat de mannen, die de jaren 1787—1813 meegemaakt hebben, zoo gesloten geweest zijn. Dat heeft o. a. Th. Jorissen ondervonden, die in het Voorbericht van zijn *Bijdragen tot de Geschiedenis der omwenteling van 1813* allerlei uitvluchten mededeelt, waaronder hem inzage van familie-papieren geweigerd werd. „In dit opzicht, zegt hij, is de wensch geoorloofd, dat ons volk wat ijdel moge worden, en onze memoiren-literatuur daardoor rijker.“

Zoo is het bv. bekend, dat er gedenkschriften van A. R. Falck bestaan, maar dat de uitgave daarvan door zijn uitdrukkelijk verbod verhinderd is. Op de eerste bladzijde moet hij zijn vloek uitspreken over dengene, die ooit dat verbod overtreden mocht.

Uit de regels, die Potgieter laat volgen, blijkt dat ook hij die terughoudendheid hoofdzakelijk gebrek aan moed vindt. Bij Falck zal het wel wat anders geweest zijn, maar voor het meerendeel waren de mannen van 1813, zooals Busken Huet¹⁾ ze in hun eigen spraakgebruik betiteld heeft, „berouwvolle keezen en in hovelingen verkeerde democraten,“ die hun patriotsch verleden liefst vergeten zagen. Ook in zijn *Daags na het feest* (dl. V) laat Huet zich in dezen geest uit: „Sommigen van de jongeren onder hen hebben naderhand hunne afkomst verloochend en zich geschaamd voor hunne eerste liefde. Dit stond hun leelijk; en misschien is die ontrouw de reden, dat men in den tegenwoordigen tijd voor hunne tweede grootheid zoo weinig hoogachting koestert.“

Intusschen, de zaak is ook nog in een ander licht te zien. Groen van Prinsterer (*Handboek*, 724) zegt: „Verschil van politieke inzichten werd vergeten: het smolt, onder buitenlandsche verdrukking, weg.“ En Mr. J. van Lennep (*Leven van C. en D. J. van Lennep*): „Wanneer men eens nadacht, hoe gezegend de toestand van ons Vaderland voor de Omwenteling was geweest, en wat daarvan nu geworden was, dan ontstond er in menigen boezem

¹⁾ *Lit. Fantasieën VI*, Cornelis van Lennep en de zijnen, bl. 87.

zelfverwijt en vroeg men zich af, of men niet beter had gedaan zich eenige dingen te getroosten, dan als de hond uit de fabel het goede dat men bezat te verliezen, ten einde een ijdele schaduw na te jagen."

6. *Wat weegschaal zijn moest te zien slingeren* = „zoogenaamd de weegschaal te zien hanteeren." De bedoeling is, dat Napoleon na zijn val beoordeeld werd door lieden, die niet tot zijn schouder konden reiken. Of gelijk Béranger zong:

„Voyant qu'Achille succombe,
Les myrmidons hors des rangs
Dansent gaïment sur sa tombe:
Les petits vont être grands!"

III.

7. *'t Mopsje*. Zie bl. 42, aant. 1.

8. *Als zich hun duizendst jaar besloot*. Het is duidelijk, dat de dichter hier aan de viering van het duizendjarig bestaan van het Russische rijk denkt.

Dat hij met de „anderen, die voor kriegsroem leven" de Franschen op het oog heeft, is minder stellig, maar toch niet twijfelachtig, als men bedenkt, dat het gedicht van 1863 dagteekent. Pruisen, dat thans ook in aanmerking zou kunnen komen, waar het liefde voor militair vertoon geldt, had destijds als militaire mogendheid minder te beteekenen.

9. *In middeleeuwschen tooi*. Een der eerste staaltjes van de hier bedoelde voorliefde der Engelschen voor overoude gebruiken bij hunne feesten, is wel de jaarlijksche intocht van den Lord-Mayor in de City. Ook in hunne rechtszalen en bij academische promoties blijkt hunne gehechtheid aan ouderwetsch costuum.

IV.

10. *Oranje en Neerland!* enz. Schoon het hier volgend gedeelte geen toelichting vereischt, zij toch even gewezen op den fraaiën symmetrischen bouw van de eerste helft der strophe, waar tegenover het harde oordeel, dat soms over Oranje en Neerland gehoord wordt, de opvatting gesteld wordt, die de dichter voor de juiste houdt.

11. *Of tot haar dienst wordt gij herkoren, maar zoeter last u opgelegd*. Gelijk uit de paraphrase is gebleken, denk ik bij deze regels aan de bedoeling van het Weener Congres om het vereenigde Noord- en Zuid-Nederland tot een bolwerk tegen het gewantrouwde Frankrijk te doen dienen. De „zoetere last" was: den vrede te helpen bewaren.

12. *Teloorgesteld, haast half Europa!* Bij dit slot der 4e strophe is het wel noodig te bedenken, dat omstreeks 1863 en in Frankrijk en in Duitschland nog weinig staatkundige vrijheid heerschte.

V.

13. *Hoe wij 't den eersten Willem danken*, en zeven regels verder: *Gelouterd gaf hij 't andermaal*. Waarop slaat dit voornwd. 't? Het komt mij voor, dat het een terugslag is op het slot van de 3e strophe, waar sprake is van het „verbond tusschen vorst en volk,” waarvan in de 4e strophe de oorsprong en het herstel bezongen is, terwijl nu in de 5e de bezegeling van dat verbond in eene grondwet tot nieuwe dichterlijke overwegingen stof geeft.

14. *Ons liefst, wijl hij in u herleeft*. Deze regel is wat duister. Men kan in *ons* eene aanduiding van den dichter zelf zien en bij de lezing den klemtoon op *ons* laten vallen, Potgieter heeft altijd groote verwachtingen van het herleven der 17-eeuwsche herinneringen gehad, en zoo is de naam van *Willem den Derden* hem dus vooral lief, omdat die naam den grooten stadhouder weer wat meer in herinnering kan brengen.

De mogelijkheid is echter niet uitgesloten, dat de dichter ook met *ons* het Nederlandsche volk bedoeld en den klemtoon op *liefst* gedacht heeft. De gedachte verandert dan slechts in zooverre, dat de verwachting, op het herleven van den populairen naam gebouwd, dan als in ruimer kring gekoesterd wordt voorgesteld.

15. *Gij, die gebiën zult: „er zij dag!”* Tot recht verstand van het slot dezer strophe herinnere men zich (vgl. bl. 86, aant. 12), dat in de dagen van 1863 de koloniale quaestie, de oppositie tegen het cultuurstelsel, in 1860 aangebonden door Baron Sloet tot Oldhuis en Van Hoëvell, zich aan het ontwikkelen was. De dichter hoopte alzoo, dat die beweging tot vrijmaking van den inlander 's Konings krachtigen steun zou mogen verwerven.

VI.

16. *Als zich Japan aan u vergrijpt*. Dit is eene zinspeling op het gebeurde in 1863, toen de Daimio van Nagato plotseling de vreemde schepen, waaronder ook Hollandsche, in de straat van Simonoseki liet beschieten. O. a. raakte de Hollandsche *Medusa* erg in 't gedrang. Eerst na het verschijnen van Potgieter's gedicht, volgde in Sept. 1864 de straf, toen eene vloot van Engelsche, Fransche, Hollandsche en Noord-Amerikaansche schepen Simonoseki bombardeerde en de vestingwerken verwoestte, eene schade, waarvan zich de stad niet heeft kunnen herstellen. Jhr. de Casembroot heeft zich daar den naam van „held van Simonoseki” verworven.

17. *Nu Massa's zweep niet langer nijpt.* De wetten tot afschaffing der slavernij in West-Indië zijn van 8 Aug. 1862,

18. *Die ons, als Rembrandt, licht leer scheppen.* Zie bl. 70, aant. 2.

19. *De Oranjezaal en 't Amstelwonder.* Het Huis ten Bosch in zijn geheel is eigenlijk door Amalia van Solms ter gedachtenis van haar gemaal gesticht. De Oranjezaal is een octogoon, waarvan de wanden eene reeks van tooneelen uit het leven van Frederik Hendrik voorstellen. De hoofdwand wordt ingenomen door eene groote allegorische voorstelling van Jordaens, waarop de Prins over vijanden van allerlei aard: ziekte, ondeugd, enz. zegeviert. De andere stukken stellen het leven van den Prins voor, van het oogenblik, dat Pallas hem uit de handen zijner moeder aanneemt, tot zijn dood.

Het Paleis op den Dam is eene uitdrukkelijke herinnering aan den Munsterschen vrede. De inwijding had plaats 29 Juli 1655.

Aan het slot der paraphrase heb ik mij veroorloofd in te laschen, wat ik vermoed dat de dichter daar bedoeld heeft. Een wetsvoorstel tot het stichten van een Paleis voor de Staten-Generaal is in die dagen inderdaad aangenomen.

Die wet van 1 November 1863 (*Staatsblad* no. 129) bepaalt het volgende: „In overweging genomen, dat het wenschelijk is het grondwettig verbond van Ons Stadhuis met het Nederlandsche volk, waartoe de grondslagen in November en December 1813 gelegd zijn, op eene waardige wijze te doen herdenken:

„Te 's-Gravenhage wordt voor de vergaderingen van de beide Kamers der Staten-Generaal een paleis van Staatswege opgericht.“

De wet draagt Thorbecke's handteekening, maar nooit is er uitvoering aan gegeven, zelfs geen begin er mee gemaakt, ofschoon aan het slot der wet toch naar gewoonte gelast en bevolen wordt, „dat alle ministeriële departementen, autoriteiten, collegiën en ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.“

WILLIAM SHAKESPEARE'S GEBOORTEDAG.

23 April 1564.

Dit gedachtenisvers vormt met *Isaac da Costa* en *Voor het eeuwfeest van Friedrich Schiller's geboorte* een trio, waarin Potgieter toonde, hoe hij groote dichters wist te huldigen. In zijn *Florence* deed hij dit ten opzichte van Dante op nog meer monumentale wijze.

Aan de paraphrase dezer dichterlijke hulde behoort echter de aanwijzing van een paar onjuistheden vooraf te gaan, die niet afdoen aan de waarde van het gedicht, maar die toch gerectificeerd moeten worden. Potgieter geeft namelijk ten onrechte den indruk, dat Shakespeare's ouders, John Shakespeare en Mary Arden, armoede kenden, Het waren welgestelde burgerlieden en eerst toen William 14 jaar was, ondervonden zij wat tegenspoed.

Eene tweede onnauwkeurigheid is, dat de dichter niet het eerste, maar het derde kind van dit ouderpaar was. Wel zijn de beide eerste vroeg gestorven.

I.

Geen dichtgaaf, die te vergelijken is bij de werkzame verbeelding van eene jonge moeder, wakend bij de wieg van haar eersteling (1). En hare weelde is een zeer positief geluk: niet slechts afwezigheid van leed, maar een gevoel van grooten rijkdom, nu in dat kind al haar danken en haar bidden samenvloeit.

Die poëzie en dat geluk waren drie eeuwen geleden ook het deel van William Shakespeare's jonge moeder, en bij die herinnering voert onze verbeelding ons terug tot een voorjaarsdag van het jaar 1564, naar eene bescheiden woning aan de oevers van den Avon, waar Mary Arden zit te peinzen bij de wieg van haar slapenden Billy. 't Is een echte lentedag, rijk aan

jonge geur en kleur, en dadelijk rijst in het dichtend moederhart de gedachte op: „O mocht het leven hem evenzeer toelachen, als thans dit lieflijk lenteweer het zijne eerste levensdagen doet. Maar die wensch gaat met een diepen zucht gepaard, en ze schrikt, of die ook haar kleine mocht hebben gewekt. Doch een blik door het wiegekleed stelt haar gerust; gezond slaapt hij voort, de rozen op de wangen.

Weer gaat dan dit zoete peinzen door; hare dwalende blikken volgen de glinsterende kronkelingen der rivier en onwillekeurig ziet zij uit, of ze ook de torens van Charlecote, het kasteel van Sir Thomas Lucy bespeuren kan. En weer tijgt hare moederlijke fantasie aan 't werk: ze ziet haren Willy onder het hooge geboomte met de kinderen van den landheer spelen, door rijke gaven van hoofd en hart onder die adellijke speelnoten volkomen op zijne plaats.

Maar zij schrikt van die zondige eierzucht en slaat het teeken des kruises. Doch daar klinkt horengeschal: een jachtstoet stellig, die de bosschen intrekt. En weer laat hare verbeelding zich niet beteugelen. Ze ziet het voorname jachtgezelschap met Sir Thomas aan de spits, maar op een der vurige rossen ontwaart ze ook haar jongen, den eenige, die den edelman bij kan houden.

En wederom schrikt ze op uit dien droom. Is het de Booze, die haar in verzoeking brengt? Maar kan het wel zonde zijn, als haar moederhart voor haar kind op een milder levenslot hoopt, dan zijn zwoegenden en slavenden vader ten deel viel? Niet uit hoogmoed en ijdelheid heeft ze hare verbeelding vrij spel gelaten. Neen, maar zij kent al de hardheden der armoede, de vernederingsen die zij zich moet laten welgevallen, de verzoeking, waaraan zij blootgesteld is.

Maar daar wordt de kleine vroolijk kraaiend wakker. Zij neemt hem op, en — nieuw bewijs van jonge-moeders-poëzie — als hij op haar vragend: „Zal Willy een brave jongen worden?“ toevallig knikt, dan neemt ze dat aan als eene naïeve bevestiging, en bewogen slaat zij een dankbaren blik omhoog. Dan legt ze hem aan de borst, en zoo drinkt hij van haar dien echten levenslust in, die hem zelf de rozen op de wangen

toovert, en die later in zijn dichtwerk geslacht op geslacht verkwikken zal (2).

II.

Hoe benijdenswaardig moet het leven zijn van een groot-grondbezitter (3), gelijk men ze in Engeland aantreft: een uitgestrekt gebied, dat de blikken niet overzien kunnen, onbetwist het zijne te mogen noemen, en zich heer en meester te voelen van al wat daarop leeft en huist.

Wat moet zulk een landedelman een trotsch gevoel vervullen, als hij, op zijn bliksemsnel ros het edele hert vervolgend, of zijne welafgerichte valken in het luchtruim bespiedend, immer de wetenschap heeft, dat hij zich op eigen terrein bevindt, en wild en gevogelte op het land en in de lucht zijn volle eigendom zijn.

En nog grooter voldoening is voor hem weggelegd, als hij zijne schatten besteedt, om moerassen en heidevelden in vruchtbare landouwen te herscheppen, en hij bij het aanschouwen der uitkomst van zijne pogingen (4) het opwekkende besef met zich mag omdragen, dat ook na zijn dood nog velen om dat goede werk zijn naam zullen zegenen.

Maar ver boven dezen te benijden is de dichterheros, die een nog reusachtiger gebied beheerscht, het onmetelijk rijk van herinnering en verbeelding, en die in alle tijden en onder alle volken thuis, al wat ooit menschenhart bewoog, weet te vertolken.

Als deze zijn vliegend ros bestijgt, dan voert het hem, in meer dan adelaarsvlucht, de sferen door, en het weet van wijken noch wankelen, al stormt en bliksemt het om hem heen. Geen stof, waarvan de verhevenheid zijn genie doet duizelen, geen gevoelstoestanden, hoe felbewogen of ontroerend ook, die in zijn gemoed geen weerklank vinden.

Zoo beheerscht hij als vinder en profeet aller hoofden en harten, en die heerschappij houdt niet op bij zijn dood. Neen, bij het voortsnellen der eeuwen breidt zich immer de kring zijner vereerders uit, en geen nageslacht zal zijne erfenis doen verloren gaan.

Of hebben de drie eeuwen, die over Shakespeare's dichtwerk zijn heengegleden, het in eenig opzicht doen verbleeken? Zijn de Romeinen in *Coriolanus* en *Julius Caesar* nog niet steeds voorbeelden van burgermoed en burgerdeugd? Blijft *Timon van Athene* (5) niet de type van een nobelen menschenhater? Ver-
tegenwoordt *Shylock* niet nog altijd den gloeiendsten rassenhaat? Italië werd één, en daarmede nam zijn treurig verleden een einde, waarin het, verwinnende of overwonnen, immer bleef bukken onder het juk der slavernij; maar wat niet veranderde, is de geestdriftige bewondering der Italianen voor *Romeo en Julia*, dien heerlijken zang van Zuidelijke jonge liefde. Duitschland is om Sleeswijk-Holstein met Denemarken op voet van oorlog, maar als *Hamlet*, prins van Denemarken op Duitsche tooneelen verschijnt, dan kent het meegevoel geen grenzen voor deze deerniswaardige verpersoonlijking van energie, verlamd door teerheid van gemoed en hooge intelligentie. En hoe het ongeloof zich ook moge uitbreiden, waar in *Macbeth* Banquo's schim verschijnt, wordt ook de koelste vrijdenker ontroerd door dit dreigend gewetensvisioen.

Zoo bleef de roem van dezen dichtervorst ongerept, zijne beeldengalerij aan de Britsche historie ontleend, onvertroffen, zijn blik in de raadselen van het menschenhart ook door de psychologen van den jongsten tijd als ongeëvenaard erkend, en terwijl gansch Engeland trotsch is op dezen zijn grootsten zoon, werd diens kunst voorbeeld en maatstaf voor het drama der nieuwere tijden (6).

III.

De groote dichter, thans in hooger kringen opgenomen, verwijt daar nu te midden van zijne evenknieën, de heroën der wereldliteratuur, zonder aarzelen door hen erkend als hun gelijke. Hij begroet er met diepen eerbied de scheppers van het oud-Indische heldendicht, het Mahábhārata en het Rāmáyana, hij herkent er vol verrukking de beroemde vertegenwoordigers der eeuwig frissche Grieksche kunst. Ook de hoofdmannen der Romeinsche literatuur ontbreken er niet, doch meer wordt 's dichters aandacht geboeid door de groep, die den overgang tot de nieuwere tijden vormt.

Toch, al vervallen in die hoogere sferen de onderscheidingen niet, zou het dwaasheid zijn te meenen, dat daar de kinderachtigheden voortleven, die hier de menschen op kunstgebied verdeelen; dat daar strijdvrage als: Classicisme of Romantiek? en dergelijke meer als ernstige problemen zouden worden erkend. Neen, in die verheven oorden is het inzicht algemeen, dat gelijk het licht zich in tal van kleuren splitst, ook de schoonheid zich in eindelooze verscheidenheid van vormen openbaart, en iedere vorm recht van bestaan heeft, mits die uit echten schoonheidsdrang geboren zij.

Hoe zal Shakespeare van zijn verheven standpunt met een glimlach neerzien op de beduchtheid van sommige kleinmoedigen, alsof de dagen der poëzie geteld zouden zijn. Het is waar, bedenkelijk is de dweepzieke ingenomenheid van het tegenwoordig geslacht met muziek en nog eens muziek, de hartstochtelijke overgave aan de zinnelijke bekoring van allerlei tonenspel, waardoor de behoefte aan andere vormen van kunstgenot volkomen verstompt (7). Het is ook even waar, dat die mode-vereering der toonkunst er in geslaagd is, de poëzie en de schilderkunst in de opzwaart tot haar gehoorzame slavinnen te vernederen. En toch kunnen die betreuenswaardige verschijnselen een reuzengeest als Shakespeare niet verontrusten. Hij weet, dat de velden der poëzie meer braak gelegen hebben, en dat eenmaal wel de dag weer zal aanbreken, dat een begenadigd dichter, de wereld verbazende door een nieuwe, frissche, moedige jonge kunst, haar dwingen zal om de rechten der poëzie te erkennen, en zoo een eind zal maken aan de gevoelsanarchie van het heden.

En thans wil men voor Shakespeare een standbeeld gaan oprichten? Is dat eene waardige hulde voor het onovertroffen genie, dien ook Goethe, de dichtervorst van deze eeuw, eerbiedig als zijn meerdere erkende? Neen, indien het geslacht van nu hem naar verdienste eeren wil, dan is er slechts één waardige weg: verlevendigde studie van zijne aangrijpende treurspelen, een geest en gemoed verheffende kennismaking met deze door levenswaarheid uitmuntende schilderijen van de groote en kleine, de openlijke en verborgen roerselen van het veelbewogen menschenhart!

En toch zou dit nog slechts eene halve hulde zijn. Neen, Shakespeare's drama's moeten niet alleen gelezen worden, er moet een eind komen aan de domme en kleingeestige vooringenomenheid, die ze tot dusver, met luttele, noode afgedwongen uitzonderingen, van onze tooneelen weerde. Eerst dan zal de waardeering dezer wonderen van poëzie algemeen worden. Dan zal de menigte wel eerst moeten gewinnen aan de schijnbaar gebrekkige techniek dezer spelen, de groote beweeglijkheid van het scenarium en het eenigszins verwarrende op- en aftreden der personen (8), maar na die voorbereiding zal zij ook oog krijgen, en daardoor met eerbiedige bewondering vervuld worden, voor den grootschen bouw en de bij zoo rijke afwisseling uitschitterende eenheid dezer onvergelykelijke kunstwerken!

AANTEEKENINGEN.

I.

1. *Geen poëzie als die van 't moederharte,
Wanneer ze bij de wieg haars eerstling zit.*

Voorbeeld van constructie naar den zin (*synesis*). Vgl. bl. 86, aant. 13. Het geval is echter van eenigszins anderen aard. *Zc* slaat hier op *moeder* terug, dat intusschen alleen als eerste deel der samenstelling *moederharte* voorkomt.

Uit de paraphrase is gebleken, dat „poëzie“ hier niet opgevat is als een verbeelding en gemoed streelende toestand, maar in den eigenlijken zin van „dichterlijk scheppen“. De geheele eerste afdeeling van het vers wordt dan het bewijs voor de stelling der beide beginregels. Elke kleinigheid, die hare zinnen treft, brengt *Mary Arden* met haar kind in verband.

2. *den frisschen levenslust,
Wiens open zin de menschheid zal verheugen,
Wiens eerste blos een traan der moeder kust!*

Deze regels zijn een voorbeeld van de grieksche grammatisch-rethorische figuur, bekend onder den naam van *proteron husteron* (d. i. het latere naar voren.) Het is de omkeering der natuurlijke volgorde van twee begrippen, onder den invloed van een zekeren haast om het tweede en voornaamste het eerst te noemen. Een voorbeeld is de volgende regel uit de *Ilias*:

„Beide, nachdem sie erzog und gebar die göttliche Mutter.“

Of ook Vondels *Gysbrecht van Amstel*:

„Als ik den ganschen tijd mijns levens overreken,
Van mijne bruiloft af, van dat ik zat verloofd,
Wat stormen waaiden mij niet sedert over 't hoofd!”

In het Mnl. komt de figuur herhaaldelijk voor. Eene studie er over van prof. Verdam is te vinden *Taalk. bijdragen* I, 22. Vgl. ook Stoett, *Bekn. Mnl. Spr.* (Syntaxis) 147, waar de volgende voorbeelden aan ontleend zijn:

Die visch starf al te hant en de spaertelde voor sine voete.
Hij cleedde hem ende es upghestaen.
Twee ridders quamen, die hem wechdroeghen ende opnamen.

II.

3. *Strophe 1 en 2.* Aandacht verdient hier de strenge symmetrie tusschen beide strophen, waarin de tegenstelling *groot-grondbezitter* en *werelddichter* uitgewerkt wordt. Elk viertal regels van de eene strophe vormt een contrast met het parallelle viertal van de tweede; r. 1—4: het onoverzienbare grondgebied van den een en het onmetelijk rijk der verbeelding bij den ander; r. 5—8; het wilde jachtvermaak en de dichterlijke vlucht; r. 9—12: het ontginnen van heiden en moerassen en het heerschen over de geesten en gemoederen; r. 13—16: het uitzicht op de dankbaarheid der nakomelingschap en de zich uitbreidende waardeering van het nageslacht.

De symmetrie gaat zelfs zoo ver, dat in r. 9—12 van beide strophen *chiasmus* voorkomt (vgl. bl. 106, aant. 15). In de eerste:

„'t Is zoet, de *heide* in hoven om te scheppen,
Een paradijs te toovren uit den *plas*,
Tot *drasse grond* de sikkels zich zie reppen,
Tot wuivend groen het *kaal gebergt* ¹⁾ verrass'.”

en in die der tweede:

„Hij ziet, hij vindt: gebieders der *gedachte!*
Hij sticht, hij spelt: beheerscher van 't *gevoel*,
En aller *hart* blijkt speeltuig voor zijn klachte,
En aller *hoofd* wordt dienstbaar aan zijn doel.”

4. *En in dat loof, 't geen ruischend schaduw leent.* De bij P. bekende verwisseling van *dat* of *hetwelk* met *hetgeen*.

5. *Werd Timon heusch?* De dichter is hier minder gelukkig in zijne karakteristiek dan in de overige gevallen, die hij aanhaalt. Timon van Athene, „de misanthroop”, was een tijdgenoot van Socrates en evenals deze een scherp en bijtend bestrijder van het

¹⁾ Opgevat als — P. denkt aan Engeland — heuvelachtige heidegrond.

toenemend zedenbederf. Hij vermeed allen omgang en hield zijn verblijf in eene kleine eenzame woning buiten Athene. Het drama van Shakespeare schildert, hoe hij door eene proefneming op zijne gewaande vrienden er toe kwam, om de menschen te vloeken. Bij zijne mededeeling nl., dat hij zijne rijkdommen zou hebben verloren, keerden allen hem den rug toe.

6. *Omschittert heel het Eilandrijk z'n glorie,
Die later kunst de trouwste leidstar werd.*

In deze regels komt wederom een voorbeeld van synesis voor (Vgl. bl. 86, aant. 13). *Die* vindt zijn antecedent in *zijn*, terwijl het streng grammaticaal zou zijn: *de glorie van hem, die...* enz.

7. *Om klankgenot der zustren weelde moé.* Vgl. ook P.'s *Liedertafel-poëzie* (1868): „Want vergrijp u in onze dagen aan wien of wat ge wilt, niemand zal het voor iemand of iets opnemen; *mais ne touchez pas à la musique!* Zij is onze laatste, onze eenig overgebleven heilige. En welke ter wereld wordt aanbeden, wordt gevierd zoo als zij?

8. *Een raadsel blijv' 't verschijnen en verdwijnen der beelden op dit wisselziek tafreel.* De vergedreven splitsing der bedrijven van Sh.'s drama's in een tal van tooneelen, waarvoor in den regel telkens een „*changement de spectacle*“ noodig is, wordt verklaard door zijne losheid van conventioneele banden, maar ook door den toestand van het tooneel in zijn tijd. De tooneeltoestand was zoo eenvoudig, dat slechts eene kleinigheid noodig was, om eene plaatsverwisseling aan te geven.

EENE REVUE IN HET BOIS DE BOULOGNE.

19 Mei 1864.

I.

Op een schoonen Meidag het Bois de Boulogne bezoekende, treft het den dichter, hoe Parijs aan schoonheid heeft gewonnen, sinds het dit bosch in eigendom bezit. Reeds had het veel te danken aan de reusachtige verbouwingen, die het onder den derden Napoleon onderging, en waardoor het de schoonste steden der wereld naar de kroon begon te steken, maar sinds het verwaarloosde bosch in een prachtig lustoord werd herschapen, is de verjongingskuur compleet (1). Straks, aan het begin der Avenue du Bois, wekte het gezicht van den trotsch-oprijzenden Arc de l'Etoile de hooge stemming, die bij het herdenken der grootsche momenten uit het leven van den eersten Napoleon voegt. (2) Maar hier in het Bosch, lachend van voorjaarsweelde, zijn het lieflijker aandoeningen, die het hart vervullen.

Wat hebben de Parijzenaars lang naar deze heerlijkheid uit gezien. Hoe schoon en weelderig hunne stad al was, en hoezeer alle kunsten wedijverden om hare toovermacht uit te breiden, zoolang zij niet in de onmiddellijke nabijheid zich aan natuurschoon konden verkwikken, achtten zij zich te kort gedaan, en hadden zij pruilend slechts oog voor wat zij moesten missen. Een wandelpark wenschten zij, uitgestrekt genoeg om de woelige stad te vergeten en zich buiten te wanen; en daarin helder-spiegelende vijvers bij koele, schaduwrijke lanen, met hier en daar een verrassend vergezicht! . . . .

Welnu, thans is die wensch vervuld. De Parijzenaars hebben hun bosch, met al wat hun romantisch hart er begeerde: schilderachtig geboomte en oogenverkwikkend groen; vijvers, die uitlokken om er te droomen in een bootje, en daaromheen eene keur van planten en gewassen, uit alle oorden saamgebracht, en met geoeffenden smaak gegroepeerd; aan den ingang een wondervollen plantentuin (3), wemelend van prachtig uitheemsch gevogelte, en in dien tuin een klein aquarium, dat schoone en grillige vloed- en zeebewoners in hun element bespieden laat.

En hoe is al die heerlijkheid aan de Parijzenaars welbesteed! Toen onder Lodewijk XIV de onstichtelijke mode in zwang kwam (4), dat de hofkring in het laatst der Stille week naar de abdij van Longchamp trok, om er dwalend door de geschoren lanen, te luisteren naar den zang der Parijsche prima-donna's, was daar geen aanzienlijker gezelschap bijeen, dan nu we hier de beau-monde van heden in al hare elegante opgewektheid de lanen zien vullen.

Toch ontbreken ook bekoorlijk stille plekjes niet. Hier dit berceau b.v., bekend door de historische bijzonderheid, dat Madame de Sévigné er zoo gaarne kwam luisteren naar het gezang der vrome zusters. Wie hooger stemming in de eenzaamheid zoekt, hier kan hij haar vinden in den ongestoorden schuilhoek, die zoowel ernstige denkers als minnende paartjes lokt (5).

II.

Maar nu dringt er toch een zwak geluid uit de verte door. Is het soms het ruischen van den waterval (6), wiens schitterend schuim daar als een diamantenregen van de rotsen spat? Neen, het komt meer uit de verte, gindschen kant uit, waar eene lichte wolk den boschrand sluiert. Rook misschien uit die woningen daar? Het kon zijn, doch zie, er schieten flikkeringen doorheen, als weerlichtte het aan den horizon. Mogelijk een stoet bedevaartgangers, die met blinkende vaandels en zilveren kruisbeeld naar eene gewijde plaats in de buurt optrekken? Maar zulke vrome demonstraties op den publieken weg zijn kwalijk te wachten onder den rook van het onkerkelijke Parijs. Het kan eerder de drukte van eene dorpskermis zijn. Maar daarvoor

is het de tijd nog niet; die pret komt eerst, als de oogst binnen is. Doch, hoort! nu wordt het duidelijker. 't Zijn troepen, die naar de revue trekken. Vroolijk-schetterend klinkt de parademarsch, blij-triumfeerend als toen hij indertijd, wie weet welk gewichtig gevecht heeft helpen winnen. (7) En daar komt al de artillerie voor den dag, de zware batterijen op reuzenwielen, woeste vernielers in oorlogstijd! En ernstig als hun moordend wapen, zien die manschappen er uit, in hunne doffe, kleurlooze uniform, passend in den rook en smook, die hun element is, en met nog straffer en stroever gelaat. Hen volgt de cavalerie: oolijke lansen met guitige gezichten, echte modellen van soldatenchic, en mooi paradevolk met hunne zwierige kleedij en wapperende vaantjes (8). In lichten, dansenden draf trekken zij pronkend en schertsend voorbij, en onwillekeurig trekken we mee naar het paradeveld van Longchamp. Rechts komen de heuvels van St.-Cloud te voorschijn (9), bedekt met bloeiend lentehout, en links loopt de groote weg er omheen (10), waar duizenden toeschouwers op de revue staan te wachten, — dartele groepen, die onder gul gelach en talloze grappen den tijd verdrijven, en het bewijs leveren, dat de Parijzenaars, die zoo met de gelijkheid dwepen, althans op dit punt gelijk zijn, dat het hun geen van allen aan vroolijken zin ontbreekt.

Intusschen zijn de troepen aangekomen op de vlakte. 't Is eene schilderij, die stipte orde bij al die beweeglijkheid. Maar eindelijk hebben al de afdeelingen hunne plaatsen ingenomen, en het kleine leger staat gereed, den Keizer wachtend, die straks in eigen persoon de revue zal komen inspecteeren.

III.

En als hij verschijnt, omringd door zijn schitterenden staf, dan klinkt de krijgshymne van het tweede Keizerrijk, het *Partant pour la Syrie*, de als soldatenlied populair geworden compositie zijner moeder (11). O, indien Hortense de Beauharnais, in de dagen harer verlatenheid, waarin de laster haar vooral in hare kinderen trof, had kunnen voorzien, hoe dit lied eenmaal haar zoon als Keizer tegemoet zou klinken, hoe zou zij alle vernederingen getrotseerd hebben (12)!

En nu vangt de inspectie aan. Napoleon rijdt stapvoets de

gelederen langs, — helaas, schuw omringd door eene zware lijfwacht, die hem toch voor geen sluipmoord kan beveiligen, en die hij missen kon, als hij zich aan zijn volk durfde geven zooals hij is, en alleen op zijne rijke gaven wilde vertrouwen om de harten te winnen (13)! En overal, waar hij verschijnt, weerklinkt het: *Vive l'Empereur!* de kreet, die indertijd op zoo menig slagveld van Europa zijn grooten oom begroette, en immer de bode der overwinning was! Alle gebabbel en gelach houden nu op, landschap noch leger trekt meer de aandacht, aller blikken hangen aan den Keizer.

Welk een verleden ligt achter dezen somberen man! Als balling waagde hij tot driemaal toe zijn leven in ondernemingen, waarin de fortuin hem den rug toekeerde (14). Als burger in 1848 van de nieuwe vrijheid profiteerend om in Frankrijk terug te keeren, bezorgde zijne rustelooze tactiek hem in 1852 de keizerlijke kroon. Als monarch bevestigde hij zijn gezag door schitterend revanche te nemen voor vernederingen, door voormalige vijanden, in het begin dezer eeuw, den Franschen trots aangedaan (15): de schande van 1812 vergeldend, door zich tegenover Nicolaas I te stellen in den Krimoorlog; — voor Napoleons asch eene zeldzame hulde uitlokkend, door koningin Victoria en haar prinselijken gemaal te bewegen tot een bezoek aan Parijs en aan het Hôtel der Invaliden; — en eindelijk tegen Oostenrijk de Italianen althans voor een deel de vurig verlangde eenheid bezorgend, niet zonder uitzicht, dat hij dit groote werk eenmaal zal voltooien. In één woord, na het doorloopen van de leerschool des tegenspoeds, is Napoleon de machtigste monarch van Europa geworden, die meer en beter dan eenig heerscher den loop der wereldbeweging doorziet, en toch, ofschoon hij zich van zijne beteekenis bewust is en voelt, hoe aller blikken aan hem gekluisterd zijn, rijdt hij daar in zich zelf gekeerd verder, zonder op of om te zien!

IV.

Als hij het deed, — maar hij durft het niet, — hij zou hier en daar ook donker-verwijtende oogen ontmoeten, die hem bitterder dan scherpe woorden herinneren zouden, hoe hij het is geweest, die de vrijheid uit Frankrijk heeft gebannen, en iedereen de

hardheid zijner hand heeft doen gevoelen, die het voor haar durfde opnemen. En in die duistere blikken zou hij ook de vaste overtuiging lezen, dat deze schande niet immer zal aanhouden, dat eens de vrijheid zegevierend het land harer geboorte weer zal binnentrekken! Dat weet de Keizer, en dat is het, wat hem verontrust, sinds dien 2en Decembernacht (16), waarin hij eene misdaad pleegde, die latere verdiensten, hoe schitterend ook, niet ongedaan kunnen maken; de vlek van een bloedigen staatsgreep is in geen levensboek uit te wisschen (17)! Dat weet Napoleon en dat vreest hij, — al hebben reusachtige verbouwingen het straatoproer zoo goed als onmogelijk gemaakt, en al zijn overal kazernes gebouwd, die hem in staat stellen, in een oogwenk op ieder gegeven punt troepen bijeen te trekken; er is een lijdelijk verzet, dat niet als in dien befaamden nacht met wat ladingen schroot te smoren is (18). Napoleon mag in de internationale politiek eene allesbeheerschende plaats innemen, zoodat vrede of oorlog van zijne beslissingen afhankelijk zijn, dat stille verzet is hem te machtig (19). Hij mag in de binnenlandsche politiek door woord en schrift zijne hooge intelligentie bewijzen, en door steun aan instellingen, als het *Crédit mobilier* (20), de ondernemingszucht bevorderen, de weelde aanmoedigen en de welvaart eene ongekende hoogte doen bereiken, dat alles vermag niet de lijdzame, maar taaie oppositie te sussen.

Vergeefsch ook het pogen om door eene strenge perswet de vrije uiting der gedachten aan banden te leggen. De politieke penvoerders ontsnappen toch aan dien dwang, en winnen juist door de vervolgingen, waaraan zij blootstaan, de sympathie van het publiek, dat onwillekeurig vergelijkingen gaat maken, en de periode vóór het Keizerrijk betreurt, waarin dergelijke dwang ongehoord was (21). Het is ook de dwaasheid zelve, door preventieve maatregelen de pers te willen knevelen. De verminkte dagbladen en tijdschriften blijven verraden, wat de censuur dwong te verzwijgen. En voor de journalisten is het eene dagelijksche oefenschool in het zich eigen maken van onachterhaalbare stijlwendingen. Zij doen geen verwijten, — zij stellen slechts bescheiden vragen. Zij heffen geen oproerkreten aan, — zij klagen alleen. Maar het publiek vindt tusschen de regels door in volle klaarheid hunne ware bedoelingen.

Die strijd met onvindbare vijanden is dan ook de meest afmattende worsteling, die een heerscher kan worden opgelegd, en men zou reden hebben om medelijden te voelen, met wie dag aan dag en jaar aan jaar dien vruchtelozen kamp te voeren heeft, als men ten slotte niet bedacht, dat het toch ook geen mensch, hoe machtig ook, voegt, zich te vergrijpen aan de vrijheid van een geheel volk, en dat een aanval op die vrijheid als een hemeltergende aanslag geldt op zijn hoogst en heiligst bezit!

V.

Maar de inspectie is afgelopen en het défilé begint. De Keizer rijdt met zijn staf naar eene beschaduwde hoogte en naast hem verschijnt als amazone de Keizerin, de schoone en bekoorlijke levensgezellin, wier bezit menig vorst hem benijdt heeft en die aan zijne regeering de toovermacht der gratie bijzet. Opnieuw blijkt ook thans het leger onder den indruk harer bevallige verschijning. Het is die lichtontvlambare soldaten eene hooge eer, dat zulke schoone oogen het onberispelijke défileeren zullen volgen. In vliegende vaart naderen allereerst de rijdende batterijen den heuvel (22), en de schijn-manoeuvres met het logge geschut geschieden met eene vlugheid, alsof het kinderspeelgoed ware! En nu volgt het glanspunt der wapenschouwing, de charge der cavalerie. In stormenden draf snelt over het uitgestrekte veld in dubbele rij de breede vleugel aan, ruiters en paarden ras in dicht opwolkend stof gehuld, de blanke zwaarden flikkerend als bliksemstralen, de weeke boschgrond dreunend en deinend onder het wilde hoefgetrappel, eene geweldige, bliksemsnel aangolvende aardshudding, die in onverwachten schok door landschap en toeschouwers vaart! Gilend van vervoering jubelt zij het uit, die opgewonden menigte, in wie het zenuwprikkend vertoon plotseling het welbehagen in menschenlaching wakker maakt!....

Maar wie in kalme dat schouwspel aanstaart, verbaast zich, hoe er nog onnoozelen zijn, die waarde hechten aan de vaak herhaalde lijfspreuk (23) van den heerscher over dit oorloglievende volk: „*l'Empire, c'est la paix!*” Alsof hij dat woord gestand zou kunnen doen, waar de vloek, die op zijne dwangregeering rust,

hem noodzaakt, om ook in het vleien van deze zwakheid zijn steun te zoeken. En te midden van al die schittering en onder dat hartstochtelijk juichen zit Napoleon daar, ongeroerd en starend in de verte, oog noch oor voor wat er om hem gebeurt (24), als altijd de sphinx, wien geen sterveling in het binnenste lezen kan. Hij is de eeuwige waarnemer, die zich zelf verbergend, op geen andere ontdekkingen uit is, dan wat er omgaat in de schuilhoeken van dat beweeglijk hart zijns volks. En de slotsom zijner observaties is, dat hij in vier zaken de bevestiging van zijne macht en zijn gezag heeft te zoeken: hij moet de vermaaklievende Parijzenaars winnen door ruime subsidies aan opera's en schouwburgen; de weelde zijner hofhouding moet aanstekelijk worden en het geld doen rollen onder de nijvere burgerij; hij moet den clerus te vriend houden door niet al te zeer in 't oog vallende concessies, en eindelijk — op zijn leger steunen en van tijd tot tijd door een gelukkigen oorlog de aandacht afleiden van zijne dwangpolitiek! . . .

En vraagt men nu, van welk dezer middelen de geheimzinnige voor zijne dynastie den meesten steun verwacht? Welnu, het antwoord ligt in het feit, dat hij zelfs zijn achtjarige zoon van eene lijfwacht, en nog wel eene lijfwacht van vreemden, doet omringen (25), een wantrouwen dat verraadt, hoe hij feitelijk in geen enkel dier middelen vertrouwen stelt!

Maar de gedachte aan dit kind, doet ons vanzelf weer naar de moeder zien. Wat innerlijke bewogenheid spreekt uit haar beurtelings blozen en verbleeken! Straks bij die jubelkreten van de troepen en de toeschouwers, heeft zij zich een oogenblik gevleid, en er de gewisheid in gehoord, dat zij op leger en volk zal kunnen rekenen, als bij een mogelijk vallen van den vader, de aanspraken van haar kind mochten worden betwist. Maar plotseling, krimpt zij verschrikt en huiverend ineen: in een dreigend visioen verschijnen haar de bleeke gestalten van twee martelaressen: Marie-Antoinette en Hélène d'Orleans (26), haar somber vermanend, hoe zij beiden, op deze zelfde vlakte, met niet minder vurige geestdrift zijn toegejuicht, en hoe bitter nochtans zij hebben moeten ondervinden, wat snel de onbetrouwbare volksgunst keeren kan!

AANTEKENINGEN.

I.

1. *Wat hebt ge een frisschen krans u om het hoofd geslagen!* Het Bois de Boulogne, aan het westelijk uiteinde van Parijs gelegen, heeft eene oppervlakte van 873 H. A. Van oorsprong is het een natuurbosch, en tot in de vorige eeuw was het berucht als verblijfplaats van allerlei bandieten, als terrein voor duels en als schuilhoek voor zelfmoordenaars. Het eerst kreeg het als een Parijsch lustoord bekendheid, toen het (zie aant. 4) mode werd, om op Goeden Vrijdag naar de Abdij van Longchamp te trekken. Napoleon I liet het al aanmerkelijk verfraaien, maar wat hij tot stand bracht, werd weer verwoest bij de bezetting van Parijs in 1814 en 1815 door de verbonden mogendheden. Onder Napoleon III eerst werd het een groot wandelpark, naar het voorbeeld der groote Londensche parken. Het Rijk stond het bosch aan Parijs af onder voorwaarde, dat de stad minstens fr. 2,000,000 ten koste zou leggen aan de verfraaiing. Zij beperkte zich daartoe echter niet, en maakte het tot een prachtig wandelpark: twee vijvers werden gegraven met een oppervlak van 11 en 3 H. A., een kunstmatig riviertje met verschillende beekjes door het bosch heengeleid, (gevoed door de artesische put te Passy), rotspartijen en watervallen werden aangelegd, een rijkdom van boomen en zeldzame gewassen aangebracht, een terrein voor parades en wedrennen uitgespaard, enz.

Nog altijd blijft het bosch een sieraad van Parijs, dat vooral van 3—6 uur in den namiddag een schitterend-levendig schouwspel aanbiedt. Het heeft intusschen veel geleden door het beleg van 1870, toen er groote gedeelten zijn omgehakt, die wel door nieuwe aanplantingen vervangen zijn, maar toch nog herkenbaar blijven, aan het vele jonge hout, dat men er aantreft.

2. *Vereeuwigd op uw zegeboog.* De Arc de l'Etoile aan het einde der Champs-Élysées opent op triomfantelijke wijze de Avenue du Bois. De boog is in zijn geheel 49 M. hoog, 45 M. breed en 22 M. diep, terwijl de doorgang zelf 29 M. hoog en 14 M. breed is. Het indrukwekkende bouwwerk is in 1806 op last van Napoleon I tot stand gekomen als hulde aan de overwinnende Fransche legers, en herinnert door tal van fraaie reliefs aan de schitterendste feiten: slag bij Jemappes (1792), slag bij Austerlitz (1805), enz. en memoreert de namen der generaals.

3. *Een kronkeling des wegs, enz.* De *jardin d'acclimatation* aan den ingang van het Bosch is een fraaie tuin, vooral rijk aan gevogelte, maar toch niet te vergelijken met de bekende groote

diergaarden in Europa. Ook het aquarium (4 zoet- en 10 zoutwaterbassins) is door later gebouwde in de schaduw gesteld.

4. *Op 's Grooten-Konings eersten Mei.* Uit dezen regel zou men opmaken, dat hier een voorjaarsfeest tijdens Lodewijk XIV bedoeld wordt. (Vgl. ook Florence III: „Gij, eerste Mei! enz.). Daarvan echter wordt in geen enkele der mij bekende beschrijvingen van het Bosch melding gemaakt. Wel van de in de 18e eeuw in de mode gekomen zoogenaamde bedevaart naar *l'abbaye de Longchamp*, een nonnenklooster, dat tijdens de revolutie verwoest werd. In de stille week trok de élite van Parijs daarheen, om er de eerste zangeressen der groote opera te hooren. In 1780 maakte de aartsbisschop van Parijs aan die muziekuivoeringen een einde, maar de uittocht naar het Bosch bleef op Goeden Vrijdag voortduren. Thans is daarvoor „la première de Longchamp“ (de eerste wedrennen van het seizoen) als begin van den zomer en gelegenheid tot uitstalling van nieuwe toiletten in de plaats gekomen.

5. *Op zoden even dier, wie fluiſt'ren als wie peinzen,
De bank der mijm'ring of der min.*

Voorbeeld van *chiasmus*; zie bl. 106, aant. 15.

II.

6. *Neen, gindsche waterval is 't niet.* De groote cascade is dicht bij het Hippodrome de Longchamp, (het terrein, waar de revue wordt gehouden), in de buurt van den molen en den toren, die de plaats der oude abdij aanwijzen.

7. *Een krijgsmarsch, die een veldslag won.* Voor parademarsch wordt in den regel een marsch gekozen, waaraan de een of andere historische bijzonderheid verbonden is. Zoo werd onze parademarsch — het bekende „Turf in je ransel“ — bij Waterloo gespeeld.

8. *Er volgt een vlugge draf; de bonte vaantjes wapp'ren,
En, als die seinen zelf vol zwiers,
Verschijnen, langs die dreef, de slanke en schalke dapp'ren
De dart'le, dansende lansiërs.*

Bij het zeggen dezer verzen moet goed uitkomen, hoe mooi P. hier den cadans der beweging van de voorbijtrekkende cavalerie uitdrukt.

Lansiërs, in het Duitsche leger *ulanen*, zijn met *lansen* genoemd, gewapende cavaleristen. De vlaggetjes aan de lansen hadden oorspronkelijk de bestemming om de paarden van den vijand schichtig te maken. Bij de Pruisische *ulanen* zijn deze vlaggetjes afgeschaff. In het Fransche leger zijn sinds 1872 geen *lansiërs* meer.

9. *Waar tal van heuvelklingen... haar rechterzij begrenst*

door bosch. Het praedicaat *beyrenst* congruëert hier tegen den regel met *tal* en niet met *klingen*.

10. *Terwijl haar slinke, die de groote weg omkronkelt*. In den 4en dr. van *Poezy I* komt als hinderlijke drukfout voor: *den grooten weg*. De groote weg voor het publiek loopt langs de linkerzijde der vlakke, van den ingang van het bosch afgerekend.

11. *Hortense's hartsgeheimenis*. Het is mij niet bekend, wat P. met deze woorden bedoelt. De kleine, vrij ordinaire romance luidt als volgt:

1
Partant pour la Syrië
Le jeune et beau Dunois
Venait prier Marie
De bénir ses exploits.
Faites, Reine immortelle,
Lui dit-il en partant,
Que j'aime la plus belle
Et sois le plus vaillant.

3
Je te dois la victoire
Dunois, dit le Seigneur :
Puisque tu fais ma gloire
Je ferai ton bonheur.
De ma fille Isabelle
Sois l'époux à l'instant,
Car elle est la plus belle
Et toi le plus vaillant.

2
Il trace sur la pierre
Le serment de l'honneur,
Et va suivre à la guerre
Le Comte son Seigneur ;
Au noble voeu fidèle
Il dit en combattant:
Amour à la plus belle
Honneur au plus vaillant !

4
A l'autel de Marie
Ils contractent tous deux
Cette union chérie
Qui seule rend heureux.
Chacun dans la chapelle
Disait en les voyant :
Amour à la plus belle,
Honneur au plus vaillant !

Deze tekst is intusschen niet van Hortense, maar van zekeren M. de Laborde en Hortense heeft ze alleen op muziek gebracht (1810). later heeft men zelfs beweerd, dat de melodie gestolen was. Mocht er eenig hartsgeheim in verscholen liggen, dan zou dit wellicht generaal Flahault de la Billarderie kunnen gegolden hebben, die al de veldtochten van het eerste keizerrijk mee maakte en door Napoleon I zeer onderscheiden werd. Hij was de vader van Hortense's buitenechtelijken zoon, den graaf De Morny (geb. 23 Oct. 1811).

Naar de *Mémoires de Mme. de Rémusat* zij verwezen, voor wie in de bijzonderheden van Hortense's gedwongen huwelijk met Lod. Napoleon belangstelt. Juist in 1810 had Napoleon I eindelijk zijne toestemming gegeven tot eene feitelijke scheiding.

12. *Hoe in dat lied haar zoon het: leve! toe zou schallen*. In *Poezy I*, 3e dr. staat de drukfout: *toe zal schallen*. Zou wordt ver eischt door het voorafgaande: „Ware 't haar voorspeld.“

13. *In zijn geest bedeed met beter wachter*. Het oordeel over Napoleon III als mensch wordt gewoonlijk gedrukt door het

oordeel over zijne regeeringsdaden. In zijn particulier leven is hij een minzaam en vriendelijk man geweest, en prins Albert, de gemaal van koningin Victoria, moet bijzonder veel sympathie voor hem hebben gevoeld.

Wat zijn geestesaanleg betreft, hij was meer een denker en geletterd man dan een staatsman, en zijne grootste fout is het geweest, dat hij geen beter raadslieden en dienaren heeft weten te kiezen, en bijna voortdurend door lieden omringd is geweest, die geen beter naam verdienen dan die van avonturiers. Dat Napoleon III eene supérieure persoonlijkheid was, is ook erkend door Bismarck.

Tot de geschriften van Napoleon behooren o.a.: „*Réveries politiques*“ (1832), „*Des idées Napoléoniennes*“ (1839), „*Histoire de Jules César*“ (1865) e. a. De gevangenschap op de citadel te Ham (1840—1846) werd een tijd van ijverige studie voor hem en schertsend noemde hij dien later zijn academietijd.

14. *Den balling, die den dood tot driemaal toe trotseerde.* Het staat vast, dat hier èn de aanslag op Straatsburg (1836), èn de aanslag op Boulogne (1840) bedoeld moeten zijn. De derde maal laat twijfel over. P. kan gedacht hebben aan de ontsnapping uit de citadel te Ham in 1846 — Napoleon was vermoemd als metselaar, onder den naam van Badinguet, zijn lateren spotnaam — maar ook aan N.'s deelneming aan den opstand, door Ciro Menotti in 1830 in de Romagna begonnen, die hem noodzaakte om met zijne moeder Hortense uit Ancona te vluchten, terwijl zijn broeder, zoo het heette aan de mazelen, maar vermoedelijk ten gevolge eener verwonding stierf.

15. *Monarch, die wrake nam voor wreede herinneringen.* Meesterlijk heeft P. hier de voornaamste momenten uit het leven van Napoleon III samengevat. Het deelnemen aan den Krimoorlog was vooral een glanspunt: wraak over 1812, eene voldoening voor de geestelijkheid en tegelijk het partij kiezen voor eene rechtvaardige zaak. Victoria's bezoek aan Parijs (1855) dwong ook de overige vorstenhuizen N. als gelijke te erkennen, en gaf mede aanleiding tot het vooral voor den Franschen landbouw voordeelige handelstractaat met Engeland. De hulp aan Italië echter deed sterk de dubbelzinnigheid van N.'s positie uitkomen. Hier moest hij òf de sympathieën zijner liberale, òf die zijner streng-katholieke onderdanen beleedigen.

IV.

16. *Sinds dien nacht, d. i. de nacht van 2 Dec. 1851, waarin Napoleon verscheidene leden der oppositie in de nationale vergadering deed gevangen nemen, en door eene proclamatie, die 's nachts*

op de landsdrukkerij in orde was gemaakt (zetteren en drukkers onder de pressie van militairen met geladen geweren) en waarmede 's morgens de muren van Parijs bedekt waren, aan het Fransche volk kennis gaf, dat hij in het belang van het vaderland zich verplicht had gezien, met terzijdestelling der constitutie, de nationale vergadering te ontbinden en een beroep op het algemeen stemrecht te doen.

17. *Er blijven vlekken op de rolle der historie. Sterke klemtoon op blijven.*

18. *En die het schrootvuur overleefd.* Toen in den morgen van 3 Dec. Parijs ontwaakte, en Napoleons coup d'état bekend werd, hadden verscheidene volksverzamelingen plaats die hij met schroot liet uiteendrijven. Twee dagen duurde het echter nog, eer het verzet met geweld gebroken was, dat met tal van gevangennemen en verbanningen eindigde.

18. *De meester van het spel op 't schaakbord van Europe,
Wiens hand er licht of schauw op stort,
Zoo zeer beheerscht zijn zet der wereld vreeze en hope,
Schieft in deez' worsteling te kort.*

De constructie van dezen zin is eene navolging van zinnen als: *Hij is buiten adem, zoo hard heeft hij geloopen*, waarin de bijzin de hoofdgedachte en de hoofdzin het gevolg vermeldt. De zin is dus: „De meester van het spel op 't schaakbord van Europa, wiens zet zoo zeer der wereld vreeze en hope beheerscht, dat zijn hand er licht of schauw op stort, schiet.... enz.“

Van gelijke constructie zijn de slotregels:

„De vruchtelooste kamp, die deerenis zou vergen,
Zoo zwaar drukt op partij haar wicht....“

d. i. „Het is de vruchtelooste kamp, waarvan het wicht zoo zwaar drukt op (de hem voerende) partij, dat hij deerenis zou vergen,.... enz.“

20. *Crediet voor weelde en werk.* Zinspeling op de *Société générale du crédit mobilier*, in 1852 door de gebroeders Pereire te Parijs opgericht. De grondgedachte dezer instelling was, dat, terwijl zij crediet gaf aan nieuwe ondernemingen en daarvoor actiën in pand nam, de risico, over het groote aantal ondernemingen verdeeld, ongeveer verdwijnen zou, en de obligatiën der instelling alzoo eene groote mate van zekerheid zouden hebben. Toen P. in 1864 Parijs bezocht stond de maatschappij nog goed, maar in 1867 kwamen de zwendelarijen voor den dag en kwam de instelling smadelijk ten val.

21. *Den dag gedenkend van haar bloei.* De Charte van 1814 had de vrijheid van drukpers gewaarborgd. Een der ordonnantiën van Karel X vernietigde haar. Onder Louis Philippe echter werd

zij weer hersteld, behoudens eenige beperkingen. De ongebondenheid de pers in 1848 gaf Cavaignac reeds aanleiding tot straffe maatregelen, op welken weg Napoleon III voortging, tot het decreet van 17 Febr. 1852 de pers geheel aan de genade of ongenade van het Keizerlijke bestuur overleverde.

V.

22. *'t Geschut bedienen blijkt genucht.* Bij het défilé, dat bij eene parade op de inspectie volgt, verricht de artillerie gewoonlijk eenige manoeuvres: het geschut wordt afgespannen, schijnbaar uitgewischt en geladen, afgeschoten, omgekeerd en weer aangespannen.

23. *L'Empire, c'est la paix.* Dit woord, door Napoleon III meermalen herhaald, werd het eerst door hem uitgesproken op een feestmaal te Bordeaux, den 9en October 1852.

24. *De sphinx van onzen tijd, die in dat zonnig duister,
Daar roerloos zit op 't stampend ros,
En oog noch oor er toont voor lofzang af voor luister,
Al blinkt de vlakke, al dreunt het bosch.*

Een voorbeeld van *dubbel chiasmus* (vgl. bl. 106, aant. 15). De volgorde is hier nl.: $ab - ba - ab$.

25. *Er weemlen spahi's om zijn zoon!* De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat P. met dezen regel alleen bedoeld heeft, dat Napoleon ten slotte het meest op zijn leger vertrouwt, maar aannemelijker is het toch, — vooral in verband met het feit, dat hier aan de lijfwacht van het kind, en nog wel een lijfwacht van vreemde soldaten, herinnerd wordt — dat P. de bedoeling heeft gehad, die in de paraphrase is uitgedrukt.

26. *Hélène d'Orleans* was de gemalin van den oudsten zoon van Louis Philippe, den hertog van Orleans, die in 1842 ten gevolge van een sprong uit zijne cabriolet overleed. Toen in den nacht van 22 Febr. 1848 haar schoonvader ten behoeve van haar negenjarigen zoon, den graaf van Parijs, afstand deed, verscheen zij nog in dienzelfden nacht met het kind in de Kamer van afgevaardigden, om den troonopvolger onder de hoede van dat lichaam te stellen, maar zij werd gedwongen te vertrekken en te vluchten. Zij stierf 10 jaar later te Richmond in Engeland.

Het slot der *Revue* maakt, vooral in het licht der latere gebeurtenissen, een tragisch-profetischen indruk.

I N H O U D. 1)

INLEIDING	Blz.	7.
AAN NEW-YORK	"	16.
MAART MDCCCXLIV.	"	29.
ZANDVOORTSCHE WEDRENNEN.	"	35.
EENE HALVE-EEUWS WAKE.	"	39.
HET NIEUWE TOLHUIS DER STAD AMSTERDAM	"	44.
ISAAC DA COSTA.	"	59.
AAN TWENTHE.	"	75.
MOUNT-VÉRON	"	87.
BRONBEEK	"	109.
HEUGENIS VAN WOLFHEZEN	"	117.
TER GEDACHTENIS	"	125.
WILLIAM SHAKESPEARE'S GEBOORTEDAG	"	137.
REVUE IN HET BOIS DE BOULOGNE	"	147.

---

1) Voor de overige gedichten uit *Poëzy I*, zie den 2en bundel.

11 2 -

